

ESKİ TÜRKÇEDE GÖRÜNÜŞ

Yasemin GEÇERLER

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2015

ESKİ TÜRKÇEDE GÖRÜNÜŞ

Yasemin GEÇERLER

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Dili Bilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir

2015

T.C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTİSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yasemin GEÇERLER tarafından hazırlanan Eski Türkçede Görünüş başlıklı bu çalışma 28.05.2015 tarihinde Eskişehir Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından Türk Dili Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan Prof. Dr. Erdoğan BOZ

Üye Doç. Dr. Ferruh AĞCA
(Danışman)

Üye Prof. Dr. Can ÖZGÜR

Üye Doç. Dr. Selahattin TOLKUN

Üye Doç. Dr. Kamil ÇOLAK

ONAY
.../ .../ 20....
(İmza)
(Akademik Unvanı, Adı-Soyadı)
Enstitü Müdürü

29/05/2014

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Yasemin GEÇERLER

ÖZET

ESKİ TÜRKÇEDE GÖRÜNÜŞ

GEÇERLER, Yasemin

Yüksek Lisans-2015

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Türk Dili Bilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Ferruh AĞCA

Türklük Bilimi araştırmalarında bugüne kadar görünüş kategorisi çok az çalışmada müstakil olarak ele alınmış ve genellikle kılınış, zaman gibi kategorilerle birlikte değerlendirilmiştir. Fiillerde “görünüş” ve “zaman” kategorileri birbirine daha yakinken, “kılınış” daha farklı bir gramer kategorisidir. Bunun temel sebebi görünüşün zaman ekleri ile yakından ilgili oluşunun yanı sıra, kılınışın zaman ekleri veya zaman anlamlı sözcüklerle çok fazla değişikliğe uğramamasıdır. Zaman ekleriyle çekimlenmiş eylemlerin dışında cümle içerisinde eyleme göre şekillenen ve kendisinde az da olsa bir zaman anlamı olan fiilimsiler de görünüş içerisinde incelenmelidir.

Bu alışmada Eski Türkçeden belirlenen eserler yardımıyla görünüşün Eski Türk dilinde ne şekilde belirdiği araştırılmış, yeri geldikçe görünüş temelli ifadeleri, zaman temelli yapılarla mukayese edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Görünüş, Kılınış, Zaman, Fiil, Fiilimsi, Eski Türkçe

ABSTRACT
ASPECT IN OLD TURKISH
GEÇERLER, Yasemin
Post Graduate – 2015
Department of Turkish Language and Literature
Field of Turkish Language

Adviser: Assoc. Prof. Dr. Ferruh AĞCA

The aspect category is a category was dealt independently in very few numbers of Turcology studies up to now and generally assessed together with the categories such as aktionsart, time. While the ‘‘aspect’’ and ‘‘time’’ categories in the verbs are more close to each other, aktionsart is a different grammar category. The main reason of this not undergoing change much of the aktionsart by the time affixes or time meaningful words besides being of the aspect very closely associated with the time suffixes. Also the verbals which are shaped according to the action in the sentence out of the actions declined by time suffixes and have a time meaning even at the least must be examined in the frame of aspect.

In this study, in which form the aspect appeared in old Turkish is researched by the help of the works determined in the Old Turkish and aspect based expressions are compared with the time based structures where appropriate.

Keywords: Aspect, Aktionsart, Time, Verb, Verbals, Old Turkish.

ÖNSÖZ

Yaptığımız çalışma, görünüşün zaman eklerinden farklı olarak bir eyleme nasıl bir bakış açısı getirdiği ile ilgilidir. Eylemin sonlanma veya devam etme durumuna göre bitmişlik, bitmemişlik ve sürme şeklinde kategorize edilen görünüşün Köktürkçe ve Uygurca bazı eserlerden hareketle Eski Türkçede ne şekilde bulunduğunu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Giriş bölümünde; yapılan çalışmanın konusu, amacı, kapsamı ve konu ile ilgili daha önce yapılmış çalışmalara yer verilmiştir. Çalışma ile ilgili teorik yaklaşımların ele alındığı birinci bölümde; zaman, fiil, fiilimsi, kiplik, kılınış ve görünüş hakkındaki görüşlerden bahsedilerek konu genel hatlarıyla açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci bölüm Eski Türkçeden seçilmiş bazı eserler, görünüş itibarıyla ele alınıp incelenmiştir. Üçüncü bölüm ise, bugüne kadar ifade edilen yaklaşımlar da dikkate alınarak, inceleme sonucunda ulaşılan sonuçlar yorumlanmış ve Eski Türkçede görünüş kategorisinin ana hatları belirlenmiştir.

Tez çalışmamın her aşamasında desteğini esirgemeyen Doç. Dr. Ferruh AĞCA'ya hem desteği hem de göstermiş olduğu sabırdan ötürü sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Yasemin GEÇERLER

Mayıs 2015, Eskişehir

KISALTMALAR

B: Yazıtın batı yüzü

BK: Bilge Kağan Yazıtı

D: Yazıtın doğu yüzü

ETŞ: Eski Türk Şiiri

G: Yazıtın güney yüzü

IB: Irk Bitig

K: Yazıtın kuzey yüzü

KİP: Kuanşı İm Pular

KPH: Kalyanamkara Papamkara Hikâyesi

KT: Kül Tigin Yazıtı

O: Ongi Yazıtı

MÇ: Moyun Çor Yazıtı

S: Süci Yazıtı

Tar: Taryat Yazıtı

Ui IV: Uygurca Üç Hikâye

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
TABLolar LİSTESİ.....	iii
KISALTMALAR.....	iv
GİRİŞ.....	1

I.BÖLÜM

GÖRÜNÜŞ KATEGORİSİ İLE İLGİLİ TEORİK YAKLAŞIMLAR

1. Fiil.....	15
2. Fiilimsi.....	17
3. Zaman.....	21
3.1. Gerçek Zaman Nedir?.....	21
3.2. Fiil Zamanı Nedir?.....	22
4. Kiplik.....	29
5. Kılınış.....	32
6. Görünüş.....	34
6.1. Görünüş mü Zaman Eklerinin Farklı İşlevleri Mi?.....	45
6.2. Sözcüksel Görünüş mü Kılınış mı?.....	46

II.BÖLÜM

ESKİ TÜRKÇEDE GÖRÜNÜŞ

1. Bitmişlik Görünüşü.....	52
1.a. Bitimli Fiillerde Bitmişlik Görünüşü.....	52
1.b. Bitimsiz Fiillerde Bitmişlik Görünüşü.....	74
2. Bitmemişlik Görünüşü.....	83
3. Sürme Görünüşü.....	85

SONUÇ

SONUÇ.....	91
KAYNAKLAR.....	95

TABLolar LİSTESİ

Tablo:1	19
Tablo:2	20
Tablo:3	27
Tablo:4	28
Tablo:5	34
Tablo:6	41
Tablo:7	41
Tablo:8	42
Tablo:9	42
Tablo:10	94

GİRİŞ

1. TEZİN İÇERİĞİ

1.1. Tezin Konusu

Dilbilimi araştırmalarının son günlerden yoğun bir Şekilde ele aldığı görünüş kategorisi, tezin konusunu oluşturmaktadır. Görünüş zamana yakın ama zamandan farklı, kılınışla i ie girmeye müsait ama kılınıştan pek çok yönüyle ayrılan bir kategoridir. Bu çalışmada görünüşün ne olduğu ve eylem-eylemsilerde nasıl grldğu ile ilgili bilgiler verilerek, görünüş Eski Türkçe cümlelerde incelenmeye çalışılmıştır.

1.2. Tezin Amacı

Türk dilinin hem tarihsel hem de modern gramerlerinde zaman eklerine ve kiplik konusuna sıkça değinilmiş olsa da, görünüş konusunun çok az çalışmada ele alınmış olması, “Eski Türkçede Görünüş” başlıklı konuyu belirlememize sebep olmuştur. Görünüş kategorisinin Türkiye Türkçesi az da olsa incelendiği; fakat Eski Türkçe bakımından ele alınmadığı ifade edilebilir. Bu yüzden “Eski Türkçede Görünüş” konusunu seçerek hem görünüş konusu ile ilgili bazı fikirler belirtmek hem de Eski Türkçede görünüşün nasıl ele alınabileceğini incelemek amaçlanmıştır. Bunun dışında görünüş kategorisi incelenirken nelere dikkat edilmesi gerektiği ve görünüş ile zaman ve kılınış kategorilerinin nasıl ayırt edilebileceği gibi bazı meseleler aydınlatılmaya çalışılmıştır.

1.3. Tezin Sınırları

“Eski Türkçede Görünüş” ismi ile ele aldığımız eldeki çalışma, Türk dilinin ilk yazılı metnelerinin ait olduğu Eski Türkçe dönemi ile sınırlandırılmıştır. Bu anlamda Köktürk ve Uygur yazıtları ile Uygurca döneminden *İyi ve Kötü Prens Öyküsü*, *İrk Bitig*, *Kuanşi İm Pusar*, *Uygurca Üç Hikâye* temelinde Eski Türkçede görünüş konusu ele alınmıştır. Çalışmada, Türk dilinin diğer dönemlerdeki şekiller dışarıda tutulmuştur.

1.4. Tezde Uygulanan Yöntem ve Teknikler

Öncelikli olarak fiil, fiilimsi, zaman kavramlarına dair incelemeler yapılmış, daha sonra görünüş, kiplik ve kılınış kavramları ile ilgili görüşler incelenmiştir. Konu hakkında dilbilgisi kitapları ve makaleler tarandıktan sonra dilbilim kitaplarına bakılmıştır. Ardından görünüş ile ilgili yapılmış olan çalışmalar gözden geçirilmiştir. İncelenen çalışmalarda ve kendi bulgularımız sonucunda elde edilen görünüş şablonu, ilk önce Türkiye Türkçesi üzerinden ele alınmış, ardından Eski Türkçeye ait eserler fişlenmiş ve görünüşün Eski Türk dilinde nasıl olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tüm bu bilgiler ve fişlemeler ışığında ortaya çıkan görüşler sonuç kısmında ifade edilmiştir.

2. ESKİ TÜRKÇE

Türk dilinin tarihsel dönemler ayrılmasında pek çok ölçüt göz önünde bulundurulmuş ve birbirinden farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu farklılıklar belirlenen ölçütler doğrultusunda oluşmuştur. Dilin ses ve şekil özelliklerini ön planda tutanlar olduğu gibi, dilin etkilendiği çevreyi ön planda tutanlar da vardır.

Türkçenin ilk yazılı metnlerinin bulunduğu dönem olarak bilinen Eski Türkçe dönemi hakkında da birbirinden farklı görüşler vardır. Bu dönemin adlandırılışı, yüzyılları ve hangi dil dönemlerini içerdiği ile ilgili ortaya çıkan görüşler hâlâ tartışılmaktadır.

Gabain (1979: 31-71) Eski Türkçe içerisinde Köktürkçe Uygurca'yı alarak Eski Türkçenin sınırlarını belirler. Karahanlı Türkçesini ise bu dönemin dışında bırakır.

Ş. Tekin (1992: 69-119) Eski Türkçenin başlangıç tarihini 8. Yüzyıl olarak belirler ve bu dönemi 13.-14. Yüzyıllara kadar devam ettirir. Eski Türkçe dönemi içerisinde Köktürkçe ve Uygurca'yı ele alır.

Yüce (1988: 475-489) Köktürkçe ve Uygurca olarak ikiye ayırdığı Eski Türkçe döneminin içerisinde Karahanlı Türkçesine yer vermez. Karahanlı Türkçesini Orta Türkçe adı altında değerlendirir.

Banguoğlu (1964: 80) Eski Türkçe dönemi içerisinde Köktürkçe ve Uygurca dışında Karahanlı Türkçesine de yer verir. Karahanlı Türkçesinin Uygur Türkçesinin bir devamı niteliğinde olduğunu söyler.

Clauson (2002: 42-43) Eski Türkçeyi üç başlıkta inceler. "Türküt" (Köktürk metinleri), "Uygur" (Maniheist metinler), "Uygur- A" (Uygurlardaki diğer metinler).

M. Erdal (2004: 6-22) Eski Türkçe dönemini üç başlıkta incelemiştir. 7.-10. yüzyılları kapsayan Runik yazıtları dönemi, 9.-13. yüzyılları kapsayan Eski Uygur dönemi, 3.-11. yüzyılları kapsayan Karahanlı dönemi.

Malov (1951: 3) Köktürkçeye ve Uygurcaya yer verdiği Eski Türkçe dönemi tasnifinde Karahanlı Türkçesine yer vermemiştir.

Tezcan (1978: 271-323) Eski Türkçe dönemini " Eski Türkçe Çağı" olarak adlandırmıştır. Köktürk ve Uygur yazıtları ile Budist, Maniheist, Hristiyan, Uygurlara ait metinleri "yazıtlar" ve "el yazmaları" olarak iki grupta incelemiştir.

Ergin (2002: 13-14) 8. yüzyıldan 12.-13. Yüzyıla kadar devam eden bir dönem olarak ele aldığı Eski Türkçenin Türk dilinin ilk yazı dilini oluşturan dönem

olduğunu söyler. Ayrıca bu dönemin bir temel teşkil ettiğini ve tarihsel Türk dillerinin Eski Türkçe ile açıklanabileceğini ifade eder.

Akar (2005: 78) “Eski Doğu Türkçesi” olarak adlandırdığı Eski Türkçeyi 6.-10. yüzyıllar arasında ele alır. Köktürkçe ve Uygurca eserleri Eski Türkçe dönemi içinde kabul eder.

Gülensoy (2010: 139) Eski Türkçe döneminin 6.-11. yüzyılları kapsadığını belirterek bu dönem içerisinde Köktürkçe Uygurcaı ele almıştır.

Yukarıda Eski Türkçenin sınırları ve içeriği ile ilgili farklı görüşlerden bahsettikten sonra bu dönem içerisinde Köktürkçeye ait metinler ile Uygurcaya ait metinlerin yanında, ses şekil özelliklerinin incelenmesi sonucunda ilk İslami metinlerinde Eski Türkçeye dâhil edilmesi gerektiği düşüncesindeyiz. Böylece Eski Türkçe metinlerini Türk runik harfli külliyat, Maniheizt-Budist Türkçe metinler ve ilk İslami Türkçe metinler olarak üç başlıkta inceleyebiliriz.

2.1.Köktürkçe

Köktürkçe Altay dağlarında yaşayan farklı Türk boylarının oluşturduğu Köktürklerin dilidir. Köktürkler Türkçenin bilinen en eski yazılı metinlerine sahip oldukları için Türk kültür ve tarihi açısından önemli bir konumdadır. Tarihsel Türk dilleri için en önemli dil alanlarından biri olan Köktürkçenin ses özellikleri şunlardır (Ercilasun, 2009 :173) :

. Asli uzunlukları gösteren imla kuralı olmamasına karşın Köktürkçede asli uzunluklar korunmuştur: âç (aç), ât (ad), köök (mavi).

. Kelime başı t-’leri korunur: tirmek (dermek), tört (dört), tegmek (değmek).

. Kelime başı k-’leri korunur: köz (göz), kün (gün), kelmek (gelmek).

. Kelime içi ve sonundaki b-’ler korunur: sab (sav), eb (ev), yabız (yavuz).

. ç-’ler korunur: üçünç (üçüncü), bunça (bunca), oçuk (ocak).

. İlk hece sonundaki g ve ğ'lar korunur: togmak (doğmak), egri (eğri), beg (bey).

. İkinci ne daha sonraki hecelerin sonunda bulunan g ve ğ'lar korunur: arıg (temiz), elig (elli), başlıg (başlı).

. İkinci ve daha sonraki hecelerin başında bulunan g ve ğ'lar korunur: edgü (iyi), ölgeli (öleli) ilgerü (ileri).

. d'ler korunur: bod (boy), adak (ayak), adrılmak (ayrılmak).

. İlk hecedeki i'ler korunur: yiti (yedi), yimek (yemek), timek (demek).

. Türkiye Türkçesinde v ile başlayan üç kelime Köktürkçede b'lidir: bar (var), barmak (varmak), birmek (vermek).

. bolmak (olmak) fiilinde b sesi korunur: bolmak- bolmamak.

. Köktürkçede kalınlık-incelik uyumu vardır: bedizetmek (süsletmek), yoriyur (yürür), balıksakı (şehirdeki).

.Köktürkçede düzlük-yuvarlaklık uyumu tam değildir.

. Köktürkçede tonlu-tonsuz uyumu yoktur.

2.1.1.Köktürkçe Metinler

Köktürk Bengü Taşları:

1)Çoyr: Türk dilinin bilinen en eski yazıtıdır, altı satırdan oluşmaktadır.

2)Hoytu Tamir: Kayalar üzerine boya ile yazılmıştır. 34 parçadan oluşmaktadır. 717-720 tarihleri arasında yazıldığı tahmin edilmektedir.

3)Ongin (Işbara Tamgan Tarkan): 19 satırlık bir anıttır. 719-720 tarihlerinde dikildiği tahmin edilmektedir.

4)İhe-Huşotu (Köl İç Çor): 29 satır olan bu anıt 723-725 yılları arasında dikilmiştir.

5)İhe-Aşete (Altun Tamgan Tarkan): Küçük bir yazıttır. On satırdan oluşmaktadır ve 724 yılında dikilmiştir.

6)Bayın Çokto (Tonyukuk): 725-726 yılları arasında dikilmiştir. Tarihlendirmesi ile ilgili çeşitli görüşler vardır. İki parça halindedir. 62 satır mevcuttur. Türk milletinin Çin tutsaklığından kurtuluşu ve Köktürklerin Oğuzlarla, Kırgızlarla, Türgişlerle ve Çinlilerle yaptığı savaşları anlatmaktadır. Köl Tigin ve Bilge Kağandan ses ve şekil özellikleri bakımından farklılıklar göstermektedir.

7)I. Orhun (Köl Tigin): Bilge Kağan tarafından 732 tarihinde diktirilmiştir. 71 satırdan oluşmaktadır. Köktürklerin nasıl zayıfladığını ve Çin'e tutsak olduğunu ve Çin esaretinden nasıl kurtulduklarını ve Köl Tigin'in kahramanlıkları anlatılmaktadır.

8)II. Orhun (Bilge Kagan): 735 yılında Bilge Kağanın oğlu Tenri kağan tarafından diktirilmiştir. Bunun ve istemi Kağan zamanlarındaki devri Çin'e nasıl tutsak olunup nasıl Çin esaretinden kurtulduğunu Bilge Kağanın kahramanlıklarını anlatmaktadır.

Tonyukuk, Köl Tigin, Bilge Kagan (Orhun Abideleri) olarak adlandırılır ve Köktürkçenin en uzun ve en güzel örnekleridir.

9)İhe-Nur: 730 yılında dikildiği tahmin edilmektedir ve 6 satırlık küçük bir yazıttır.

10)Hangiday: Kaya üzerine yazılmış 4 satırdan oluşan küçük bir yazıttır.

Köktürk alfabesi sadece Köktürklerden kalmış metinlerde kullanılmamıştır. Bu alfabe ile yazılmış başka dönemler ait eserlerde mevcuttur.

2.1.2.Uygur Bitigleri

1)Taryat: Moyun Çor 753 tarihinde diktirilmiştir. 29+1 satırdan oluşmaktadır. Şu an üç parça halinde Ulaan Baatar'daki tarih müzesinde saklanmaktadır.

2)Tes: 750 yılında Moyun Çor tarafından dikildiği tahmin edilen 22 satırlık bir bitigdir.

3)Şine-Usu: Uygur yazıtlarının en büyüğüdür ve 51 satırdan oluşmaktadır. 760 yılında Moyun Çor adına dikilmiştir.

4)Somon-Sevrey: 7 satırdan oluşmaktadır. Ayrıca üzerinde 7 satırlık Soğdakça bir metin daha vardır.

5)Suci: 11 satırlık olan anıt Boyla Kutlug Yargan adına dikilmiştir.

6)Karabalgasun Bitigleri: Üç ayrı anıttır. Birincisi 5 satırdır ve bugün parçalanmış durumdadır. İkincisi 12 satırdır ve 1976'da Ulaan Baatar Tarih Enstitüsüne götürülmüştür. Üçüncüsü ise 810 yıllarında dikilen ve şu an 9 parça halinde bulunan içerisinde Türkçenin dışında Soğdakça ve Çince metinler bulunan bir bitigdir.

7)Ar Hanin: 3 satırlık bit bitigdir.

8)Gürbelcin: Kaya üzerine yazılmıştır. 3 satırdan oluşmaktadır. Bulunduğu yer Karabalgasun'a çok yakındır.

9)Somon-Tes: Tek satırlık bir bitigdir.

10)Mutrın Temdeg: Kutlug yazılı bakırdan bir mühürdür.

2.1.3.Yenisey Yazıtları

Üzerinde tarih yazılmadığı için ne zaman yazıldıkları tam olarak bilinmemektedir. Bu konuda pek çok fikir mevcuttur. Yenisey yazıtlarının Kırgızlara ait olduğu düşünülür. Ancak yazıtlarda Kırgızlara ait olduğunu belirten ifadeler yoktur.

Yenisey yazıtları üzerinde pek çok çalışmalar mevcuttur. Fakat yazıtların tamamı incelenmemiştir. Bilinen yazıtlar ise şunlardır: Abakan, Açura, Ak Yüz, Altın Köl, Barık, Bayan Köl, Bay Bulun, Begre, Çaa Köl, Çerbi, Çer Çarık, Demir Sug, El Bajı, Elegest, Eerbek, Eerkal, Hadınnıg, İyme, Kanmıldık Kovu, Kara Bulun, Kara Sug, Kara Yüz, Kaya Ucu, Kemçik Bom, Kemçik Çırgak, Kerbis Baarı, Kezek Küre, Kızıl Çıraa, Köjeelig Kovu, Köl Kem, Küten Bulug, Malinovka,

Minusinsk, Ortaa Kem, Ortaa Tey, Ottug Daş, Oya, Oznaçennoye, Podkuninsk, Samagaltay, Sargel Aksı, Saygın, Suglug Adır Aksı, Şançi, Taşeba, Telee, Tepsey, Tes, Tuba, Tugutüp, Turan, Tuva D, Tuva G, Uybat, Uyug Arhan, Uyug Oorzak, Uyug Tarlag, Uyug Turan, Yur Sayır.

Bunlar dışında Moğolistan'da, Dağlık Altay Cumhuriyeti'nde, Kırgızistan'da, Türkistan'da, Kuzey Kafkasya'da, Kırım, Balkanlar ve Macaristan'da da Köktürk yazısı ile yazılmış yazıtlar mevcuttur. (Ercilasun,2009: 128-143)

2.2.Uygurca

Uygurlar 745 yılında tarih sahnesine çıkmışlardır. İlk olarak Tokuz Oguz olarak adlandırılmışlardır. Tengrici inanç sistemleri vardır. Fakat Böğü Kağan Çin'e gidip Maniheizmi tanıdıktan sonra Mani dinini kabul ederler. Bu değişiklik dil özelliklerine de yansır. Yazılar bu vakte kadar kayalara yazılırken, bu tarihten sonra kâğıda yazılmaya başlar. Daha sonra (9.yy civarı) Budizm kabul edilmiştir.

Uygurcanın ses özellikleri Köktürkçe ile nerdeyse aynıdır. Köktürk harfli Uygur metinlerinde n Budist Uygur metinlerinde y olarak görülen palatal n bu iki dönemin farklılıklarından biridir. Ayrıca Köktürkçe kelime içi ve kelime sonundaki b sesleri çoğunlukla w olmuştur: ebirmek ~ ewirmek, ubutmak~ uwutmak, sab~sav.

2.2.1.Maniheist Uygur Edebiyatı

Bu edebiyata ait ilk metin 763 yılına son metin ise 11. yüzyıla aittir. Bu metinler genelde kısadır. Maniheist metinlerin yazımında önce Mani alfabesi sonra Uygur alfabesi kullanılmıştır. Metinler Mani dinini anlatır ve Mani dinine mensup kişilerin nasıl davranması gerektiği ile ilgili örnekler verir. Bu çevreye ait 8 adet şiir bilinmektedir. Sevgili, Tan Tanrı, Ölüm şiirleri bu şiirlerden bazılarıdır.

İrk Bitig Manici edebiyatın nesri için önemli bir eserdir. 930 yılında yazıldığı tahmin edilmektedir. Köktürk harfleri ile yazılmış bir fal kitabıdır.

2.2.2. Budist Uygur Edebiyatı

Budizm Orta Asya da yaygın bir dindi. Ticaretin de yaygın olduğu bu dönemde Uygurlar Budizmi kabul etti. Budizm Uygur dili ve edebiyatına da yansdı. Budizm etkisindeki Uygurca da ortaya konulan şiirler genelde dini içeriklidir. Bir kısmı da tercüme olan bu şiirleri nazım birimi genelde dörtlüktür. Anı Teg Orunlarta, Uygur Elimiz bu dönemde yazılan şiirlerden bazılarıdır.

Budist Uygur edebiyatında nesir dört başlıkta incelenir:

1. Vinayalar:

Az sayıda yazılmıştır. Rahip ve rahibelerin hayatını ve nasıl yaşadıklarını anlatır. Karmavâcana, Prvâranâ, Vinayavibhanga adlı vinayalar mevcuttur.

2. Sudurlar:

Burkanların verdikleri tüm vaazların toplanması ile oluşmuştur. Uygurcaya çevrilmiş en hacimli sudur *Altun Yaruk*'tur. 10. yüzyılın başında yazıldığı tahmin edilmektedir. Budizm esaslarını ve Buda'nın menkıbelerini içerir.

Uygurlar tarafından çok yaygın olan dini eser *Sekiz Yükme* adlı sudurdur. Açık ve anlaşılır bir üslubu vardır.

Kuanşi İm Puser Çince'den çevrilmiştir. Bodisatva'nın insanlara yardım etmesini ve Nirvana yolunu göstermesini işler.

İnsanı Sudur rahiplerin birbirlerine günahlarını anlatmasını içerir.

Yitiken Sudur büyü ile ilgili bir metindir.

Kşanti Kılğuluk Nom Bitig ise bir günah çıkarma kitabıdır.

2.a) Çatikler: Genelde uzun masallardır ve sudurlar içinde yer alır. Bu parçalar Buda'nın hayatını anlatır. İslami edebiyattaki menkıbelere benzerler.

Prens Kalyanamkara Papamkara en meşhur çatiklerdendir. Aslı Çince'dir ve 10. yüzyılda Uygurcaya çevrilmiştir. Çok akıcı ve anlaşılır bir üslubu vardır.

Şahzade ile Aç Pars Hikâyesi açlıktan ölmek üzere olan bir parsı kurtarmak isteyen şehzadeyi anlatır. Altun Yaruk içerisinde bir eserdir.

Dantipali Beğ kendini feda eden bir geyiği anlatır. Geyiği öldüren Dantipali Beğ'in alevler tarafından yutulduğundan bahseder.

Çaştani Beğ ülkede yaşayan insanlara zarar veren şeytanlarla mücadele eden Çaştani Beğ'in hikâyesini anlatır.

Maitrisimit Toharcadan çevrilmiştir. Maitreya Burkanın hayatı anlatılır.

3. Abidarmalar

Budizmin metafizik yönünü ele alırlar. *Abidarim Kunlig Koşavarti Şaştir* adlı abidarma Çince'den tercüme edilmiştir. Eserin ilk bölümü felsefi bir anlatımı olan *Üç İtigsizler* adlı eserdir.

4. Diğer Metinler

Küentso (Hüen-Tsang) Biyografisi Küentso adlı Çinli bir burkan rahibini biyografisini anlatır. Çince olarak yazılmıştır. 10. yüzyılda Uygurcaya çevrilmiştir.

Bunlar dışında Uygurlardan kalan eserler arasında Hristiyan çevreye ait metinler de mevcuttur.

2.3. İlk İslami Türk Metinleri

Bu eserlerin Eski Türkçe mi yoksa Orta Türkçe dönemine mi ait olduğu tartışmalıdır. İlk İslami Türk Metinlerinin ses ve şekil özelliklerine bakıldığında Eski Türkçe içerisinde yer alması gerektiği söylenebilir. İlk İslami Türk Metinlerinin en önemlileri Kutadgu Bilig, Divânü Lügati't-Türk ve Atabetü'l-Hakayık adlı eserlerdir.

Kutadgu Bilig Yusuf Has Hacıp tarafından yazılmıştır. İlk seyahatname hatta tiyatro eseri olarak kabule edilir. Dört kişi etrafında şekillenmiştir. Alegorik bir eserdir. Bilgi, akıl, yönetim ve maneviyat dört kişice somutlaştırılmıştır.

Yusuf Has Hacıp Argu Türkü olduğu için Argu diyalektine ait bazı özellikler de bu eserde görülür. Kahire, Fergana ve Viyana nüshaları mevcuttur.

Divânü Lügati't-Türk Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılmıştır. Araplar Türkçeyi ve Türk kültürünü anlatmak amacıyla yazılmıştır. Eser Arapça fakat örnekler Türkçedir. Kaşgarlı Mahmut Uygur Türkü olmasına rağmen Uygurcadan fazla bahsetmemiştir. Bu eser Türk edebiyatının bilinmeyen yönlerini içerir. Hem gramer kitabı hem sözlük hem de kültür kitabıdır.

Atabetü'l-Hakayık Edip Ahmet Yükneki tarafından yazılmıştır. Dini-didaktik bir eserdir. Öğüt ve ahlak kitabı olarak düşünülebilir. Manzum bir yapıya sahiptir. İslami bilgiler yer alır ve insanların iki dünyada da mutlu olmaları için yapmaları gerekenleri anlatılır. Bu esrin dört tane nüshası tespit edilmiştir. (Ercilasun 2009: 213-279)

Netice itibariyle Eski Türkçe dönemi 7./8. yüzyıldan- 13./14. Yüzyıla kadar devam ettiği düşünülen ve Türkçenin ilk yazılı eserlerini barındıran hem Türk dili hem de tarihi açısından çok önemli bir dönemdir. Bu dönem içerisinde Köktürk metinleri Uygur metinleri ve ilk İslami Türk metinleri ele alınmalıdır.

3. TÜRK DİLİNDE GÖRÜNÜŞ İLE İLGİLİ YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Türk dilinde görünüş ile ilgili yapılan çalışmaların sayısı fazla değildir. Özellikle gramer kitaplarında görünüş başlığına pek fazla rastlanmamaktadır. Eski Türkçe açısından bakıldığında görünüş ile ilgili yapılan hiçbir çalışmaya ulaşamamıştır. Aşağıda listeleyeceğimiz görünüş ile ilgili yapılmış çalışmalar, genellikle Türkiye Türkçesine aittir. Modern Türk dili alanlarına ait olmak üzere görünüş ile ilgili kimi müstakil çalışmalar olduğu gibi, çeşitli gramerlerde görünüşün

ele alındığı bazı çalışmalar da söz konusudur. Bütün bu çalışmalar, tarih sırasına göre şöyledir:

Agop Dilaçar, “*Türk Fiilinde ‘Kılınış’la ‘Görünüş’ ve Dilbilgisi Kitaplarımız*”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, 1974, Ankara.

A. Dilaçar, görünüş ile kılınış arasındaki farklılıkları belirtmiştir. Görünüşün öznel olduğunu ifade eden Dilaçar, görünüşü mastarda incelenmeyen, çekimlenmiş eylemlerde ortaya çıkan bir iç zaman olarak tanımlar. Şekilden beklenen anlam yerine farklı bir anlam çıkmasını görünüşle açıklar.

Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, TDK Yayınları, 1990, Ankara.

Tahsin Banguoğlu, gramerinde görünüşü şöyle tanımlar: “ Fiil tabanının fiil çekiminden önce olduğu değişik şekillerden her birine görünüş denir.” Ayrıca görünüşü ‘fiil çatısı’ kategorisinde inceler.

Mustafa Uğurlu, “*Türkiye Türkçesinde Bakış (“Aspectotempora”)*”, Türkbilig, 2003, Ankara.

Mustafa Uğurlu görünüş kavramını “bakış” olarak adlandırır. Olayın başlangıç sınırı, bitişi sınırı ve sürekliliğinin bakış kavramını ortaya koyduğunu söyler. Sınırlar arası ve sınır ötesi bakış açılarından bahsederek konuyu bu doğrultuda inceler.

Nadir Engin Uzun, *Dilbilgisinin Temel Kavramları*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, 2004, İstanbul.

Uzun, görünüşün zamanla iç içe olduğunu fakat zamanı değil zamana bağlı olarak eylemin anlattığı iş, oluş veya durumun zaman ile etkileşimini ifade ettiğini söyler. Bitmişlik ve bitmemişliğe ek olarak sürme görünüşünden bahseder. Bu görünüş türünü Türk dilindeki geniş zaman yapısı ve devamlılık anlamı ile açıklar.

Sercan Demirgüneş, “*Türkçede Görünüş ve Dilbilgisel Zaman: Türkçe 1.Sınıf Ders Kitabı Örneğinde Eylem Türleri, Üye Yapı, Biçimbirim ve Belirteç Etkileşimi*”, Dil Dergisi, 2008, Ankara.

Sercan Demirgüneş görünüşün dilsel zaman ile birlikte ele alındığından söz etmiştir ve Smith’in 1991 yılında yaptığı görünüş tasnifini esas almıştır.

Ahmet Aydemir, *Türkçede Zaman ve Görünüş Sistemi*, Grafiker Yayınları, 2010, Ankara.

Ahmet Aydemir görünüş kategorisini Johanson'un tasnifinden hareketle inceler. Bu doğrultuda intraterminallik, postterminallik ve terminallik başlıklarında görünüşü ele alır. Ayrıca zaman ekleri ve fiilimsi eklerini ayrı ayrı inceleyerek bu eklerin görünüş açısından işlevlerini aktarır.

Caner Kerimoğlu, *Kiplik incelemeleri ve Türkçe*, Dinozor Yayıncılık, 2011, İzmir.

Kerimoğlu, fiillerdeki başlama, devamlılık, bitme ve tekrar etme gibi süreçlerin hangisinde yer aldığı görünüşü belirlediğini ifade eder. Görünüş ve zamanın farklı ele alındığını fakat bunun zaman-görünüş arasındaki yakınlığa engel olmadığını vurgulayarak görünüşün kiplikten uzak, zamana yakın olduğunu söyler.

Günay Karaağaç, *Türkçenin Dil Bilgisi*, Akçağ Yayınları, 2012, Ankara.

Günay Karaağaç öznel ve nesnel oluşu bakımından görünüşü sözlüklük ve sözdizimlik olarak ikiye ayırır. Sözdizimlik görünüşü araçlık, belirsizlik, bilinmezlik, olabilirlik, yinelemeli gibi alt başlıklarda ele alır.

H.İbrahim Delice, *Sözcük Türleri*, Asitan Yayınları, 2012, Sivas.

H.İbrahim Delice görünüşü, zaman eklerinin belirlenmiş görevleri dışında bir zamanı ifade etmeleri ile açıklar ve bu tanıma Türkiye Türkçesinden örnekler verir.

Ahmet Benzer, *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik*, Kabalcı Yayınevi, 2012, İstanbul.

Ahmet Benzer, görünüşün tam olarak tanımlanamadığını söyleyerek görünüşü, "dilbilgisine dayalı görünüş", "sözlüğe dayalı görünüş", "aşama görünüşü" başlıkları altında inceler. Dilbilgisine dayalı görünüşü bitmişlik, bitmemişlik, yansız ve sürme kategorilerinde ele alırken sözlüğe dayalı görünüşü durum fiilleri, etkinlik fiilleri, tamamlama fiilleri, başarıma fiilleri, ani fiiller, aşama-seviye durumu fiilleri başlıklarında inceler. Aşama görünüşünün ise olayın gerçekleşme aşamalarını verdiği söz eder.

Özlem Deniz Yılmaz, “*Türkçe Kelime Çekimi Ulamları Dizgesi Üzerine: Fiil Çekimi Ulamları*”, Dil Araştırmaları, 2012, Ankara.

Özlem Deniz Yılmaz, makalesinde görünüşü, “Görünürlük (Aspektüel) Ulam” başlığında ele alır. Ona göre görünüş ulamı eylemlerin akış ve cereyan ediş tarzını, niteliklerini yansıtan ya da eylemlerin gösterme, temsil ve tasvir etme yöntemi olan akraba anlamlarına sahip farklı şekillerle gramerleşmiş birleşik fiil şekilleri topluluğudur.

Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri-Şekil Bilgisi*, TDK Yayınları, 2014, Ankara.

Zeynep Korkmaz görünüş kategorisini, “zaman kayması” başlığında inceler. Zaman kayması olarak adlandırılan ve zaman eklerinin bilinen zaman anlamlarının dışında kullanılmasıyla ortaya çıkan durum, Zeynep Korkmaz’a göre görünüşü ifade etmektedir. Korkmaz bu tür yapılara örnekler vererek görünüşü açıklar.

Eyüp Bacanlı, *Kılınış Kategorisi ve Altaycada Kılınış Belirleyicisi Olarak Art Fiiller*, TDK Yayınları, 2014, Ankara.

Eyüp Bacanlı, görünüşün fiil çekim morfolojisi ile ilgili olduğunu söyleyerek görünüşü dilbilgisel bir kategori olarak tanımlar. Ona göre görünüş, olaya zaman çizgisinde nasıl bakıldığını gösterir.

I.BÖLÜM

GÖRÜNÜŞ KATEGORİSİ İLE İLGİLİ TEORİK YAKLAŞIMLAR

1. Fiil

Türk dili üzerine yazılmış gramerlerde ya da gramer ile ilgili çalışmalarda fiil, farklı kavram ve terimlerle hemen hemen benzer yaklaşımlar ile ele alınıp tanımlanmıştır. Türkiye Türkçesi temelli çalışmalarda yapılmış belli başlı fiil tanımları şöyledir:

Zeynep Korkmaz (2014: 487), fiilin, cümlenin en önemli öğelerinden biri olduğunu ve tüm dilbilgisi kitaplarının içerisinde mutlaka yer aldığını söyler. İş ve hareket bildiren sözcükler olarak nitelediği fiillerin, oluş, kılış, kılınış ve durum bildirdiğini belirtir. Fiillerin adlar ile bir ilişkisi olması ve fiillerin şekillenebilmesi için çekimlenmesi gerekmektedir. Çekime giren fiillerde, kip, zaman, kişi ve görünüş gibi kavramlar da yer alır. Bunun dışında fiiller, bazı ekler alarak cümlede ad, sıfat, zarf görevleri yüklenebilirler.

Muharrem Ergin (2008: 280-282), fiilleri, hareketleri karşılayan kelimeler olarak tanımlar. Burada hareket her türlü yapma ve olma durumları için kullanılmaktadır. Hareket nesnelere zaman ve mekan içinde yer değiştirmeleridir. Kısacası her türlü faaliyetleridir. Hareketlerden oluşan fiiller tek başlarına kullanılmazlarken, nesnelere tek başlarına belli anlamlar içerirler. İsim ve fiil arasındaki temel ayırım da bundan kaynaklanmaktadır. Hareket ve nesnenin bir arada kullanılabilmesi için hareketin çeşitli kalıplara girmesi gerekmektedir. Yani fiilin çekimlenmesi şarttır. Kısacası fiiller dilde çekimli halde bulunurlar. Bu durum çekimli halde bulunan fiilleri incelerken, fiillerin çekimlerini de inceleme zorunluluğunu doğurur.

Günay Karaağaç (2012: 431-433), “eylem” terimini tercih eder ve eylemin varlıktaki değişim olduğunu söyler. Varlık sürekli değişmekte, bu durum zaman kavramını oluşturmaktadır. Bu bağlantı zamanın eylemin en belirgin özelliği

olmasına sebep olur. Bunun dışında eylem ile varlık kavramları da iç içedir. Varlık tek başına vardır fakat eylem ancak varlık ile vardır.

Varlığın olumsuzluğundan değil, yokluğundan söz edilirken eylemin olumsuzluğu mevcuttur.

Bunun dışında eylem adları varlık adlarına göre çok daha azdır. Bu durum bir eylemin pek çok varlık tarafından yapılıyor olmasıdır. Dolayısıyla eylemler kullanım ve anlam bakımından zengin sözcüklerdir.

H. İbrahim Delice (2012: 66), fiilleri cümle içinde kip ve şahıs ekleri olarak yüklem, fiilimsi ekleri olarak yüklemsi olan sözcükler olarak tanımlar. Fiiller varlıkları ve cümle içindeki kullanılışları ile gerçekleşebilmeleri için varlığa ihtiyaç duymaktadırlar.

Süer Eker (2009: 339), Eylemlerin kılış, kılınış bildiren ve zamanı belirleyen sözcükler olduklarını söyler. Eylemler kip, görünüş ve kişi kategorilerinde incelenir. Eylemlerin başlıca oluş zamanları, geniş, şimdiki, gelecek ve geçmiş zamandır.

Kamile İmer, Ahmet Kocaman ve A.Sumru Özsoy'un (2011: 128) hazırladıkları dilbilim sözlüğünde eylem, kişi, sayı, zaman, kip, görünüş, olumsuzluk ulamları ile çekilen ulama bağlı birimlerden biri olarak tanımlanır. Eylemler genel itibari ile bir hareketi belirten sözcükler olarak anlambilimsel özellikleriyle tanımlanırlar.

Bu görüşlerden hareketle fiiller, sözdizimsel yapı içerisinde çekimsiz halde tek başlarına kullanılmayan, bir varlığa ihtiyaç duyan ve iş, hareket bildiren sözcüklerdir. Fiilin bir nesne ile bağının oluşabilmesi için çekimlenmesi gerekmektedir. Çekime uğrayan fiiller kip, zaman, kişi ve görünüş gibi kavramları da barındırabilmektedir. Fiilimsi ekleri olarak fiilimsi görevinde bulunabilen fiiller, cümlenin farklı yerlerinde kullanılarak ad, sıfat ve zarf gibi görevlerde yüklenebilirler.

2.Fiilimsi

Zeynep Korkmaz (2014: 747), fiilimsileri çekimsiz fiiller olarak adlandırır. Çekimsiz fiiller çekimli fiiller gibi bazı ekler alabilirler fakat şahıs ekleri almadıkları için yargı bildirmezler. Bir oluş, kılış, durum bildirebilirler. Olumlu ve olumsuz biçimleri vardır ve bazıları zaman bildiren ekler alabildikleri için fiil ile çok benzerler. Çekimsiz olmaları yönüyle ad sınıfına girerler. Farklı ekler alarak ad, sıfat, zarf görevinde kullanılabilirler. Bu yüzden ad-fiil, sıfat-fiil, zarf-fiil olarak üç grupta ele alınırlar.

Muharrem Ergin (2001: 333-348), fiilimsi isimlendirmesini kullanmaz. Sıfat-fiil ve ad-fiili partisipler başlığı altında değerlendirirken, zarf-fiilleri gerundiumlar başlığında değerlendirir.

Partisipler nesnelere hareket vasfını karşılarlar. Hareket ve zaman ifade ederler. İsim çekim ekini alarak isim gibi kullanıldıkları için isim-fiil olarak da adlandırılırlar. Geçici hareket isimleri yaparlar ve isim veya sıfat olarak kullanılırlar. Partisip eklerinin bazıları şekil ve zaman ekleri ile aynıdır fakat partisipler ve çekimli fiiller kolaylıkla ayırt edilebilirler.

Gerundiumlar hareket ifade eder ve fiillerin zarf şekillerini yaparlar. İsim ya da fiil çekim eklerinden herhangi birini almazlar. Zaman, sebep gibi zarf fonksiyonları olmasının yanında birleşik fiil yapmaya da yararlar. Gerundium ekleri getirilerek oluştururlar.

Tahsin Banguoğlu (1990: 410), fiilleri kategorize ederken çekimsiz fiiller olarak adlandırdığı fiilimsilerin isim çekimine tabi olduklarını söyler. Ayrıca yatık fiil olarak adlandırılabileceğini belirtir.

Yatık fiiller, fiillerin isimleşmiş halidir. Bu fiiller kişi ekleri almazlar. Tamamlanmamış bir yargıya yüklem olduklarından bitmemiş fiil olarak isimlendirilirler.

Yatık fiiller, fiil çekim kiplerine temel olmuşlardır. Özellikle sıfat-fiiller zaman eklerinin yaratmışlardır. Yatık fiiller bazen zaman ve kişi anlamı taşıyabilirler fakat bu durum onları çekimli fiil kısına sokmaz.

Üç çeşit yatık fiil vardır: 1.Ad-fiiller 2.Sıfat-fiiller 3.Zarf-fiiller

Günay Karaağaç (2012: 449), fiilimsileri Türkçenin yapımlık söz öbekleri kategorisinde eylemsi öbekleri ismiyle ele alır. Eylemsiler eylemlerden türetilmiş adlardır. Kip ve zaman bildiren ad eylemler, eylem adları ve çekimli biçimlerinden doğan zarf eylemler eylemsi öbeklerini oluşturur. Eylemler bir özneye bağlanmadıkları sürece eylemsidirler.

Zarf-eylem ve eylemsi+edat yapısı dışındaki tüm eylemsiler eylem adı veya eylemin gerçekleşme şekli veya zamanının adıdır. Dolayısıyla Türkçenin şekil ve zaman eklerini, ad-eylem eklerini ve eylem adı eklerini bütüncül düşünmek gerekir.

İkincil bir yapıya geçerken ad-eylem ve eylem adları durum eki ya da çekim edatı alırlar. Zarf-eylemler ise ad-eylem ve eylem adlarının çekimli hallerinden ortaya çıkarlar. Bu yüzden ikincil yapıya ek almadan girerler. Böylece cümlenin ögesi olurlar.

Süer Eker (2009: 343-345), eylemsileri cümle içindeki görevlerine göre değerlendirir. Eylemsiler eylem adı olarak ad, adı niteleyerek sıfat, iki cümleyi bağlayarak bağlaç görevinden olan aynı zamanda yüklem olarak kullanılabilen söz ya da söz öbekleridir.

Eylemsiler eylemleri geçici ad, sıfat, zarf yapmada kullanılırlar. Eylemsiler zarf-fiiller, sıfat-fiiller, eylem adı olarak üç grupta incelenirler.

Oya Adalı (2004: 60), eylemsi ardılları olarak isimlendirme yapar ve bu ardılları adlık ardılları, ortaçlık ardılları, ulaçlık ardılları olarak üçe ayırır.

Türk dilinde eylem tümceleri ad, sıfat veya belirtece dönüştürülebilir ve çekirdek tümceye yerleştirilebilirler. Bağımsız bir tümce yan tümceye dönüştürülür. Bu dönüşümü sağlayan ardıllar eylemsi ardıllarıdır.

Fiilimsilerin isimlendirilmesi hakkında farklı görüşler olsa da genel kanı fiilimsilere isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil olarak ayırmak yönündedir ve bu sınıflandırma bazı eklere dayanarak yapılır.

Tablo:1

Türkiye Türkçesinde Fiilimsi Eklere	
-mAk	Sınavın iyi geçeceğine inanmak istiyorum.
-mA	Gençliğimizden kalma anılardı bu fotoğraflar.
-İş/-Uş	Bu kötü gidişin bir sonu olmalı.
-An	Bahçede bekleyen çocuk sizin çocuğunuz sanırım.
-Ası	Hava ısınınca memleketimi göresim gelir.
-mAz	Bitmez tükenmez bir sevgi bu.
-Ar	Bu yaptığın olur iş değil.
-DIk/-DUk	Doğduğum şehrin oldukça kalabalık bir nüfusu vardır.
-AcAk	Daha yapılacak çok işimiz var.
-mİş/-mUş	Solmuş çiçekler gibiydi çocuğun yüzü.
-Inca	Ben gidince odanı toplamayı unutma.
-dIkça	Aklıma geldikçe çok üzülüyorum.
-ken	Bunu arabayı alırken düşünecektin.
-AlI	Okulu bitireli yıllar oldu.
-ArAk	Böyle davranarak sınavı kazanamazsın.
-mAdAn	Evi temizlemeden gitti.
-A	Gide gide bir köye vardık.
-Ip	Kayıp gidiyor yıllar elimizden.

Tablo:2

Eski Türkçede Fiilimsi Ekleri	
-miş	ilsire miş bodun "devletsizleşmiş millet", tut muş yir "tuttuğu yer"
-dük	bar duk yir "gidilmiş yer", yarluk duk için "buyurduğu için"
-(X)gma	kel igme "gelen", bit igme "yazan"
-(X)r/-Ar	kör ür köz "görür göz", bil ir teg "bilir gibi"
-mAz	kör mez teg "görmez gibi", bil mez teg "cahil gibi"
-sIk	udı sıkım "uyuyasım", il tuts ık "il tutacak"
-DaçI	ölt äçi bodun "ölecek millet", "kält äçımız "gelecek olanımız"
-A	süre "sürerek", bintüre "bindirerek"
-(y)U	yi yü "yiyerek", yubulu "yuvarlanarak"
-(X)p	ı dıp "bırakıp", kod up "koyup"
-(X)pAn	kälip än "gelip", tutup än "alarak"
-gAlI	kılı ngalı "yaratılalı", olurg alı "oturalı"
-(X)yIn	bulmay ın "bulmayıp", boluy ın "olup"
-gInçA	topul gınça "delinince"
-kAn	Yiğit är kän "genç iken", tükämaz kän "bitmemişken"
-çA	Yok bol ça "yok olunca"

3. Zaman

3.1. Gerçek Zaman Nedir?

Felsefi anlamda zaman tanımı genellikle belirsizdir. Zamanın dinamik bir kavram oluşu, kesin sınırları olan bir zaman tanımı yapılmasını engellemektedir. Bunun yanında zamanın öznel tutumlarla gözlemlenmeye müsait oluşu tanım yapmayı daha da zorlaştırmaktadır. Öznel tutumdan kasıt, belirlenen zamana nereden ve nasıl bakıldığıdır. Bu bakışın değişmesi de belli farklılıklara yol açmaktadır. Zamanın felsefeciler için de en anlaşılmaz ve karmaşık konulardan biri oluşu, bahsettiğimiz bu durumlar ile ilgilidir.

Zaman sürekli akıp giden bir suya benzetilir ve “an” ya da “şimdi” denilen zaman diliminin süratli bir değişim geçirmesi bu tanımın sebebidir. An o kadar hızlı değişir ve yerini bir sonraki ana bırakır ki, bu durum onun varlığından dahi şüphe duyulmasına sebep olur. Zaman kavramına “şimdi” noktasından bakıldığında çok hızlı hareketlerle değişen bir noktada bulunduğundan, zaman olgusuna karşı pek çok bakış açısı ortaya çıkabilmektedir. Aristoteles’in öncelik ve sonralığın göreceli olduğunu ve kişi ile şimdiye göre değişebileceğini söylemesi de bu sebeptendir. Aslında sadece an değil, öncelik ve sonralık kavramları da hızla değişen kavramlardır. Dolayısıyla değişen zaman dilimi sadece şimdi değildir, geçmiş ve gelecek de en az şimdi kadar hızlı değişmektedir. Her değişen an gelecek dediğimiz bir sonraki zaman dilimine yaklaşırken, geçmişte olana uzaklaşmaktadır. Kısacası “an” ya da “şimdi” olarak ifade ettiğimiz bir olay çok kısa bir sürede geçmişte yerini alırken, gelecek olarak adlandırdığımız zaman dilimi yine aynı hızla anı oluşturabilmektedir. Zamanın bu kadar değişken ve akışkan oluşu tanımlanabilmesinin yanında, algılanabilmesini de zorlaştırmaktadır.

Zaman hakkında bahsettiğimiz bu hususların felsefi odaklı oluşu, meselenin dilbilgisine bir etkisinin olmadığını düşündürmemelidir. Aksine dilbilgisi konularında var olan ve bir türlü sonuçlandırılmayan problemlerin asıl sebebinin oluşturulmasıdır. Zaman, zaman ekleri, zaman anlamlı sözcükler, görünüş, kılımış,

kiplik gibi terimlerin tam netleşememesi, zaman olgusunun belirsizliği ile ilgilidir, denilebilir.

3.2. Fiil Zamanı Nedir?

Zaman kavramının gerçek anlamıyla ifade edilmeye çalışıldığında karşılaşılan güçlük, fiil bakımından değerlendirildiğinde de yaşanmaktadır. Fiil zamanı genel çizgilerle belirtilmiş olsa da karşılaşılan bazı çelişki ve problemler bu kavram üzerinde tekrar düşünmeye sebep olmuştur. Görülen problemler *kiplik*, *görünüş*, *kılınış* gibi kavramlar üzerinden ele alınmaya başlanmış ve bu kavramların zamanla ilişkisi belirlenmeye çalışılmıştır. *Fiil zamanı* ya da *dilbilgisel zaman* şeklinde adlandırabileceğimiz kategorinin net bir şekilde ele alınamamasının sebebi, aslında zamanın belirsizliğidir. Zaman nedir, görünüş zaman ile alakalı mıdır, kiplik ve zaman ya da kılınış ile zaman arasında nasıl bir ilişki vardır gibi sorular, fiil zamanına kesin çizgiler çekilmesini zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla fiil zamanını tam olarak kavrayabilmek ve tanımlayabilmek için diğer konuları da bilmek şarttır.

Dilbilgisel zaman konusunda pek çok çalışma yapılmıştır. Reichenbach, Comrie, Givon, Jespersen, Klein gibi isimler bu konu ile ilgili ilk akla gelenlerdir.

Jespersen temel zamanların alt kısımlarından bahseden ilk dilbilimcidir. Jespersen (1924) şu anın yani şimdiki zamanın zaman çizgisini böldüğünden bahseder. Geçmiş ve gelecek zaman da şimdi zaman noktasına göre şekillenir. Yani konuşma anı esas alınarak bu andan önceki ya da sonraki bir nokta ifade edilebilir. Zaman yediye bölünmüştür ve her parça gelecek ile geçmişi ifade eden değişik biçimlerden oluşur. Bunun sonucu olarak yirmi bir adet fiil zamanı ortaya çıkar. (Benzer, 2010: 14-15)

Reichenbach (1947) ortaya koyduğu zaman sistemi ile bu konu için önemli çalışmalardan birine imza atmıştır. Onun zaman sisteminde üç nokta vardır: *konuşma zamanı*, *olay zamanı* ve *referans zamanı*. Fiil zamanı referans zamanına yerleşebildiği gibi konuşma ve olay zamanı noktalarına da yerleşebilir. Konuşma zamanı olayın ortaya konulduğu zamandır ve bu yüzden asıl sınıflandırma konuşma

anı temel alınarak yapılır. Olay zamanı ya da referans zamanı konuşma zamanı ile aynı noktada, konuşma zamanının öncesinde veya sonrasında olabilir. Referans zamanı ve olay zamanı aynı anda gerçekleşiyorsa basit geçmiş, olay noktası referans noktasından önce ise bitmiş geçmiş zamandır. (Benzer, 2010: 16-17-18)

Reichenbach'ın bu çalışması dilciler için çok önemli olsa da onu eleştirenler de vardır. Genel olarak fazla karışık bir sistem olduğundan bahsedilir ve görünüş meselesini göz ardı ettiği söylenir. Ahmet Benzer (2009: 20) Reichenbach'ın sınıflandırmasının Türkçe için uygun olmadığını, birleşik ve katmerli yapılarda Reichenbach'ın sınıflandırılmasının kullanıldığını ve bu kullanımın uygun olmayan adlandırmalara sebep olduğunu söyler.

Comrie (1985), Reichenbach'ın teorisini geliştirmeye yönelik olarak yeni bir zaman anlayışından söz eder. Comrie'nin zaman ile ilgili tanımı en çok kabul gören tanım olmuştur. Comrie zaman çizgisinde noktaları belirlerken konuşma anını esas alır. Bir olay, konuşma anından önce gerçekleşmiş ise geçmiş, sonra gerçekleşmiş ise gelecek, konuşma anı ile aynı zamanda gerçekleşmiş ise şimdiki zamandır. Bu klasik zaman çizgisi temelli ifadeler aslında dilbilim için önemli yeri olan ifadelerdir. Zaman kavramı, geçmiş, şimdi ve gelecek durumu bir çizgi üzerinde ifade edildiğinde soyut olan bir kavram somutlaşmış olmaktadır. Bunun yanında konuşma anının esas alınıp onun öncesi ve sonrasına göre zamanın belirlenmesi zamanın sadece zaman ekleri ile ifade edilmeyeceğini göstermektedir. Olayın konuşma anının neresinde bulunduğu zaman eklerinden daha belirleyici bir unsurdur. (Benzer, 2010: 11-12/ 20,21)

Kleine (1994) pek çok dilci tarafından kabul gören zaman teorisini kabul etmez. Dilbilgisel zamanın ifade zamanı ve durum zamanı arasındaki ilişkiyi karşılamadığını ifade eder. Ayrıca konu zamanından bahseder. Dilbilgisel zamanın zaman çizgisinde bir olayı belirlemediğini, konu zamanını belirlediğini söyler. Buna göre konuşur olay zamanının değil olayın belli bir noktasını işaretler. (Benzer, 2010: 37)

Smith (1997) zamanın bağımsız ve tek olduğundan söz eder. Zaman kavramını somutlaştırmak için zaman-mekan ilgisi kurar. Mekanda ihtiyaç duyulan

yönelim noktasına zamanın yerleştirilebilmesi için de ihtiyaç duyulmaktadır. Yönelim noktası şimdidir. Geçmiş ve gelecek noktaları da şimdije göre şekillenir. (Benzer, 2010: 14)

Muharrem Ergin (2008: 133-134), zamanı fiilin hareketinin hangi zamanda ortaya çıktığını gösteren bir kategori olarak tanımlar. Fiilin hareketini, tarzını ve şeklini belirtmek için kip dediğimiz kalıplar kullanılır. Fiil kipleri hareketin yapış ve oluşunu ifade eder. Ayrıca kipler şekil ifade edişin dışında zaman ifadesi de içerirler. Dolayısıyla kipler hem kip ve şekil hem de şekil ve zaman kategorisini barındırırlar. Yani zaman kategorisi kip şekillerinin bir kısmı ile ifade edilir. Bu kip ekleri aynı zamanda zaman ekleridir. Netice itibariyle kip ve zaman ayrı kategoriler değildir. Kip ekleri şekil ve zaman ekleri olarak ikiye ayrılabilirler. Böylece şekil ekleri yalnızca şekli, zaman ekleri ise hem şekli hem zamanı ifade eden kip ekleri olarak incelenebilir.

Zeynep Korkmaz (2014: 517), fiil zamanını fiilin bulundurduğu oluş ve kılışın zaman çizgisinin hangi noktasında gerçekleştiğini ortaya koyan bir gramer kategorisi olarak tanımlar. Fiil zamanı bazı kipler dışında özel zaman ekleri ile de gösterilebilir. Bu ekler görülen geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zaman ekleridir.

Tahsin Banguoğlu (1990: 440), fiil zamanının oluş veya kılışı belirten bir zaman parçası olduğunu söyler. Çekime giren fiilde zaman birinci ekte görülür. Bu eklerin çoğu sıfat-fiil temellidir. Fiil çekiminde zaman önemli bir unsurdur. Bu fiillerde kip yada çekim kavramı kullanılabilir. Ancak temelde üç zaman sınıfı varken yan zaman olarak adlandırabileceğimiz özel durumlar ile beş fiil gövdesi oluşur. Geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zamana ek olarak dolaylı, geçmiş ve geniş zaman kategorileri mevcuttur. Geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman ana zamanları, dolaylı geçmiş ve geniş zaman ise yan zamanları kapsar. Bu beş fiil gövdesi Türkçedeki asıl zaman kiplerini oluşturur.

Günay Karaağaç (2012: 358-359), zamanın varlıktaki her türlü değişikliğin adı olduğunu söyler. İnsanlar zaman kavramına varlıktaki bu değişikliklerle

ulaşmışlardır. Bu yüzden eylemin zaman çekimi oldukça önemlidir. Zaman çekimi ve buna ilave olarak şekil çekimi eylemin yüklemleşmesi için en önemli unsurlardır.

Süer Eker (2009: 340), eylemin ifade ettiği zaman kesitine eylem zamanı der. Üç temel zamandan bahseder: geçmiş zaman, gelecek zaman, şimdiki zaman.

Halil İbrahim Delice (2012: 71), üç tip zaman (geçmiş, şimdi, gelecek) olduğunu ve fiil kiplerinin bunlardan sadece bir tanesinin üzerine kurulabileceğini söyler. Mantık olarak bir fiil çekiminde iki zaman eki üst üste olamaz. Ancak zaman kavramını göstermek için kullanılan iki ek üst üste gelebilir. Üst üste gelen bu eklerden ilki kılınış zamanını ya da fiil şeklini gösterir, ikincisi ise gerçek zamanı belirtir. Fiil kipleri sadece zaman bildiren, sadece şekil bildiren, hem zaman hem şekil bildiren kipler olarak üç başlıkta incelenebilir.

Nadir Engin Uzun (2004: 152), dil zamanını mutlak ve göreceli olarak ikiye ayırır. Buna göre geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman mutlak zamandır. Göreceli zamanlar mutlak zamanlara göre zaman çizgisine yerleşirler. Şimdiki zaman konuşma anını, geçmiş zaman konuşma zamanından öncesini verir. Fakat konuşma anına uzayıp uzamaması görünüşle ilgilidir. Gelecek zaman ise konuşma anından sonrasını ifade eder ve gelecek zaman gözlemlenmeye müsait olmayan, henüz gerçekleşmemiş olayları içerdiği için kipliğe yaklaştırılır.

Oya Adalı (2004: 49), zaman ardıllarının yüklem için zorunlu ardıllardan olduğunu söyler ve eylemin olduğu zamanı bildirdiğinden bahseder. Eylemin oluşu ile ilgili dört zaman vardır: 1. geçmiş zaman (a. belirli geçmiş zaman b. belirsiz geçmiş zaman) 2. şimdiki zaman 3. geniş zaman 4. gelecek zaman

Mustafa Uğurlu (2003: 127), zaman sistemini zaman çizgisi üzerinde belirler. Olay [O] ile konuşma anının [K] ilişkilerini eş zamanlı veya art arda olmak bakımından kurarak metne göre zaman çizgisi üzerinde zaman dilimini [Z] belirlemek zaman sistemini oluşturur.

[K=O=Z]→ şimdiki zaman

[O=Z/K]→geçmiş zaman

[K/O=Z]→gelecek zaman

Dilbilim Sözlüğü'nde (İmer vd 2013: 284) zaman şu şekilde tanımlanır: “Eylemin gösterdiği iş, oluş ve durumun gerçekleşme dönemini dilbilgisel olarak belirleyen ulam. Evrensel zaman ile dilbilgisel zamanı ayırmak için ikinci eylem zamanı denir. Geleneksel olarak şimdi, geçmiş ve gelecek olarak üçe ayrılan zaman bölümlenmesi kimi diller için geçerli olmayabilir. Bu nedenle bütün eylem zamanlarını kapsamak üzere geçmiş-geçmiş dışı, gelecek-gelecek dışı türünden sınıflamalar da vardır. Eylem zamanları ile görünüş ve kip de kimi zaman birbiriyle örtüşür; örn. Türkçe'de kip belirteçleri kullanılması zaman ile kip ayrımı yapmayı kimi zaman güçleştirir: *Yarın mutlaka gelirim* tümcesinde *yarın* belirteci gelirim eylemine gelecek zaman değeri verirken *mutlaka* zorunluluk kipi değeri katmaktadır. Geleneksel dilbilgilerinde Türkçe'de eylem zamanları genel olarak yalın ve bileşik zamanlar olarak ikiye ayrılır. Yalın zamanlar şimdi, geçmiş, gelecek ve geniş zaman bileşik zamanlar ise hikaye, rivayet, koşul bileşik zamanları olarak belirtilir. Ancak dilbilimdeki yeni görüşler ışığında bunların kip ve görünüş ile ilişkilerinin niteliği araştırılmakta ve yeni bir sınıflandırmaya gidilmektedir.”

Türk dilinde fiil zamanı konusunda yeni fikirler ve tartışmalar olsa da genel hatlarıyla zaman ekleri görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, şimdiki zaman ve geniş zaman başlıkları altında incelenir.

Tablo:3

Türkiye Türkçesinde Zaman Ekleri		
Geniş Zaman	-Ar/-Ir/-r	Genelde sürekli yapılan eylemleri bildirmek için kullanılır. Bu eylemler geçmişte yapılmış ve bugüne kadar devam etmiştir. “Her akşam yemek için buraya gelir.” Bunun dışında farklı zaman bildirdikleri de olur. “Bana nasıl böyle bir şey yapar aklım almıyor.” (Geçmiş zaman anlamı), “Yarın buraya gelirsin” (Gelecek zaman anlamı)
Görülen Geçmiş Zaman	-Dı/-Du	Genelde konuşma anından önce gerçekleşmiş olayları ifade eder. Görülen geçmiş zaman da konuşucu bu olaya bizzat şahitlik etmiştir veya kesinliğinden emindir. “Seni dün akşam onunla gördüm.” Bunun dışında farklı zamanları da ifade edebilirler. “Bu sözlerinle her şeyi şimdi bitirdin”(Şimdiki zaman anlamı), “Bir insan ne zaman hayal kurmayı bırakırsa iste o zaman öldü” (Geniş zaman anlamı)
Duyulan Geçmiş Zaman	-mİş/-mUş	Tıpkı görülen geçmiş zaman gibi olayın konuşma anından önce olduğunu ifade eder fakat duyulan geçmiş zaman da konuşucu olayı kendisi görmemiş başkasından duymuştur. “Bu apartmanı onlar yapmış.” Bunun dışında farklı zamanları içerebilirler. “Ben bu yollardan çoktan geçmişim” (Görülen geçmiş zaman anlamı)
Şimdiki Zaman	-(I)yor/ -mAktA, -mAdA	Şimdiki zaman konuşma anında olan ve aktarılan olayları karşılar. “Telefonla konuşuyorum, görmüyor musun?”, “Size şu an yardımcı olamamaktayım.”, “Ben hala sana laf anlatmadayım.” Bunun dışında farkı

		zamanları da ifade edebilir. “Akşam size geliyorum, haberin olsun.” (Gelecek zaman anlamı), “Küçük çocuğu her öğlen bu bahçede görüyorum” (Geniş zaman anlamı), “Öğretmen sana ne diyor, sen ne yapıyorsun” (Geçmiş zaman anlamı”
Gelecek Zaman	-AcAk	Daha gerçekleşmemiş olayların aktarımı için kullanılır. Bu yüzden genelde kipliğe daha yakın olduğu düşünülür. “Seneye bu okulda okuyacağım.” Gelecek zaman dışında farklı zamanlar belirttiği de olur fakat daha çok tahmin, beklenti, istek anlamlarıyla kullanılır. “Böyle çalıştığına göre sınavı kazanacaksın.” (Tahmin anlamı), “Er ya da geç bu işi bitireceğim.” (İstek anlamı), “Beni burada böyle bırakmayacaktır.” (Beklenti anlamı)

Tablo:4

Eski Türkçede Zaman Ekleri		
Görülen Geçmiş Zaman	-DX/-DI	Tidim “dedim”, sakıntım “düşündüm”, aşdımız “aştı”, intimiz “indik”, ötüntü “arz etti”
Öğrenilen Geçmiş Zaman	-mİş	Timiş “demiş”, sökürmiş “çöktürmüş”, yüküntürmiş “eğdirmiş”, öglemiş “danışmış”
Geniş-Şimdiki Zaman	-Ar/Ur/-r/ -(y)Ur	Yorıyur “yürüyor”, sakınır men “düşünürüm”, birür men “bilirim”, kazganur men “ kazanırım”, ömez sen “düşünmezsin”
Gelecek Zaman	-DAçI/ -sIk	Ölteçi sen “öleceksin”, tideçi “diyecek”, boltaçı “olacak”, kaltaçı biz “kalacak”, ölsikig “öleceksin”

4.Kiplik

Jespersen, kiplik ile ilgili ilk önemli çalışmaları yapan dilcilerdendir. Kiplik konusunu ayrıca incelememiştir fakat kip konusunu ele alışı bakımından oldukça önemlidir. Jespersen (1924) daha önce yapılan çalışmaları eleştirir ve yeni bir sınıflandırma yapar: istek unsuru taşıyanlar ve istek unsuru taşımayanlar. Birinci kategoride emir, zorunluluk, öneri, izin, istek gibi alt başlıklar varken ikinci kategoride gereklilik, kesinlik, ihtimal, şart, yeterlilik gibi alt başlıklar vardır. (Kerimoğlu, 2011: 31)

Wright (1951) kiplik ile ilgili yeni bir sınıflandırma yapar ve kipliği dört başlık altında inceler: doğruluk, bilgi, yükümlülük ve varlık. (Kerimoğlu, 2011: 34)

Lyons (1977) üç tip kiplik kategorisinden bahseder: doğruluk, bilgi, yükümlülük. Bilgi kipliğini ise nesnel ve öznel oluşu bakımından ikiye ayırır. (Kerimoğlu, 2011: 39)

Coates (1983) bilgi kipliği ve kök kipliğini tartışır. Kipliği bilgi kipliği ve bilgi kipliği dışında kalanlar olarak ikiye ayırır. Bilgi kipliği dışında kalanlara kök kiplik der. (Kerimoğlu, 2011: 45)

Siewierska (1991) kipliği üç kategoride inceler:

- 1.Değişmez (yapabilirlik, izin vb)
- 2.Nesnel (ihtimal, muhtemel vb.)
- 3.Bilgiye dayalı kiplik (beklenti, umut vb.) (Benzer,2010: 115)

Smith (1997) kip ve kiplik arasında bir ayırım yapar. Cümlenin görünüşe göre anlamı değişmiyorsa kip değişiyorsa kiplik söz konusudur. (Benzer,2010: 114)

Grohmann (2006) kiplin anlamsal boyut taşıdığını söyler. Buna göre kiplik kiplin anlamsal yönüdür. (Benzer, 2010: 113)

Yabancı dilciler kip ve kiplik kavramlarını birbirinden ayırmaya çalışmış ve bun kavramlar arasındaki farklar üzerinde durmuşlardır. Fakat Türk dilcilerin büyük

çoğunluğu kip ve kiplik kavramını ayırmamışlardır. Bunları kip başlığı altında toplamışlardır.

Zeynep Korkmaz (2014: 515), kip kavramının karışık şekilde ele alındığından ve pek çok farklı görüş olduğundan bahseder. Korkmaz'a göre kip ve zaman doğrudan ilişkili değildir. Fakat kiplerin içerisinde bulunan zaman anlamları bu iki kategorinin karışmasına neden olur. Korkmaz kipi şu şekilde tanımlar: " Kip, kök veya gövde durumundaki fiilin bildirdiği hareketin, oluş ve kılışın, konuşan, dinleyen veya kendisinden söz edilen açısından ne biçimde, ne tarzda yansıtıldığını gösteren bir gramer kalıbı, bir anlatım biçimidir."

Muharrem Ergin (2008: 288-289) kipleri bildirme ve tasarlama kipleri olarak ikiye ayırır. Fiilin ortaya çıkan veya çıkacak olan hareketini bildiren kiplere bildirme, tasarlanan bir hareketi bildiren kiplere tasarlama kipleri denir.

Tahsin Banguoğlu (1990: 457) asıl zaman kipleri ve uyarı kiplerinin dört başlıkta incelendiğini söyler: geçmiş kipleri, dolaylı geçmiş kipleri, geniş zaman kipleri, şimdiki zaman kipleri.

Günay Karaağaç (2011: 370-376) kipleri şekil ve zaman çekimleri bağlamında ele alır. Emir kipi, şart kipi, istek kipi ve gereklilik kipi olarak isimlendirir.

Süer Eker (2009: 340-343) haber kipleri ve tasarlama kipleri şeklinde iki başlıkta kipleri ele alır.

H.İbrahim Delice (2012) asıl fiilde zaman ve şekli üç grupta inceler:

1. Sadece Zaman Bildiren Fiil Çekimleri

- a. Görülen Geçmiş Zaman
- b. Öğrenilen Geçmiş Zaman Kipi
- c. Şimdiki Zaman Kipi
- d. Gelecek Zaman Kipi
- e. Geniş Zaman Kipi

2. Sadece Şekil Bildiren Fiil Çekimleri

a. Katılımlı İstek Kipi

b. İstek Kipi

c. Gereklilik Kipi

d. Emir Kipi

3. Hem Zaman Hem Şekil Bildiren Fiil Çekimleri

a. Geçmiş Zamanın Hikayesi Kipi

b. Sürerli Geçmiş Zaman Kipi

c. Olmayası Planlı Geçmiş Zaman Kipi

d. Olmayası İstenen Geçmiş Zaman Kipi

e. İstemdışı Geçmiş Zaman Kipi

f. Bitişli Gelecek Zaman Kipi

g. Varsayımlı Geçmiş Zaman Kipi

h. Varsayımlı Gelecek Zaman Kipi

ı. Varsayımlı Gereklilik Kipi

i. Tezlik Kipi

j. Yaklaşma Kipi

k. Sürerlilik Kipi

l. Yeterlilik Kipi

Oya Adalı (2004: 47) kip ya da kiplik isimlendirmesini kullanmaz zaman ardıklarını birincil zaman ardıkları (geçmiş zaman, geniş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman) ve istem ardıkları (dilek, istek, gereklilik ve buyurum) olarak ikiye ayırır.

Nadir Engin Uzun (2004: 150) kipi konuşucunun tutumundan etkilendiğini belirtir. Konuşucu tümceye gereklilik, istek, emir, olumsuzluk, soru, olasılık, ihtimal gibi anlamlar katabilir. Kipler isteme(istek, gereklilik, amaç, emir), bildirme kipleri olarak iki başlıkta incelenebilir. Bunlardan bildirme zamanı daha yakındır.

Kip kavramı ile kiplik kavramını ayıran ve bu kavramlar arasındaki farkları ortaya koymaya çalışan çalışmalar da vardır. Bu çalışmalarda kiplik ayrıca ele alınır.

Agop Dilaçar (1971: 106-107) kipliğin konuşucunun duygusu ile alakalı olduğunu söyler ve bu duruma göre pek çok kipliğin ortaya çıkacağını savunur. Bu durumda kişinin duygu durumuna göre oluşabilecek sayısız kiplik vardır.

Ahmet Benzer (2012: 9) kip ve kipliğin farklı olduğunu söyler. Kip için belirlenen ekler vardır. Fakat kiplik konusunda ek seçimi konuşucuya aittir. Yani kiplik öznel bir tutum sonucu ortaya çıkar. Kip sayısı sınırlı iken kiplik konuşucun tercihine bağlı olarak değiştiği için sayıca daha fazladır.

Dilbilim Sözlüğü'nde kiplik şu şekilde tanımlanır: "Bir konuşmacının karşılıklı bildirişimde bir olay ya da durum karşısındaki tutumu. Türkçe'de kiplik, biçimbirimler [- (y)Abil, -mAlI] ve *mutlaka, elbette, belki, ola ki*, gibi kiplik belirteçleri ile anlatılır. (İmer vd 2013: 178).

5.Kılınış

Vendler (1957) fiilleri dörde ayırır: hareket bildirenler, faaliyet bildirenler, başarı bildirenler ve erişme noktası bildirenler. (Bacanlı,2014: 42)

Comrie (1976) kılınış kavramlarını diğer dilciler gibi kategorize etmez ancak noktasal- sürekli, teklik- atelik ayrımından söz eder. (Bacanlı,2014: 42)

Johanson (2000) kılınış kavramını fiillerin sınır vurgulayıp vurgulayamamalarına göre inceler. Sınır vurgulayan fiiller hareketi başlangıç ya da bitiş sınırında gösterir, sınır vurgulamayan fiiller olayı yalnızca süreç olarak ifade eder. Buna göre fiiller üç başlıkta incelenir:

1.Başlangıç Sınırlı Fiiller

Bu fiiller hareketin başlangıç noktasını vurgular.

2.Bitiş Sınırlı Fiiller

Bu fiiller hareketin bitiş sınırını net bir şekilde ortaya koyarlar.

3.Süreçli Fiiller

Bu fiiller hareketlerin başlangıç ve bitiş noktalarını içermezler. Hareketin sürecini ortaya koyarlar. (Aydemir,2010: 24)

Noreen (1911) kılınış için geniş bir tasnif yapar. Kılınışı tek biçim ve aralıklı olmak üzere ikiye ayırır tek biçim anlık ve sürekli şeklinde ayrılır. Sürekli kategorisi etkili, ettirgenlik, ettirgenlik ise başlamalı, tamamen sürekli olarak ayrılır. Aralıklı başlığında tekrarlı, yinelemeli, vurgulu alt başlıkları bulunur. (Bemzer,2010: 94,95)

Türk dilciler kılınış konusunda farklı tanımlamalar tasnifler yaparlar.

Agop Dilaçar (1971: 111) kılınışın fiilin bildirdiği bir süreç türü olduğunu söyler. Kılınış nesnelidir ve konuşucuya göre değişmez. Dilaçar kılınışı şu şekilde tasnif eder:

I.Kesiksiz: A.Sürekli 'koşmak',1.oluşlu 'kızarmak', a.girişmeli 'yeşermek', b. bırakmalı 'soysuzlaşmak', süregelmeli 'çaşıtlamak', a.olmalı 'gözetlemek', b. kapsamlı 'parıldamak', 2. edişli 'dövmek' a. Etmeli 'ufalamak', b. yapmalı 'duvar örmek', c. uğraşmalı 'kuşlamak', ç.etkilemeli 'korkutmak', d. donatmalı 'ağaçlandırmak', e. yoksunlamalı 'silahsızlandırmak',f.araçlamalı 'firçalamak', B.Süreksiz 'bulmak', 1.başlamalı 'yola koyulmak' 2. Bitirmeli 'erişmek'.II.Kesikli: A.üstüsteli 'damlamak', B.yinelemeli 'atıştırmak', 1.Yeğınlemeli 'şaşalamak', 2.Yeğınilemeli 'gülümsemek'

Eyüp Bacanlı (2014: 63-64) atelik ve telik kavramlarını eylem öbekleri için kullanmaz. Eylem öbeklerini dönüşümlü (+d), dönüşümsüz (-d), başlangıç dönüşümlü (+başd) ve bitiş-dönüşümlü(+bitd) olarak inceler. Tasnifini bir tabloda gösterir

Tablo:5

Dönüşümsüzler			Dönüşümlüler		
Hâller	Faaliyetler	tek-kerelikler	(+başd)'ler	(+bitd)'ler	
				başarılar	Erişiler
_____	~~~~~	.	(~~)x__10	~~~~~x	X
Durağan	Dinamik	dinamik	dinamik+ durağan	dinamik	Dinamik
Sürekli	Sürekli	süreksiz	Sürekli	sürekli	Süreksiz

Dilbilim Sözlüğü'nde kılınış şöyle tanımlanır: “Eylemin belirttiği oluşun başlama, bitiş, sürekliliği ifade ettiğini gösteren anlamsal ulam. (İmer vd, 2013: 176)

6.Görünüş

Görünüş hakkındaki araştırmalar çok eski zamanlara dayanır. Bu konu ile dilbilimciler ilgilendiği kadar felsefeciler de ilgilenmiştir. Tıpkı zaman meselesi gibi çok tartışılmıştır. Çünkü görünüş, zaman ile çok yakın çizgidedir. Bu durum görünüşün zaman kavramı gibi zor tanımlanan bir kavram olmasına sebep olmuştur. Bunun yanında zaman ve görünüş kavramlarının karmaşık olduğu, hemen çözümlenemeyeceği görüşü hakimdir.

Görünüş kavramı, İngilizcede “aspect” ile karşılanır. Hem yabancı hem de yerli dilciler bu kavram ile alakalı farklı görüşler savunmuşlardır:

Friedrich (1974) görünüşün zaman çizgisi üzerinde kelimelerin durumunu verdiğini söyler. Sürekli, süreksiz ya da anlık gibi durumlar görünüşü karşılar. (Benzer,2010: 40)

Comrie (1976) görünüşün gerçek zaman ile ilgisi olmadığını söyler. Ona göre görünüş iç zaman niteliğindedir. Comrie görünüşü bitmişlik ve bitmemişlik sınıflandırması ile inceler. Bitmişlik tamamlanmışlıktan daha farklıdır ve bir durumu bütün olarak ortaya koymaktadır. Bitmemişlik ise olayın iç zamanı ile ilgilidir yani alışkanlık ve süreklilik bildirir. Comrie'nin görünüş sınıflandırması şu şekildedir:

1.Bitmişlik

2.Bitmemişlik

a.Alışkanlık

b.Süreklilik

b.1 Aşamalı

b.2 Aşamasız (Benzer, 2010: 45)

Smith (1997) görünüşü iki başlık altında inceler. Buna göre görünüş dil bilgisine ve sözlüğe dayalı olarak ikiye ayrılmıştır. Dil bilgisine dayalı görünüş bitmişlik, bitmemişlik ve yansız kategorilerini içerirken; sözlüğe dayalı görünüş durum, etkinlik, tamamlama, başarıma ve ani durum kategorilerini içermektedir. (Benzer, 2010: 42)

Johanson (2000) görünüşün olayların kendi sınırları içinde gözlemlenmesine olanak verdiğinden söz eder ve tasnifini buna göre yapar. Johanson'un görünüş kuramında terminallik (sınırlılık) esastır. Eylemin terminallik özellikleri ön plandadır ve iki sınırı bulunur: başlangıç-bitiş. Johanson eylemin sınırları üzerine kurduğu görünüş teorisinde şöyle bir sınıflandırma yapmıştır:

1.İntraterminal: Olay iki sınır arasındadır. Yani başlangıç ve bitiş noktaları içinde gerçekleşmektedir. Bir başka ifade ile olay başlamıştır; fakat henüz bitiş noktasına ulaşmamıştır. Süreç safhasındaki bu olaylar şimdiki zaman ile yakın ilişkilidir.

2.Postterminal: Olay iki sınırdan birini aşmış durumdadır. Bu sınır başlangıç sınırı olabildiği gibi bitiş sınırı da olabilir. Sınırın başlangıç veya bitiş oluşunun

belirlenmesi olayların başlangıç, süreçli ve bitiş sınırlı oluşuna göre değişmektedir. İki sınırdan birini aşan eylemler genelde geçmiş zaman ile eşleştirilir.

3.Adterminal: Eylem sınır noktalarından birine erişmiştir. Olayı bütüncül olarak yansıtır. Slav dillerine özgüdür.

Johanson'un sınırları esas alarak yaptığı bu görünüş tasnifi oldukça önemlidir. Çünkü Johanson kılınış ve görünüşü bu tasnifle ayırır. (Bacanlı, 2014: 30)

Diğer taraftan Türkiye'de de görünüş konusunda çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda kılınış ve görünüşü ayıranların yanı sıra bu iki kavramı bir arada ele alanlar da mevcuttur. Bunun dışında görünüşün anlamsal yönünü ortaya çıkaran dilciler de söz konusudur.

Zeynep Korkmaz (2014: 522), görünüşün öznellik içerdiğini söyler ve bu kavramı 'filde anlam, zaman ve işlev kaymaları' başlığında inceler. Öznellik içerdiğini söyleyenlerin yanında görünüşe kesin olarak nesnel diyenler de vardır. Korkmaz'ın görüşüne göre zaman kayması olarak nitelendirilen durumlar: olumlu görünüp olumsuz anlam içeren ya da soru eki bulunan fakat soru anlamı olmayan cümleler görünüş kategorisinde incelenmelidir.

Zaman kayması meselesi belli bir zamana ait olan bir ekin farklı bir zaman anlamıyla kullanılmasıdır. Bu kullanım görünüşün bir parçasıdır. "Merak etme yarın geliyorum.", "Daha çocuk yaşta ailesinden ayrılıyor." Ve "Hayata erken başlıyor" gibi örneklerde görüldüğü üzere eklerin ait oldukları zaman farklı ifade edildikleri zaman farklıdır.

Olumlu görünen bir cümlenin içerisindeki olumsuzluk anlamı da görünüşün bir başka görevidir. "Bu sınava çalışmayacaksın ama sınavda başarılı olacaksın öyle mi?", "Onunla barışacağım da ne değişecek?" cümleleri olumsuzluk eki almamalarına rağmen olumsuz anlamlar içermektedir.

Görünüşün başka bir boyutu da işlev değişikliğidir. Bir başka deyişle "işlev kayması"dır. "Yemek bitti mi odanıza gideceksiniz.", "Kış geldi mi hastalıklar artar." Örneklerinde soru eki olan "mi" kullanılsa da bu örneklerde soru anlamı yoktur ve "-dığı zaman" anlamında zarf-fil görevindedir.

Görünüşün cümleyi böyle şekillendirmesi yalnızca şekil, kalıp ve konuşucunun tavrına bağlı değildir. Görünüşü belirlerken zaman bildiren kelimeler, konuşucunun niyeti ve dili kullanma becerisi de etkili olmaktadır.

Zeynep Korkmaz'ın tüm bu görüşleri ona göre zaman, anlam ve işlev kaymalarını dolayısıyla görünüşü oluşturmaktadır.

Tahsin Banguoğlu (1990: 414) görünüşü 'fiil çatısı' kategorisinde inceler ve fiil çatısını altıya böler: yalın görünüş, olumsuz görünüş, edilgen görünüş, dönüşlü görünüş, karşılıklı görünüş, ettirgen görünüş. Banguoğlu görünüşü şöyle tanımlar: "Fiil tabanının fiil çekiminden önce olduğu değişik şekillerden her birine görünüş denir."

Günay Karaağaç (2012: 650-655) görünüşün bütün varlık ve olayların toplamı olduğunu söyler. Varlıkların taşıdığı özellikler onların anlamlarıdır.

Karaağaç sözlüklük görünüşünün daha somut ve nesnel olduğunu, sözdizimlik görünüşün ise bağlama dayalı olduğundan öznel olduğunu söyler. Sözlüklük görünüşü kılınış olarak da adlandırılır. Günay Karaağaç sözdizimlik görünüşünü alışkanlık görünüşü, amaç görünüşü, anlık görünüş, araçlılık görünüşü, belirsizlik görünüşü bilinmezlik görünüşü, bitmemişlik görünüşü, bitmemişlik görünüşü, çıkarım görünüşü, dilek görünüşü, edilgen görünüş, emir görünüşü, etken görünüş, ettirgen görünüş, gereklilik görünüşü, girişmeli görünüş, işteşlik görünüşü, küçültme görünüşü, nicelemeli görünüş, olabilirlik görünüşü, olumluluk görünüşü, olumsuzluk görünüşü, sıklık görünüşü, sınırlandırma görünüşü, sonuç görünüşü, soru görünüşü, süreklilik görünüşü, süreksizlik görünüşü, tezlik görünüşü, uyum görünüşü, yaklaşma görünüşü, yeterlilik görünüşü, yinelemeli görünüşü ve yoğunluk görünüşü başlıklarında inceler.

H.İbrahim Delice'ye göre (2012: 84) görünüş zaman veya şekil eklerinin belirlenmiş kullanım amaçlarının dışında kullanılmasıdır. "Bu işi akşam bitiririm.", "Yarın yarına geliyorum." Gibi cümleler H.İbrahim Delice'nin görünüş tanımına örnektir.

Caner Kerimoğlu (2011: 76) fiilin başlama, devamlılık, bitme, tekrar etme gibi süreçlerin hangisinde yer aldığının görünüşü belirlediğini söyler. Görünüş

zaman ile farklı ele alınır. Ancak bu durum görünüş ve zaman kavramlarının birbiriyle çok uzak kavramlar olduğunu göstermez. Kerimoğlu, görünüşün kiplik kategorisine uzak fakat zamana yakın olduğunu söyler. Zaman ve görünüş arasındaki ilgiyi ve farkı Dahl'ın görüşleri ile açıklar. Dahl'a göre (1985) görünüşü zamandan soyutlamak mümkün değildir. Olay ve süreçlerin aynı olduğu durumlar vardır. O halde zaman ve görünüş arasındaki fark neden kaynaklanmaktadır? Dahl bu farkın çok küçük bir fark olduğunu söyler. Görünüş gösterimsel değilken zaman "tense"lerin konuşma anına göre "time" ile ilişki kuran gösterimsel bir kategoridir.

Nadir Engin Uzun (2004: 144-149) görünüşü şu şekilde tanımlar: "Zamanla çoğu zaman iç içe olan ama zamanı değil, zamana bağlı olarak eylemin anlattığı iş, oluş veya durumun zaman ile etkileşimini aktarma."

Uzun görünüşün en temel ayrımının bitmişlik ve bitmemişlik olduğunu vurgular. Bitmişlik eylemin ortaya koyduğu iş, oluş ya da durumun neticelenmesi demektir ve bitiş noktası içerir. Bitmişlik her dil için farklı yorumlanabilir. Kısa süre ve uzun süre ayrımı yaptığı düşünülür. Bunun yanında noktasallık ile karıştırıldığı da olur. Bitmemişlik ise çoğu dilde başlama-başlamama arasındaki farka dayanır. Bitmemişliğin farklı alt başlıklarda incelendiği dillerde olmuştur. Bu başlıkların en yaygın olanı alışkanlıksal ve süre gidendir.

Görünüş kavramı temelde bitmişlik-bitmemişlik sınıflandırmasına dayandırılrsa da bazı dillerde çok başka kategoriler de vardır: başlama, yineleme, noktasallık vb.

Nadir Engin Uzun (2004: 144-160) görünüşle ilgili çelişkili durumları da tartışır. Aynı zamanda kip ve zaman kavramlarını da tartışarak zaman-kip-görünüş kategorilerini şeytan üçgeni olarak ifade eder. Uzun, -yor ile kurulan cümleler vererek burada şimdiki zaman mı yoksa sürme görünüşü mü olduğunu sorgular.

"Ali eve gidiyordu." Cümlesini örnek vererek burada eylemin bittiğini fakat -yor eki ile sürme bildirdiğini söyler. "Ali eve gitti.", "Ali eve gidiyor.", "Ali eve gidiyordu." Örnekleri incelendiğinde birinci cümlenin geçmiş zamanda yapıldığı ve eylemin bittiği açıktır. İkinci cümledeki şimdiki zaman işlevi ortadadır. Üçüncü cümleye geldiğimizde eylemde bir bitmişliğin yanında -yor ekinden kaynaklı sürme

anlamı da vardır. Bu bilgilerden hareketle –yor ekinin tek başına kullanıldığında sürme görünüşü olan şimdiki zaman, –dU ekiyle birlikte kullanıldığında şimdiki zaman anlamından çıkarak yalnızca sürme belirttiği söylenebilir.

Nadir Engin Uzun'un görünüşle ilgili başka tartışması da geçmiş zaman-bitmişlik arasındadır. –imek eyleminden oluşan –dı ekini tartışır ve geldiydim, gittiydin, düşüydün gibi kullanımlarda ilk –dı ekinin ne işe yaradığını sorgular. İki ekin üst üste gelişi uzak geçmiş zamanın istenmesine bağlansa bile çok yakın geçmişteki durumlarda da bu eklerin üst üste kullanılması uzak geçmiş zamanı anlatmaya yaramadığını göstermektedir. Bu durumda ilk –dı eki geçmiş zaman değilse bitme olmalıdır.

Ahmet Aydemir (2010: 21-24) görünüş tasnifini Johanson'un görüşlerinden yararlanarak yapar ve görünüşü üç açıdan inceler:

1.İntraterminallik: Olayın başlangıç ve bitiş noktaları arasında gözlemlenmesini ifade eder. Bu bakış açısına göre olay başlamış fakat bitiş noktasına ulaşmamıştır. Bu görünüş türünün şimdiki zaman ve geniş zamanla yakın ilgisi vardır.

- . Çocuk bahçede oynuyor.
- . Ahmet odasında ödevini yapıyor.
- . Herkes mutlu bir hayat ister.
- . Ege bölgesinde dağlar denize dik uzanır.

2.Postterminallik: Olayın kritik sınırını aştığını ifade eder. Bu sınır başlangıç sınırı olduğu gibi bitiş sınırını da içerebilir.

- . Eline sağlık çok güzel yapmışsın.
- . Ayşe bahçeye çıkmış, çiçekleri suluyor.

3.Terminallik: Ne intraterminal ne de postterminal olan olayları içerir. Bu bakış açısı olaya zaman çizgisinde bütün olarak doğrudan bakmaya olanak sağlar. Ayrıca olayın başlangıç ve bitiş noktaları bir kenara bırakılmıştır.

- . Öğretmen anlattığı konunun çok önemli olduğunu söyledi.

. Misafirlerine bu yemeği sunmaktan vazgeçti.

Ahmet Benzer (2012: 40) görünüş kavramının tam olarak tanımlanmadığını söyler. Görünüş durumların iç zamanı ile ilgilidir. Benzer, görünüşü üç kategoride ele alır: dilbilgisine dayalı görünüş, sözlüğe dayalı görünüş ve aşama görünüşü.

Dilbilgisine dayalı görünüş gerçek zamanla ilgilenir ve fiile eklenen ekler ile belirlenir. Bu yüzden fiil zamanı ile karıştırılır. Dilbilgisine dayalı görünüşe ikincil fiil zamanı demek mümkündür.

Ahmet Benzer (2012: 42-54) dilbilgisine dayalı görünüş tasnifini Smith'in yaptığı üçlü tasnife (bitmişlik- bitmemişlik- yansız) sürme başlığını da ekleyerek yapmıştır. Bu durumda Benzer'in dilbilgisine dayalı görünüş tasnifi bitmişlik, bitmemişlik, yansız ve sürme şeklinde dört başlık içerir.

Bitmişlik, bir olayın konuşma anından önce bittiği ile ilgilidir.

. Anneleri eve gitti, o burada kaldı.

. Yaptığı bu çalışma ile büyük bir ödül kazandı.

. Patron bu dosyaların incelenmesini istemiş.

Bitmemişlik, bir olayın bitiş noktasına gelmediğini gösterir. Yani olay konuşma anında tamamlanmamış durumdadır.

. Bir arkadaşım bu kitapla çalıştığını söylüyor.

Benzer (2012: 48-49) bitmişlik ve bitmemişlik arasında yapılan tespitlerden de bahseder. Bitmişlik ve bitmemişliğin farklarını ifade eden dilcilerin çalışmalarını paylaşır. Bu dilcilere göre farklar şu şekildedir:

Tablo:6

BINNICK(1991:154):

Bitmişlik	Bitmemişlik
Aşamasız	Aşamalı
Ani	Yinelemeli
Anlık	Alışkanlık
Hareketli	Durağan
Devamsız	Devamlı

Tablo:7

OLSEN(1994:74):

Bitmişlik	Bitmemişlik
Aşamasız	Aşamalı
Durağan	Hareketli
Anlık	Sürekli
Tamamlanmış	Tamamlanmamış
Sonuç(lanmış)	Süreç
Devamlı	Geçici
Aralıksız	Aralıklı
Bitişli	Bitişsiz
Sınırlanmamış	Sınırlanmış
Dışarıdan odaklanır	İçerden odaklanır

Tablo:8

DIK(1989:187):

Bitmişlik	Bitmemişlik
Tamamlama	Tamamlanmamış
Sınırlanmış	Sınırlanmamış
Sınırlı	Sınırsız
Bölünemez	Bölünebilir
Dışarıdan Bakış	İçerden Bakış

Tablo:9

BOGDAN(1998:10):

Bitmişlik	Bitmemişlik
Vaka	Süreç ya da durum
Bir anlık	Genişlemiş zaman
Belirlilik	Belirsizlik
Yakın gelecek	Belirsiz gelecek
Bir kez	Yinelemeli
Sonuç	Eylemin adı
Başarma	Başarısızlık

Yansız görünüş Smith 'in (1991) öne sürdüğü bir görünüş kategorisidir. Buna göre yansız görünüş başlangıç noktasını ve bir durumun aşamalarını gösterir.

Bu görünüş türünün herhangi bir eki yoktur. Ayrıca esnek bir bakış noktasına sahiptir. Smith'e göre (1997) yansız görünüş hem durumun sürdüğünün hem de sürmediğinin yorumlanmasını sağlar. Bu görünüş türünün belli eklere sahip olmaması ve esnek bir bakış açısı oluşu yansız görünüşün Ahmet Benzer'in(2012: 49) çalışmasında yer almamasına neden olmuştur.

Sürme görünüşü Smith'in tasnifine eklenen görünüş türüdür. Ahmet Benzer bu görünüş türünü Türk dilindeki geniş zamanın varlığı ile açıklar. Bitmemişlik kavramı belirsiz bir süreci verir fakat –yor, -mAktA, -mAdA ve –Ar/-Ir ekleri bazen çok açık bir devam etme durumunu verir. Bu devamlılığı anlatmak için farklı bir görünüş türüne ihtiyaç vardır. Bu görünüş türü de sürme görünüşüdür. Devamlılığı ifade etmek için farklı isimlendirmeler düşünülmüş olsa da “sürme” adlandırmasında karar kılınmıştır.

. Bu oda her gün temizleniyor.

. O ülkede herkes birbirine saygı gösterir.

Sözlüğe dayalı görünüşte zaman eklerinin işlevi daha azdır. Buna karşılık zarf ve edatlar bu görünüş türünü belirlemede oldukça etkilidir. Ahmet Benzer(2012: 57-78) sözlüğe dayalı görünüş türünde ayırt edici özellik olarak hareketlilik, süreklilik ve bitişlik özelliklerini göz önünde bulundurmuştur. Hareketlilik, devam eden eylemleri içerir ve hareketli olup olmamalarına göre belirlenir. Süreklilik, konuşma anından başlayıp belirlenen zaman noktasına kadar devam eden eylemleri içerir. Bitişlik, bir eylemin bitişi noktasına sahip olup olmaması ile ilgilidir. Buna göre eylemler bitişli ve bitişsiz olarak incelenir.

Benzer'in sözlüğe dayalı görünüş olarak belirlediği başlıklar şu şekildedir:

1. Durum Fiilleri: Hareketli olmayan ve durum değişimi içermeyen fiillerdir. Fiillerin başlaması veya bitmesi durum ile ilişkilendirilmez. (bilmek, sevmek, istemek vs.)

2. Etkinlik Fiilleri: Hem hareketli hem sürekli fiillerdir. Genelde istek ve ettirgenlik içerirler. Bitiş noktasına sahip değildirler. (yüzmek, sürmek, çevirmek vs.)

3. Tamamlanma Fiilleri: Hareketlidirler ve bitiş noktasına sahiptirler ancak sürekli değildirler. (elbise dikmek, bina yapmak vs.)

4. Başarma Fiilleri: Hareketli fiillerdir. Sürekli değildirler. Tamamlanma fiilleri gibi bitiş noktaları vardır fakat anlıktırlar. (hayal etmek, fark etmek, bulmak vs.)

5. Ani Fiiller: Bu gruptaki fiiller anlıktırlar. Hareketli ancak bitişsizdirler. Belli bir başlangıç noktaları yoktur. (öksürmek, hıçkırma, parlamak vs)

6. Aşama-seviye Durumu Fiilleri: Bu fiiller sürekli dirler ve belli bir bitiş noktaları vardır. (ulaşabilmek, hasta olmak vb.)

Benzer'in üçüncü görünüş türü aşama görünüşüdür. Bu görünüş türü bir olayın gerçekleşme aşamalarını verir. Ayrıca kökün ve gövdenin, bu kök ve gövdeye eklenen eklerin görünüş değerlerini içerir.

Eyüp Bacanlı (2014: 30) görünüşün bir dilbilgisel kategori olduğunu söyler. Görünüş olaya zaman çizgisinde nasıl bakıldığını gösterir ve söz dizimi ya da çekimle belirtilir. Ayrıca görünüş fiilin çekim morfolojisi ile ilgilidir.

Mustafa Uğurlu (2003: 128) görünüş kavramını bakış olarak isimlendirir ve ona göre bakış kavramının temeline olayın başlangıç sınırı, bitiş sınırı ya da sürekliliğine yönelik bakış oluşturur. Belli bir olaya kişiler tarafından farklı bakılabilir. Bu durum bakış ve kılınış birbirinden ayırabilir. Uğurlu iki temel bakış olduğunu söyler: sınırlar arası ve sınır ötesi. Sınırlar arası bakışında olayın başlangıç sınırı ile bitiş sınırı arasına bakılmaktadır. Sınır ötesi bakış açısı ise olayın kritik sınırının aşıldığını göstermektedir. Bu sınır eylemin kılınışına göre farklılık gösterir. Son sınırı vurgulayanlar ile sınır vurgulamayanların bitiş sınırı, ön sınırı vurgulayanların başlangıç sınırı esas alınır. Son sınırı vurgulayanlar ile sınır vurgulamayanlar da olay bakış noktasından geride kalmıştır.(Ali gelmiş.) Ön sınırı vurgulayanlarda olay bakış noktasında olabilir yani olay süreklilik durumunda bulunabilir. (Ali uyumuş→ Ali dikkat edilen zamandan önce uyumuş ve hala uyumaya devam etmektedir.)

Mustafa Uğurlu (2003: 129) bu bakışlara ek olarak Türkçede öngörülü bakışın doğduğunu söyler. Bir olayın hangi bakış açısında olduğunu bilmek için önemli iki nokta vardır: konuşucunun yöneliş noktası ve olayın belirleme noktası.

Dilbilim Sözlüğü'nde görünüş şöyle tanımlanmıştır: “Çoğunlukla eylemlerin çekimlenmesinde söz konusu olan ve eylemin gösterdiği iş veya oluştaki süremi iç düzenlemesini ve sürekliliğini belirleyen dilbilgisel ulam. Bitmiş, bitmemiş, süren, yinelemeli, noktasal vb. görünüş türleri vardır. Slav dillerinde eylemde bitmişlik ve bitmemişlik karşıtlığı vardır. A.Dilaçar kılınış ile görünüşü birbirinden ayırır: Ona göre kılınış ‘nesnel, fiilin mastarının bildirdiği ana anlama bağlı bir süreçtir’, görünüş ise ‘öznel, mastarlı değil, çekim şekillerinde buluna bir iç anlamdır’”; örn. *Kaçıyordu ama bırakmadım* tümcesinde –Iyor görünüş gösterir.” (İmer vd, 2013: 144)

6.1.Görünüş mü Zaman Eklerinin Farklı İşlevleri mi?

Zaman eklerinin bilinen bazı zaman özellikleri vardır. Örneğin; -Ar eki geniş zamanı referans ederken, -AcAk eki gelecek zamanı referans eder. Fakat zaman eklerinin bilinen zaman özelliklerinin dışında kullanımı farklı yorumlara yol açmıştır. Bu duruma zaman kayması diyenler olduğu gibi görünüş isimlendirmesi yapanlar da vardır.

“Ali yarın geliyor.” cümlesinde zaman eki –yor, şimdiki zaman eki olduğu halde eylem geleceği ifade etmektedir. Burada gelecek zaman ifadesini sağlayan unsur ise ‘yarın’ zarfıdır.

“Böyle çalışırsa seneye üniversitede olur.” cümlesinde geniş zaman eki olan –Ar eki kullanılmasına karşın, ‘seneye’ zarfı ile gelecek zaman işaret edilmiştir. Bunun dışında zamandan daha ağır basan bir tahmin söz konusudur.

Örneklerden de anlaşılacağı gibi eklerin görevleri, cümle içinde farklılaşabilmektedir. Bu durumu ortaya çıkaran en önemli unsur, zamanı işaretleyen sözcüklerdir. Zaman zarfları ya da zaman anlamlı sözcükler, zaman ekleri kadar önemli bir role sahiptir. Hatice Şahin “*Türkçede Zaman Belirleyicileri ile Kip ve*

Zaman Eklerinin Uyumunu” adlı makalesinde, zaman eklerinin farklı zaman belirleyicilerle birlikte kullanıldığında görevlerinin dışında bir zaman hatta bazen kipliğe işaret edebildiklerinden söz eder.

Zaman ekleri zaman anlamlı sözcüklerden çok fazla etkilenirler. Fakat bu duurm sadece zaman anlamlı sözcüklerle alakalı değildir. Zaman eklerinin kendi içerisinde pek çok işlevi oluşu ‘zaman kayması’ ya da ‘görünüş’ olarak adlandırılan durumu ortaya çıkarmaktadır. Ahmet Benzer (2012) bu durumun Türkçe zaman eklerinin öncelikli zaman gönderiminin dışında farklı zaman dilimlerinin işaret edebilme özelliği ile alakalı olduğunu söyler. Dolayısıyla zaman ekleri birden fazla görevde bulunabilirler. Bu durumun zaman kayması ya da görünüş ile alakalı olmadığı yalnızca eklerin geniş kullanım alanları ile alakalı olduğu düşüncesindeyiz.

6.2 Sözcüksel Görünüş mü Kılınış mı?

Görünüş kategorisi kılınış ile beraber ele alınabildiği gibi görünüş kategorisi içerisinde kılınışa benzerlik gösteren sözcüksel görünüş başlığı da bulunabilir. Sözcüksel görünüş genel itibariyle fiillerin durumu ile ilgilenmektedir ve durum, etkinlik, başarma gibi türlere ayrılmaktadır. İsimlendirmelerden de anlaşılacağı gibi “ sözcüksel görünüş” olarak adlandırılan kategori fiillerin tabanı ile ilgilenir. Bu yönden kılınışa yaklaşıp. Çünkü görünüş bir dilbilgisel kategoridir.

Eyüp Bacanlı (2014: 30) görünüşün bir gramer kategorisi olduğundan bahsederken kılınışın sözcüksel bir kategori olduğunu söyler. Hatta görünüş ve sözcüksel görünüş ayrımının görünüş ve kılınış ayrımı ile alakalı olduğundan söz eder. Dolayısıyla görünüş dilbilgisel kategoride incelenmelidir.

Bizde bu bilgilerden ve görünüş-kılınış karşılaştırmalarından hareketle sözcüksel görünüşün görünüş kategorisinde yer almaması gerektiğini, bu şekilde adlandırılan kategorinin kılınışa daha yakın olduğu kanaatine vararak tasnifimizde sözcüksel görünüş kategorisine eklememeyi uygun gördük.

Görünüş kavramı zaman ile çok yakın alakalı olan bir kavramdır. Görünüşü metin kavramında değerlendirmek daha doğru sonuçlar verse de bu

kavram kiplik kadar anlama dayalı değildir. Dolayısıyla görünüş zamana yakın kipliğe uzaktır. Görünüşün ne olduğuna dair fikirlerden bahsetmiştik. Tüm bu fikirleri değerlendirip kendi çalışmamızla harmanladığımızda ortaya bazı düşünceler çıkmıştır. Buna göre görünüş; “ Zamana yakın olduğu için somutlaştırılmak üzere zaman çizgisinde kısmen incelenebilecek, bulunduğumuz noktadan eylemleri gözlemlememizi sağlayacak ve bu eylemlerin sonlanıp sonlanmadığı ile ilgili bizlere fikir verecek bir kategoridir.” Yaptığımız bu tanım neticesinde görünüşün şimdi zaman noktasından incelememiz gerektiğini söylememiz mümkündür. Böylece eylemlere karşı bakış açımız daha net olacaktır. Görünüşün bize gözlem imkanı sağlıyor oluşu görünüşü incelerken zaman eklerinde kısıtlamalara gitmemize sebep olmuştur. Kiplik değeri gösterdiği aşikâr olan ve tahmin, olasılık, ihtimal, istek gibi anlamlar taşıyan ekler görünüş içerisinde değerlendirilmemiştir. Bunun yanında henüz gerçekleşmemiş bir eylem de görünüş kategorisinde incelenmemiştir. Dolayısıyla gerçekleşmemiş eylemleri bildiren –AcAk eki ve normalde farklı zaman görevi olduğu halde gelecek zamanı ifade eden ekler bu çalışmanın dışında kalmıştır. Gelecek zamanı ifade eden eylemlere şimdiki zaman noktasında baktığımızda bu eylemleri gözleme imkânımız yoktur. Johanson (1994) –AcAk ekini görünüş-zaman ekleri arasında göstermez ve bu ekin kipsel işlevinin ağır bastığında söz eder. Dolayısıyla kiplik özelliği ağır basan eylemlerin görünüş yönüyle ele alınması mümkün görünmemektedir. Zaten henüz gerçekleşmemiş bir eylem sonlanması yönüyle incelenmemektedir. Geleceği işaret eden eylemler belli somutluklara ve tarihe dayanıyor dahi olsa bu eylemin gerçekleşeceği kesin değildir. Örneğin; “ Kemal biletini aldı, yarın gelecek” cümlesinde Kemal’in yarın gelecek olması bilet alma olayı ile biraz daha somut ve kesin bir hal almış olsa bile bu olayın gerçekleşmeme ihtimalinin oluşu “gelecek” eyleminin görünüş kategorisinde incelenmemesi gerektiği fikrini doğurmuştur. Aynı şekilde tarih bildirilerek kesinliği artırılan gelecek zaman ifadeleri de bu kategorinin dışında kalmıştır. “ Sınav 07.06.2015 tarihinde yapılacak.” Bu cümlede de eylem yine geleceğe yöneliktir fakat tarih verilerek kesinliği biraz daha artırılmıştır. Diğer örnekte de belirttiğimiz gibi bu olayın da gerçekleşmeme ihtimali vardır ve bu durum bizim eylemi görünüş açısından incelememize engel olmaktadır. Bu tür eylemlerin gerçekleşmeme durumlarının yanında gözlemlenemiyor olması da düşüncelerimiz pekiştirmiştir.

Zaten henüz gerçekleşmeyen bir eylemiş bitmiş olma ihtimali yoktur. Bunun yanında başlamamış bir eylemin bitmemişlik ya da sürme özelliği, göstermesi mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla gerçekleşmeme ihtimali olan, gözlemleyemediğimiz ve sonlanması ya da devam etmesi hakkında bilgi veremediğimiz gelecek zamanı ifade eden eylemlerin görünüş kategorisinde yer almaması gerektiği düşüncesindeyiz.

Görünüş içerisinde ele almamız gereken eklerin yanında bu kategoriye oluştururken dikkat edeceğimiz başka noktalarda olmalıdır. Şüphesiz görünüşün en çok karıştırıldığı kavram kılınıştır. Kılınış eylemlerin aldığı eklerle ya da cümledeki diğer ögelerle alakalı değildir yalnızca eylem tabanına bağlıdır. Yani bir eylemin yalın haldeyken ortaya koyduğu özelliklerle ilgilidir. Örneğin; uyumak fiili hangi eki alırsa alsın kılınış yönüyle süreklidir. Dolayısıyla kılınış ile görünüş birbirinden çok farklı kavramlardır. Bu noktada eylemin görünüşü ele alınırken o eylemin kılınışı göz ardı edilmelidir. Görünüşü incelerken eylemin kılınışına da bakmak karmaşık ve yanlış sonuçlar doğuracaktır. Bunu bir örnekle netleştirmeye çalışalım:

“ Ahmet uyudu.” Bu cümlede uyumak eylemi süreçlidir ve bu eylemin süreçli oluşu eylemin kılınışıdır. Aynı zamanda Ahmet’in uyumaya başlaması şimdi noktasından öncede kalmıştır. Dolayısıyla görünüş açısından bitmişlik görünüşü vardır. Görünüş ve kılınışın iç içe girmesi de tam bu noktada gerçekleşmektedir. Uyumak eyleminin süreçli oluşu bizi yanıltmakta ve görünüş olarak sürme veya bitmemişlik özelliği gösterdiği izlenimini uyandırmaktadır. Ahmet uyumaya başlamış ve hâlâ uyumaya devam eder vaziyettedir. Bu devam ediş eylemin kılınışıdır. Fakat görünüş Ahmet’in uyumaya başlaması noktasındadır. Eylemin şu an devam ediyor olması ne sürme görünüşündeki devamlılık gibi ne de bitmemişlik görünüşündeki sonlanmama durumu gibidir. Bu yüzden uyudu eyleminde bitmişlik görünüşü söz konusudur.

Bitmişlik görünüşü daha anlaşılır ve kafa karışıklığına müsaade etmeyen bir kategori iken bitmemişlik ve sürme birbirinden ayrılması daha güç olan kategorilerdir. Bitmişlik, bitmemişlik ve sürme olarak sınıflandırdığımız görünüşü bu sınıflandırmalar doğrultusunda şu şekilde inceleyebiliriz.

1.Bitmişlik Görünüşü

Bu görünüş kategorisi sonlanmış ya da şimdi noktasına taşınmamış filleri içeren bir kategoridir. Bitmişlik büyük çoğunlukla görülen geçmiş zaman ve öğrenilen geçmiş zaman ekleri ile karşılanır. Bitmişlik görünüşünde eylem ‘şimdi’ noktasından önce gerçekleşmiş ve eylem sonlanmıştır. Bahsi geçen eylem ‘şimdi’ noktasına çok yakın dahi olsa bu eylem bitmişlik kategorisinde incelenmelidir. Dolayısıyla bir eylemin yirmi yıl önce sonlanması işle bir dakika önce sonlanması arasında bitmişlik görünüşü açısından bir fark yoktur. Bu kategori ile alakalı olarak şu örnekler verilebilir;

- . Ahmet ödevini bitirdi.
- . Bu kule iki yüz yıl önce inşa edildi.
- . Dikkat et, az önce bardak kırıldı.
- . Annesi için çok ağlamış.
- . Bu keki kendisi yapmış.
- . Kitaplarımı alıp gitti.

2.Bitmemişlik Görünüşü

Bu kategoride eylem henüz sonlanmamıştır. Hatta bitmemişlik görünüşü olarak işaretlenen eylem ‘şimdi’ noktasındadır. Bu yüzden bitmemişlik görünüşüne karar verilirken eylemin bulunduğu nokta göz ardı edilmemelidir. Bitmemişlik görünüşü ile ilgili şu örnekler verilebilir:

- . Sevda bu tarafa doğru geliyor.
- . Umut eve gidiyor.
- . Şimdi de yağı ekliyor.
- . Kusura bakmayın şu an telefonla görüşüyor.

- . Hiç rahatsız etmeyelim çok güzel ders çalışıyor.
- . Şimdi söylediğin ödevi yapmaktayım.
- . Şarkı söyleyerek geliyor.

3.Sürme Görünüşü

Bu kategorideki eylemler bitmişlik-bitmemişlik kategorilerinden biraz daha farklıdır. Sürme kategorisi sürekli yapılan ve tekrar edilen eylemleri içerir. Bu eylemlerin ‘şimdi’ noktasında devam edip etmediği ya da geleceğe taşınıp taşınmayacağı önemli değildir. Sürme görünüşünü belirleyen temel şey eylemdeki devamlılıktır. Bu devamlılık genelde geniş zaman ekleriyle anlatıldığı gibi şimdiki zaman ekleriyle de anlatılabilir. Sürme görünüşüne şu örnekler verilebilir:

- . Arkadaşlarım her sabah beni almaya geliyor.
- . Kayra süt içmeden uyuyamaz.
- . Bu çocuk derslerine hep düzenli çalışır.
- . Babam balık tutmayı çok sever.
- . İşte ben böyle hediyelerle mutlu oluyorum.
- . Yazları yüzmeye gitmeyi tercih etmekteyim.
- . Bu tür insanlara hiç güvenmiyorum.

Bitmişlik, bitmemişlik ve sürme görünüş kategorilerini kısaca açıkladıktan sonra daha önce de ayırım yapılması konusunda sıkıntılı olduğundan bahsettiğimiz bitmemişlik ve sürme görünüşlerini karşılaştırabiliriz. Bitmemişlik olarak adlandırdığımız görünüş kategorisi devam eden eylemleri barındırdığından sürme ile karıştırılabilir. Örneğin “ Sadet yukarı çıkıyor.” Cümlesinde Sedat’ın yukarı çıkma eylemi devam etmektedir. Fakat bu devamlılık sürme görünüşündeki devamlılıkla aynı değildir. Sedat’ın yukarı çıkma eyleminin sürüyor olması bu eylemin bitmediği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla burada bir sürme görünüşü değil bir bitmemişlik görünüşü vardır. Sürme görünüşünde ise eylem geçmiş zamanda bir noktada

başlamış ve şimdi noktasına kadar devam etmiştir. Fakat eylemin şu an devam edip etmediği ya da gelecekte devam edip etmeyeceği hakkında kesin bir bilgi yoktur. Bu noktada önemli olan eylemin tekrarlanan ve sürekli yapılan bir eylem olmasıdır. Sürme ve bitmemişliğin dışında sürme ve bitmişlik ile ilgili bazı problemler vardır. İki zaman eki almış eylemlerde görülen bu problem cümlenin gidişatına göre çözümlenebilmektedir.

“Ayşe küçükken burada oynardı.” Bu cümlede eylem bitmiştir fakat eylemin daha önce tekrarlandığına dair ipuçları mevcuttur. Dolayısıyla –dı eki geçmiş zamanı, -ar eki ise sürme görünüşün ifade etmektedir. Aynı şekilde “ Eskiden bunları bir yapıyorduk” cümlesinde eylemin bitmişlik görünüşünde ele alınması gerektiği düşünülebilse de yapmak eyleminin daha önceden tekrarlanan bir eylem olduğu göz ardı edilmemelidir. Bu yüzden cümledeki –dı geçmiş zamanı –yor ise sürme görünüşünü ifade etmektedir. Yani bu tür eylemler sürme kategorisinde ele alınmalıdır.

Netice itibariyle bitmişlik şimdiki zaman noktasından önceki bir zamanda başlamış ve şimdi noktasından önce sonlanmış. Bitmemişlik şimdi noktasındadır ve eylem devam eder vaziyettedir. Sürme görünüşünde ise eylem geçmiş zamanda herhangi bir noktada başlamış ve şimdi noktasına kadar tekrarlanarak devam etmiştir. bu eylemin şu an devam ediyor olup olmadığıyla ya da gelecekte devam edip etmeyeceği ile ilgili bir bilgi yoktur. Sadece geçmişte sürekli tekrarlanan eylemin şimdi devam ediyor olduğuna ve gelecekte devam edecek olacağına dair fikir yürütülebilir.

Türkiye Türkçesinden örneklerle açıklamaya çalıştığımız görünüşün Eski Türkçede ne şekilde yer aldığını, belirlediğimiz Köktürkçe ve Uygurca eserlerde incelediğimiz eylemlerle ortaya koymaya çalışacağız.

II. BÖLÜM

ESKİ TÜRKÇEDE GÖRÜNÜŞ

1.Bitmişlik Görünüşü

Eski Türkçede fiillerin bitmişlik görünüşü, bir taraftan bitimli fiillerde geçmiş zaman işaretleyicileri ile, diğer taraftan da bitmemiş fiillerde sıfat-fiil ve zarf-fiil ekleriyle karşılanmıştır. O halde Eski Türkçede bitmişlik görünüşünü, iki temel kategoride ele alıp incelemek gerekir:

- a. Bitimli fiillerde bitmişlik görünüşü,
- b. Bitimsiz fiillerde bitmişlik görünüşü.

1.a. Bitimli Fiillerde Bitmişlik Görünüşü

Fiillerin zaman ya da kip eklerini alarak yüklemleştigi şekiller olan bitimli fiiller, geçmiş zaman eklerini alarak bitmişlik görünüş kategorisini oluştururlar. Bu çerçevede Eski Türkçede fiiller, -mİş ve -dX eklerini alarak bitmişlik görünüşünü ifade ederler.

Eski Türkçede -mİş eki, genellikle geçmişte yaşanmış olan ve tanık olunmayan durumları işaretleyen ve “öğrenilen / duyulan geçmiş zaman eki” olarak adlandırılan geçmiş zaman eklerindedir.

Türk runik harfli yazıtlarda -mİş ekinin fiillere eklenerek bitimli fiillerde bitmişliği işaretlediği örneklerin sayısı az değildir. Köktürk yazıtlarında -mİş ile işaretlenen bitmişlik görünüşü örnekleri şunlardır:

*üze kök teñri asra yağız yir kılınokda ikin ara kişi oğlu **kılınmış**... bumin kagan istemi kagan **olurmuş** olurupan türk bodunıñ ilin törösın **tuta birmiş eti birmiş*** “Yukarıda mavi gök aşağıda yağız yer yaratıldığında ikinsin arasında insanoğlu yaratılmış... Bumin kağan İstemi kağan tahta oturmuş. Tahta oturup Türk halkının ülkesini ve yasalarının tutuvermiş düzenleyivermişler.” (KTD 1).

ilig tutup török etmiş “Ülkeyi sahiplenmiş yasaları düzenlemişler.” (KTD3).

özi ança kergek bolmuş “Kendisi öylece ölmüş.” (KTD 3/4).

bunça bodun kelipen sıktamış yoglamış “Bu kadar halk gelerek ağıt yakmış yas tutmuş.” (KTD 4).

anta kisre inisi kagan bolmuş erinç oğlını kagan bolmuş erinç... bilgisiz kagan olormuş erinç yavlak kagan olormuş erinç buyruğı yime bilgisiz ermiş erinç yavlak ermiş erinç “Ondan sonra kardeşi kağan olmuş elbette, oğulları kağan olmuş elbette... Bilgisiz kağanlar tahta oturmuş elbette, kötü kağanlar tahta oturmuş elbette. Komutanları da bilgisizmiş elbette kötüyümüş elbette.” (KTD 4/5).

Türk bodun illedök ilin ıçını idmiş “Türk halkı, yurt tuttuğun toprakları elinden almış. (KTD6).

kaganla dok kaganın yitürü idmiş tabgaç bodunka beglik urı oğlın kul boltı eşilik kız oğlın küñ boltı türk begler türük atın idti tavgaçğı begler tavgaç atın tutupan tavgaç kaganka körmiş elig yıl işig küçüg birmiş. tegi süleyi birmiş... tegi süleyi birmiş tavgaç kaganka ilin törüsün alı birmiş... “Kağan yaptığı kağanını kaybetmiş. Çin halkına, beyliğe layık oğulları köle oldu, hanımefendiliğe layık kızları cariye oldu. Türk beyleri Türk ünvanlarını bırakıp Çinlileri benimsemiş beyler Çin ünvanlarını alarak Çin kağanına tabi olmuşlar. Elli yıl işi gücü vermişler (hizmet etmişler) ... kadar sefer edivermiş... kadar sefer edivermiş. Çin kağanına ülkesini, yasalarını alivermişler.” (KTD 7/8/9).

kañım kagan yeñi yeğirmi erin taşıkmiş “ Babam kağan on yedi adamıyla isyan etmiş.” (KTD 11).

yeñi yüz er bolmuş yeñi yüz er bolup elsiremiş kagansıramış bodunug küñedmiş kuladmış bodunug türk töresin ıçkınmış bodunug eçüm apam törösınçe yaratmış boşgurmış tölis tarduş bodunug anta etmiş “Yedi yüz asker olmuş. Yediyüz asker olup yurtsuz bırakılmış, kağansız bırakılmış halkı, cariye (ve) köle olmuş halkı, türk yasalarını kaybetmiş halkı atalarım,dedelerim yasalarına göre yeniden örgütlemiş eğitmiş. Tölis (ve) Tarduş halklarını orada örgütlemiş.” (KTD 13).

*yavguk şadıg anta **bèrmiş** berye tavgaç bodun **yagı ermiş** yurya baz kagan tokuz oguz bodun **yagı ermiş** kırkız kurıkan otuz tatar kıtany tatavı kop **yagı ermiş**...* “Yavgu (ve) şad (unvanlarını) orada vermiş. Güneyde Çin halkı düşmanmış. Kuzeyde Baz Kağan (liderliğindeki) Dokuz Oğuz halkı düşmanmış. Kırgızlar, Kurıkanlar, Otuz Tatarlar, Kitanlılar, Tatavılar hep düşmanmış.” (KTD14).

*kırk artukı yèti yolu **sülemiş** yègirmi sühüş **sühüşmiş** tenri yarlıkadok üçün èlligig **èlsiretmış** kaganlıgık **kagansıratmış** yagık **baz kulmuş titizligig sökilmış başlıgıg yüküntirmış*** “Kırk yedi kez sefer etmiş, yirmi (kez) savaşmış. (ebedi) gök lütfettiği için yurdu olanı yurtsuz bırakmış kağanı olanı kağansız bırakmış, düşmanı tabi etmiş. Asilere diz çöktürmüş, mağrurlara başeğdirmiş.” (KTD 15).

*ulug sühüş **sühüşmiş** alp salçı ak atın **binip tegmiş** kara türgeş bodunug anta **ölürmiş almış** yana **yorıp**... birle koşu totok birle **sühüşmiş** erin kop **ölürmiş** evin barkın...* “ Orada (böyle bir) zamana hayıflanıp költeğini az askerle gönderdik. Büyük bir savaş olmuş. Alp Salçı'nın ak atına binip saldırmış. Kara Türgeş halkını orada öldürmüş, ele geçirmiş, yine ilerleyip... ile askeri vali Koşu ile savaşmış, askerlerini tamamen öldürmüş.” (KTD 40/ KTK1).

*eçüm apam bumın kagan istemi kagan **olormış** olorupan türk bodunug elin törösiñ **tuta bèrmiş èti bèrmiş** tört bulun kop **yagı ermiş** sü sülepen tört bulundakı bodunug baz **kulmuş başlıgıg yüküntürmiş tizligig sökürmiş** ilgerü kadirkan yışga tegi kèrü temir kapıgka tegi **konturmuş** èkin ara idi oksuz kök türk èti ança olurur ermiş bilge **kagan ermiş alp kagan ermiş** buyrukı **bilge ermiş erinç alp ermiş erinç** begleri yeme bodunı yeme **tüz ermiş** anı üçün èlig ança **tutmuş erinç èlig tutup török ètmış özi ança kergek **bolmuş***** “... Atalarım, dedelerim Bumın Kağan (ve) İstemi Kağan tahta oturmuş. Tahta oturup Türk halkının ülkesini(ve) yasalarını tutuvermiş, düzenleyivermiş. Dört taraf hep düşmanmış. Ordu sevk ederek dört taraftaki halkları tabi etmiş. Mağrurlara baş eğdirmiş, asilere diz çöktürmüş. Doğuda Kadirkan Dağları'na kadar, batıda Demir Kapı'ya kadar yerleştirmiş. İkisinin arasındaki pek dağınık haldeki Türkler öylece yaşıyorlarmış. Bilge kağanmış, yiğit kağanmış, komutanları da bilgeymiş elbette, yiğitmiş elbette. Beyleri de halkı da doğruymuş. Onun için ülkeyi öylece sahiplenmişler elbette. Ülkeyi sahiplenip yasaları düzenlemişler. Kendisi öylece ölmüş.” (BKD3/4).

bunça bodun kelipen sıgtamış yoglamış antak külüg kagan ermiş anta késre ini kagan bolmuş erinç oglutı kagan bolmuş erinç “Bu kadar halk gelerek ağıt yakmış, yas tutmuş, öyle ünlü kağanmış. Ondan sonra küçük kardeşi kağan oluş elbette, oğulları kağan olmuş elbette.” (BKD5).

biligsiz kagan olormuş erinç yavlak kagan olormuş erinç buyrukı yeme biligsiz ermiş erinç yavlak ermiş erinç begleri bodunu tüzüz için tavgaç bodun tevligin kürlüğün için armakçısın için inili eçili kığşırtökin için belgi bodunlug yoñaşurtokin için türk bodun elledök elin ıçını idmiş kaganladok kaganın yitürü idmiş tavgaç bodunka beglik uru oğlın kul kıldı eşilig kız oğlın küñ kıldı türk begler türk atın ıdtı tavgaçtı begler tavgaç atın tutupan tavgaç kaganka körmiş “Bilgisiz kağanlar tahta oturmuş elbette, kötü kağanlar tahta oturmuş elbette. Komutanları da bilgisizmiş elbette, kötüyümüş elbette. Beyleri (ve) halkı (arasında) kargaşa olduğu için, Çin halkı hilekâr sahtekâr olduğu için, aldatıcı olduğu için, kardeşlerle ağabeyleri birbirine düşürdüğü için, beylerle halkı kışkırttığı için, Türk halkı! Yurt tuttuğun toprakları elinden almış, kağan yaptığı kağanını kaybetmiş, beyliğe layık oğullarını Çin halkına köle yaptı, hanımefendiliğe layık kızlarını cariye yaptı. Türk beyleri Türk unvanlarını bırakıp Çinlileri benimsemiş beyler Çin unvanlarını alarak Çin kağanına tabi olmuşlar.” (BKD6/7).

işig küçüg bërmiş ilgerü kün tutsıka bökküli kaganka tegi süleyi bërmiş kurıgaru temir kapıkga tegi süleyi bërmiş tavgaç kaganka elin törösün altı bërmiş türk kara kamağ bodun ança temiş ellig bodun ertim elim antı kanı kimke ellig kazkanurmen tær ermiş “İşi gücü vermişler. Doğuda gün doğusundaki Bökküli kağanına kadar sefer edivermiş. Batıda Demir Kapı’ya kadar sefer edivermiş. Çin kağanı için ülkesini, yasalarını alıvermişler. Türk halkı şöyle demiş: “ Ülkesi olan halktım, ülkem şimdi nerede? Kime ülke kazanıyorum” dermiş.” (BKD8).

tagdaki ênmiş tertilip er bolmuş tenri küç bértük için kañım kagan süsi bõri teg ermiş yagısı kony teg ermiş ilgerü kurıgaru sülep tærmiş kuvratmış kamağı yėti yüz er bolmuş yėti yüz er bolup êlsiremiş kagansıramıs bodunug küñedmiş kuladmış bodunug türk törösün ıçkınmış “Dağdakiler inmiş. Toplanıp yetmiş kişi olmuşlar. (ebedi) gök güç verdiği için babam kağanın ordusu kurt gibiymiş, düşmanı koyun gibiymiş. Doğuya, batıya sefer edip derleyip toparlamış. Tamamı yedi yüz asker

olmuş. Yedi yüz asker olup yurtsuz bırakılmış, kağansız bırakılmış halkı, cariye, köle olmuş halkı Türk yasalarını kaybetmiş.” (BKD11).

bodunug eçüm apam törösinçe yaratmış boşgurmuş tölis tarduş bodunug anta étmiş yavguk şadıg anta bërmiş berye tavgaç bodun yağı ermiş yırya baz kagan tokuz oğuz bodun yağı ermiş kırkız kurıkan otuz tatar kıtany tatavı kop yağı ermiş “Halkı atalarım, dedelerimin yasalarına göre örgütlemiş, öğretmiş. Tölis Tarduş halklarını orada örgütlemiş. Yavgu (ve) şad (ünvanlarını) orada vermiş. Güneyde Çin halkı düşmanmış. Kuzeyde Baz Kağan (liderliğindeki) Dokuz Oğuz halkı düşmanmış. Kırgızlar, Kurıkanlar, Otuz Tatarlar, Kitanlılar, Tatavılar düşmanmış.” (BKD12).

karlok éltever yok bolmuş inisi bir korganka tezip barmış “Karluk elteveri ölmüş, küçük kardeşi bir kaleye kaçıp gitmiş.” (BKD40).

kıtanıgaru tonra eşimig idmiş sav anca idmiş “Kitanlılara Tongra Eşim’i göndermişler. Gönderdikleri haber şöyleymiş.” (T1 G1 (9)).

eçümüz apamız yamı kagan dört bulunug étmiş yağmış yaymış basmış ol kan yok boltokda kësre él yitmiş içginmiş kaçışmış? “Atalarımız, dedelerimiz Yamı Kağan dört bir tarafı düzenlemiş, bir araya toplamış (isyancıları) bastırmış. O han öldükten sonra yurdu kaybetmişler, (her tarafa) dağılmışlar.” (O D1 (1)).

Türk bodun atı yok bolu barmış erti “Türk halkının adı yok oluvermişti.” (O D3 (3)).

çıkan tonyukuk atıg bërmiş “Çıkan Tonyukuk adını vermiş.” (KÇ B1 (1)).

olormuş anıñ eli üç yüz yıl él tutmuş “Tahtta kalmış. Onun hanedanı üç yüz yıl ülkeyi yönetmiş.” (T K 2).

teñrikenke işig bërteñ teyin yarlıkamış şad atıg anta bërmiş boltokda tokuz oguz tg yağı ermiş bedük ermiş teñriken yorımış “Baga hazretlerine işi gücü verdin diyerek lütfetmiş. Şad ünvanını orada verdiğiğinde Dokuz Oğuz tg(?) düşman imiş zorlu imiş (Baga) hazretleri ilerlemiş.” (O D6 (6)).

boz ok başın akıza uçuz kölke atlıgın töke barmış “Bozok’ların başına akın ettirip Uçuz Gölü’ne atlarıyla beraber döküvermiş.” (T K 3).

öñre tavgaçka bazlanmış uygur kagan... ok olormış yetmiş yıl ermiş
“Önceden Çin’e bağılıymış. Uygur Hakanı tahta oturmuş. Yetmiş yılmış.” (T K 5).

akıza barmış uçuz kölke atlıgın töke barmış “Akın ettirmiş, (onları) Uçuz gölüne atlarıyla beraber dökmüş.” (Tar D 2).

türük kagan çak élig yıl olormış “Türkler elli yıl (orada) hüküm sürmüşler.” (MÇ K4).

kün kuvranmış tün tertilmiş bükgükde sekiz oguz tokuz tatar kalmadok
“Güneş toplanmış, akşam derilmişti. Bükgük’de Sekiz Oğuz, Tokuz Tatar’dan (eser) kalmamış.” (MÇ D1).

utru eki yalıg kişi oğlın sokuşmış kişi korkmış. “ Korkma !” timiş, “ Kut birgey men!” timiş. “(Bu yol tanrısı) güler yüzlü iki insanoğluna rastlamış. İnsanoğulları korkmuş. (Yol tanrısı) korkmayın , demiş, kut vereceğim demiş.” (IB 2).

Beg er yuntingaru barmış: Ak bisi kulunlamış “Bey atlarına doğru gitmiş. Ak kısrığı yavrulamış.” (IB 5).

Adıglı tonguzlı art üze sokuşmış ermiş. Adıging karnı yarılmış, tonguzung azığı sunmuş. “(Bir) ayı ile (bir) domuz (bir) dağ geçidinde çarpışmışlar imiş. Ayının karnı yarılmış, domuzun azı dişleri kırılmış. (IB 6).

Tengrilik kurtga yurtta kalmış. Yağlık kamuç bulupan yalgayu tirilmiş, ölümde ozmış. “Dindar yaşlı kadın terkedilmiş kamp yerinde (yalnız) kalmış. Yağlı bir kepçe bulmuş yalamış, (öylece) hayatta kalmış, ölümden kurtulmuş.” (IB 13).

Kuzgunug ıgaçka bamış. “Kuzgunu ağaca bağlamışlar.” (IB 14).

Bay er konyı ürküpen barmış. Börike sokuşmış. Böri agzı emsimiş. Esen tükel bolmış. “Zengin adamın koyunu ürküp kaçmış. (Yolda bir) kurda rastlamış. (O sırada) kurdun ağzı zehirlenmiş. (Koyun böylece) sağ salim kalmış.” (IB 27).

Er süke barmış. Yolta atı armış. Er kugu kuşka sokuşmış. Kugu kuş kanatinga urup anın kalıyu barıpan öginge kangınga tegürmüş. “Adam orduya gitmiş. Yolda atı yorulmuş. Adam kuğu kuşuna rastlamış. Kuğu kuşu (onu) kanatlarına vurup onunla uçmuş ve anasına babasına eriştirmiş.” (IB 35).

Togan kuş tengriden kodı tabışgan tipen kapmış. Togan kuş tırngakı suçulunmış yana titinmiş. Togan kuşung tıngakı ügüşüpen kalıyu barmış, tabışgan terisi ügüşüpen yügürü barmış. “Bir şahin (işte) bir tavşan diyerek göklerden aşağıya inmiş ve kapmak istemiş. (Bu) arada şahinin pençeleri yolunmuş ve sıyrılmış. Şahin pençeleri yolunmuş olarak uçup gitmiş, tavşan derisi soyulmuş olarak koşup gitmiş.” (IB 44).

Bulut ara kün tugmış, busanç ara mengi kelmiş. “Bulutlardan arasından güneş doğmuş, kaygılar arasından sevinç gelmiş.” (IB 52).

Eski Türkçede bitmişlik görünüşü, aynı zamanda –dX geçmiş zaman işaretleyicisi ile de gerçeklemiştir. Türk dilinin diğer alanlarında olduğu gibi bu alanında da –dX işaretleyicisi, sözü beyan edenin faili olduğu ya da tanığı olduğu olayların bitmişliğini göstermiştir. Bu bağlamda –dX eki de, Eski Türkçenin bitmişlik görünüşünü işaretleyen yapılardan biridir.

Eski Türkçede –dX ekiyle ifade edilen bitmişlik görünüşüne dair örnekler şunlardır:

bunça bodun kop itdim. “Bu kadar halkın hepsini düzene soktum” (KTG2/3).

birgerü tokuz ersinke tegi süledim. “Dokuz ersine kadar sefer ettim” (KTG3).

temir kapıgka tegi süledim yırgaru yir bayırku yiriñe tegi süledim. “Demir kapıya kadar sefer ettim. Kuzeye Yer Bayırku topraklarına kadar sefer ettim.” (KTG 4).

yok çıgany bodunug kop kavratım çıgany bodunug bay kultım az bodunug üküş kultım. “Yoksul halkı tamamen derleyip toparladım. Yoksul halkı zengin ettim. Az halkı çoğaltım.” (KTG 10).

il tutsukıñın bunta urtum. “Ülke kuracağımızı buraya yazdım” (KTG10).

men beñgü taş tiktım tavgaç kaganta bedizçi kelürtüm bedizettim meniñ savımın sumadı. “Ben ebedi taş diktım. Çin kağanından süsleme ustası getirttim, süslettım. Benim sözümü kırmadı.” (KTG11).

tavgaç kaganıñ içreki bedizçik idü anar adınçık bark yara turtım için taşın adınçık bediz urturtım taş tokıtım köñülteki savımın urturtım. “Çin kağanı has

süsleme ustasını gönderdi. Ona muhteşem bir anıt mezar yaptırttı. İçini dışını muhteşem süsletti. Taş yontturdum. Gönlümdeki sözlerimi nakşettim. (KTG12).

benğü taş tokıttım. “Ebedi taş yaptırdım.” (KTG 12/13).

benğü taş tokıttım, bitidim. “Ebedi taş kazıttım, yazdırdım.” (KTG 13).

ol taşığ ... tokıttım bo bitig bitigme atası yolluk tegin bitidim. “O taşı... kazıttım. Bu yazıtı yazan yeğeni Yolluk Tegin (ben) yazdım.” (KTG13).

kamağı beş otuz süledimiz üç yegirmi süjüşdümüz elligig elsiretdimiz kaganlıgık kagansıratdımız tizligig sökürtümüz başlugig yüküntürtümüz türgeş kagan türkümüz (bodunumuz erti bilmedökin). “Toplam yirmi beş sefer ettik. On üç (kez) savaştık. Yurdu olanı yurtsuz bıraktık, kağanı olanı kağansız bıraktık. Asilere diz çöktürdük, mağrurlara baş eğdirdik. Türgeş kağanı tabi (halkımız idi. bilmediği)” (KTD18).

bars beg erti kagan at bunta biz börtimiz siñilim kunçuyug börtimiz özi yanıltı kaganı ölti bodunı küñ kul boltı ... “Bars beydi. Kağan ünvanını buarada biz verdik. Kız kardeşim prensesi (eş olarak) verdik. Kendisi yanıldı, kağanları öldü. Halkı cariyeye köle oldu.” (KTD20).

yana börtimiz ilgerü kadırkan yışığ aşa bodunug ança konturtumuz ança étdimiz kurıgaru keñü tarmanka tegi türk bodunug ança konturtumuz ança étdimiz. “Yine verdik. Doğuda Kadırkan Dağları’ nı aşarak halkı öylece yerleştirdik, öylece düzene soktuk. Batıda Kengü Tarman’ a kadar Türk halkını öylece yerleştirdik, öylece düzenledik. “ (KTD21).

başlayı kırkız kaganık balbal tiktım. “İlk önce Kırgız kağanını balbak diktım.” (KTD25).

kagan olortdı erinç neñ yılsığ bodunka olormadım içre aşız taşra tonsuz yavız yavlak bodunta üze olortum. “Tahta oturttu elbette. Refah içerisindeki bir halka kağan olmadım. Karnı aç, sırtı açıkta olan, kötü durumda perişan bir halka kağan oldum. “ (KTD26).

türk bodun için tün udımadım küntüz olormadım ... kazgantım ança kazganıp bikri bodunug ot suv kılmadım “Türk halkı için gece uyumadım, gündüz

oturmadım ... elde ettim. Öylece elde edip birleşik halkları ateş su gibi düşman etmedim. “ (KTD 27).

*umay teg ögüm katun kutıña inim költëgin er at **bultı** altı yëgirmi yaşına eçim kagan ëlin törösın ança **kazgantu** altı çuv sogdak tapa **süledimiz buzdumuz** tavgaç oñ totok bëş tümen sü **kelti** ıdok başda **süñüştüümüz**.* “Umay gibi annem hatunun talihi sayesinde kardeşim költigin erlik adını buldu. On altı yaşında, amcam kağan yurdunu, yasalarını öylece elde etti. Altı Çuv Sovdak tarafına doğru sefer ettik, dağıttık. Çinli On Totok (komutasındaki) elli bin asker geldi. Idok Baş'ta savaştık.” (KTD31).

*költëgin yadagın oplayu **tegdı** ong totok yırcın yaraklıg eligin **tutdı** yaraklıgdı kaganka **ançoladı** ol süg anta yok **kışdıımız** bir otuz yaşın çaça señünke **süñüşdüümüz** eñ ilki tadıkñ çoruñ boz atıg **binip tegdı**.* “Költegin yaya olarak ileri atıldı. On Totok kaynını, silahlı (olduğu halde) eliyle yakaladı, silahlı kağana sundu. O orduyu orada yok ettik. (Költegin) yirmi bir yaşında iken general Çaça ile savaştık. (költegin) ilk önce Tadık Çor ‘un boz atına binerek saldırdı.” (KTD32).

*ëkinti ışvara yamtar boz atıg **binip tegdı** ol at anta **ölti** üçünç yëgen silig begiñ kedimlig torug at **binip tegdı** ol at anta **ölti** yarıkınta yalmasınta yüz artuk okun **urtı** yüziñe başına bir **tegmedi**.* “İkinci olarak Işvara Yamtar’ ın boz atına binerek saldırdı. O at orada öldü. Üçüncü olarak Yegen Silig beyin zırhlı doru atına binerek saldırdı. O at orada öldü. Zırhından kaftanından yüzden fazla ok vurdular. Yüzüne başına biri (bile) değmedi.(KTD33).

*ak adgırığ binip oplayu **tegdı** bir erig okın **urtı** eki erig udşuru **sançdı** ol tegdökde bayırkunıñ ak adgırığ utlıkın sıyu **urtı** kırkız kaganın **ölürtüümüz** ëlin **altımız**.* “Ak aygırına binip ileri atılarak saldırdı. Bir askeri okuyla vurdu. İki askeri takip edip mısrakladı. O saldırdığında Bayırku’nun ak aygırını uyluğundan vurup kırdılar. Kırgız kağanını öldürdük yurdunu aldık. “ (KTD 35/36).

*altun yışık toga ertiş ügüzük **keçe yurdımız** türgeş bodunug uda **bastımız** türgeş kagan süsi bulçuda otça borça **kelti süñüştüümüz** költëgin başgu boz at binip başgu boz at tutuzdı.* “Altay Dağları’nı aşarak İrtiş Irmağı’nı geçerek ilerledik. Türgeş halkını uykuda baskına uğrattık. Türgeş kağanının ordusu Bulçu’da ateş gibi

kor gibi geldi. Savaştık. Költegin alını akıtmalı bol ata binip alını akıtmalı boz at tutturdu.” (KTD36/37/38).

*ékisin özi **altızdı** anta yana **kirip** türgeş kagan buyrukı az totokug eligin **tuttu** kaganın anta **ölürtümüz** élin **altımız** kara türgeş bodın kop **içikdi** ol bodunug tavarada **konturtumuz**. “İkisini kendi ele geçirdi. Oradan yine girip Türgeş kağanının komutanlarına Azların askeri valisini eli ile yakaladı. Kağanını orada öldürdük. Yurdunu aldık. Kara Türgeş halkı tamamen tabi oldu. O halkı tavara yerleştirdik.” (KTD 38).*

*tokuz erig egire **tokıdı** ediz bodun anta **ölti** üçünç burguda oguz birle **sühüşümüz** köl tegin azman akıg binip **tegdı sançdı** süsin **sançdımız** élin **altımız** törtünç çuş başında **sühüşümüz** türk bodun adak **kaşattı** yavlak boltaçı erti oza **kelmiş** süsin köl tegin agıtıp tohra bir uguş alpıgu on erig toha tegin yogında egirip **ölürtümüz** beşinç ezkenti kadızda oguz birle **sühüşümüz** köl tegin az yağızın **binip** **tegdı** éki erig **sançdı** balıka **basıkdı** ol sü anta **ölti** amga korgan kışlab yazıña oguzgaru sü **taşıkımız** köl tegin evig başlayı **akıtımız** oguz yağı ordok **bastı** köl tegin ögsüz akın binip tokuz eren **sançdı** ordok **bërmedi** .“Dokuz askere etrafını sararak mahvetti. Ediz halkı orada öldü. Üçüncü olarak Burgu (ırmağı)’ da Oğuzlarla savaştık. Köl Tegin azman beyaz atına binip saldırdı, mızrakladı (onların) ordusunu mızrakladık. Yurtlarını ele geçirdik. Dördüncü olarak Çuş Başı’nda savaştık. Türk halkı sarsıldı. Kötü olacaktı. Kurtulup gelen orduyu költegin püskürtüp Tongralardan bir grup kahraman (ile) on askeri Tongra Tegin’in cenaze töreninde çevirip öldürdük. Beşinci olarak Ezgenti Kadız’da Oğuzlarla savaştık. Köl Tegin az yağız (atına) binip saldırdı. İki askeri mızrakladı. Çamura gömdü. O ordu orada yok oldu. Amga Korgan’da kışlayıp ilkbaharda Oğuzlara doğru asker gönderdik. Köl Tegini, karargahın başında durması için gönderdik. Düşman Oğuzlar karargâhı bastı. Köl Tegin öksüz ak atına binip dokuz askeri mızrakladı. Karargâhı vermedi.” (KTK 6/7/8/9).*

*inim köl tegin kergek **bolı** özüm **sakıntım** körür közüm körmez teg bilir biligim bilmez teg **bolı** özüm **sakıntım** öd teñri aysar kişi oğlı kop ölgeli **törömiş** ança **sakıntım** közde yaş kesler tıda köñülte sıgıt kelser yan turu **sakıntım** katıgıdı **sakıntım** éki şad ulayı iniygünüm oğlanım beglerim bodunım közi kaşı yavlak boltaçı*

tép sakıntım. “Kardeşim Köl Tegin öldü. Kendi kendime düşüncelere daldım. Görür gözüm görmez gibi, bilir bilgim bilmez gibi oldu. Kendi kendime düşündüm: zaman ve gök şöyle demiş: “ İnsanoğlu hep ölümlü yaratılmış.” Öylece düşündüm. Gözden yaş gelse engelleyerek gönülden ağıtlar gelse bastırarak düşündüm. İyice düşüdüüm. İki şad (ve) diğer kardeşlerim, çocuklarım, beylerim, halkım, gözü, kaşı kötü olacak deyip düşündüm.” (KTK10/11).

udar seşün kelti atvgaç kaganta işiyi likeş kelti bir tümen ağı altun kümüş kergeksiz kelürti töpöt kaganta bölün kelti. “General Udar geldi. Çin kağanından İşiyi Likeng geldi. On bin (top) ipek, altın, gümüşü fazlasıyla getirdi. Tibet kağanından Bölün geldi. “ (KTK 12).

tamgaçı oguz bilge tamgaçı kelti kırkız kaganta tarduş inançu çor kelti ... tavgaç kagan çıkanı çañ seşün kelti. “Mühürdar Oğuz Bilge geldi. Kırgız kağanından Tarduş Inançu Çor geldi... Çin kağanının yeğeni General Çang geldi.” (KTK 13).

köl tegin kony yılka yeti yeşirmike uçdı tokuzunç ay yeti otuzka yok ertürtümüz barkın bedizin bitig taşın beşin yılka yetinç ay yeti otuzka kop alkdımız köl tegin özi kırk artukı yeti yaşuğa boltı taş bark etgüçig bunça bedizçik toygun eltever kelürti. “Köl Tegin koyun yılının on yedisinde (sonsuzluğa)uçtu. Dokuzuncu ayın yirmi yedisinde cenaze törenini yaptırıldı. Anıt mezarını, süslemelerini, yazıt taşını, maymun yılının yedinci ayının yirmi yedisinde tamamen bitirdik. Köl Tegin kendisi kırk yedi yaşındaydı. Taş anıt mezarı yapan bunca süsleme ustasına Toygun Eltever getirdi.” (KTK-D).

yolluk tegin bitidim yermi kün olorup bo taşka bo tamka kop yolluk tegin bitidim. “Yolluk Tegin (ben) yazdım. Yirmi gün oturup bu taşta bu duvara tamamen Yolluk Tegin (ben) yazdım. “ (KTK-D).

uçabardığımız. “ Sonsuzluğa uçup gittiniz” (KTK-D).

taş bitidimiz. “ Taş yazdık.” (KTK-V).

Kurudın sogıt örti. “Batıda Soğdlular ayaklandı.” (KTB).

İnim köl teğinig közedü olortum. “Kardeşim Köl Tegin’i gözeterek oturdum.” (KTB).

ilgerü şantun yazıka tegi süledim. “Doğuda Şandong Ovası’na kadar sefer ettim.” (BKK2).

kurıgaru yënçü ügüz keçe temir kapıgka tegi süledim yırgaru yer bayırku yeriğe tegi süledim bunça yerke tegi yorutdım. “Batıda İnci Irmağı’nı geçip Demir Kapı’ya kadar sefer ettim. Kuzeyde Yer Bayırku topraklarına kadar sefer ettim. Bunca yere kadar asker sevk ettim.” (BKK3.)

bo yerde olorup tavgaç bodun birle tüzültüm. “Bu yer oturup çin halkı ile (ilişkileri) düzelttim.” (BKK3).

süçig savıña yımşak agısıña arturup üküş türk bodun öltüg. “Tatlı sözüne yumuşak ipeklilerine kanıp Türk halkından birçoğunuz öldü.” (BKK5).

türk bodunug tèrip el tutsıkiñın bunta urtum yañılıp ölsikiñın yeme bunta urtum neñ neñ savım bar erser beñgü taşka urtum “Türk halkını bir araya getirip ülke kuracağını buraya kazıdım. Yanılıp öleceğini de buraya kazıdım. Ne kadar sözüm varsa ebedi taş kazıdım.” (BKK8).

kök teyeñin türküme bodunuma kazganu bèrtim èti bèrtim ...buysuz kultum “Boz dağ sıçanı (derilerini) Türklere (tabi) halkım için kazandım, elde ettim, sıkıntısız(duruma) getirdim.” (BKK12).

tavgaç kaganta bedizçi kop kelürtüm meniñ savımın smadı içreki bedizçiğ ittu ... añar adınçık bark... yaratıtdım için taşın adınçık bediz urturtum on ok ogluna tadıña tegi bunı körü bilij beñgü taş tokıttım... tokıttım bitidim “Çin kağanından süsleme ustası getirttim. Benim sözümü kırmadı. Sarayındaki süsleme ustasını gönderdi. Ona muhteşem anıt mezar yaptırdım. İçini, dışını muhteşem bir şekilde süslettim... On Ok oğullarına (ve) yabancılarına kadar bunu görüp anlayın. Ebedi taş kazıttım... Kazıttım, yazdım.” (BKK 14/15).

kagan atıg bunta biz bèrtimiz siñilim kuñçuyug bèrtimiz özi yazıntı kaganı ölti bodunu kün kul boltı kögmen yer suv idisiz kalmazun teyin az kırkız bodunug ètip yaratıp keltimiz süñüştümüz ilgerü kadırkan yışığ aşa bodunug ança konturtumuz

ança étdimiz “Kağan ünvanını buarada biz verdik. Kız kardeşim prensesi verdik. Kendisi yanıldı, kağanları öldü. Halkı cariyeye, köle oldu. Kögmen toprakları sahipsiz kalmasın diye Az(ve) Kırgız halklarını örgütleyip düzene sokup savaştık. Doğuda Kadırkan Dağları’nı aşarak halkı öylece yerleştirdik öylece düzene soktuk.” (BKD17).

kenjü tarvanka tegi türk bodunug ança konturtumuz ança étdimiz “Kengü Tarvan’a kadar Türk halkını öylece yerleştirdik, öylece düzenledik.” (BKD18).

ötüken yış bodun bardıg ilgerü barıgma bardıg “Ötüken Dağları’nın halkı (buraları) bırakıp gittin. Doğuya gidenleriniz gitti.” (BKD19).

kurıgaru barıgma bardıg bardok yerde edgüg ol erinç kanıñ ügüzçe yügürti süñüküg tagça yatdı beglig urı oğluñun kul kılıtıg eşilig kız oğluñun küñ kılıtıg ol bilmedökügün için yavlıkıñın için eçim kagan uça bardı başlayu kırkız kaganık balbal tikdim “Batıya gidenleriniz gitti. Gittiğiniz yerlerde elde ettiğiniz şu kuşkusuz: Kanlarınız ırmak gibi aktı, kemikleriniz dağ gibi yığıldı. Beyliğe layık oğullarını köle ettin, hanımefendiliğe layık kızlarını cariyeye ettin. Bilmediğin için, kötü olduğun için amcam kağan sonsuzluğa uçup gitti. İlk olarak Kırgız kağanını balbal diktim.” (BKD20).

özümün ol teñri kagan olortdı neñ yılsıg bodunta üze olormadım içre aşsız taşra tonsuz yavız yavlak bodunta üze olortum tegin eki şad inim köl tegin birle sözleştimiz “Beni o (ebedi) gök tahta oturttu. Refah içerisindeki halka kağan olmadım. Karnı aç, sırtı açıkta olan, kötü durumda, perişan olan bir halka kağan oldum. Prens, iki şad (ve) kardeşim Köl Tegin ile sözleştik.” (BKD21).

tavgaç tapa eki yegirmi süledim süñüşüm anta késre teñri yarlıkadok için kutum ülügüm bar için ölteçi bodunug tir gücü igitdim yalañ bodunug tonlug kılıtım çıgany bodunug bay kılıtım “Çin tarafına on iki kez sefer etti, savaştım. Ondan sonra (ebedi) gök lütfettiği için talihim, kısmetim olduğu için ölmek üzere olan halkı dirilttim, besledim. Sırta açıkta olan halkı giydirdim, yoksul halkı zengin ettim.” (BKD23).

az bodunug üküş kılıtım ıgar elligde ıgar kaganlıgda yeg kılıtım tört bulıñdaki bodunug kop baz kılıtım yagısız kılıtım kop maña körti yeti yegirmi yaşına tañut tapa

süledim *tanjut bodunug* *buzdum* *oglin yutuzın yilkısın barımın anta altım* “Az halkı çoğalttım. Kıymetli ülkesi olandan, kıymetli kağanı olandan daha iyi hale getirdim. Dört taraftaki halkları tamamen tabi ettim, düşmansız hale getirdim. Tamamı bana tabi oldu. On yedi yaşımda Tangutlar tarafına sefer ettim. Tangut halkını bozguna uğrattım. Çocuklarını, karılarını, at sürülerini, varlıklarını orada ele geçirdim.” (BKD24).

bodunug anta buzdum *tavgaç oñ totok bês tümen sü kelti idok başda süñüşdüm* *ol süg anta yok kışdım* *yөгirmi yaşıma basmul idok kutuguşum bodunum erti arkiş idmaz teyin süledim içgertim kalın ... evirü kelürtüm* “Halkını orada bozguna uğrattım. Çinli askeri vali Ong, elli bin askerle geldi. Idok Baş’ta savaştım. O orduyu orada yok ettim. Yirmi yaşımda, Basmıl Idok Kut’u, ki o halkım, boyumdu. “Kervan göndermiyor” diyerek sefer ettim. Tabi ettim... çevirip getirdim.” (BKD25).

bulçuda süñüştümüz *kaganın yavgısın şadın anta ölürtüm elin anta altım* *otuz yaşıma bês balık tapa süledim altı yolu süñüştüm ... süsin kop ölürtüm anta içreki ne kişi tin ... yok boltaçı erti okıglı kelti bês balık anı üçün ozdı* “Bulçu’da savaştık. Kağanını , yavgusunu, şadını orada öldürdüm. Ülkesini orada ele geçirdim. Otuz yaşımda Beşbalık’a doğru sefer ettim. Altı kez savaştım... ordusunu tamamen yok ettim. Orada tabi olan ne kadar insan varsa... yok olacaktı. Davet etmeye geldi. Beşbalık onun için kurtuldu.” (BKD28).

bir yaşıma karlok bodun buşsuz erür barur ergli yağı boltı tamag idok başda süñüştüm *karlok bodunug ölürtüm anta altım ... basmul ... karlok bodun tertilip kelti ... ölürtüm tokuz oguz meniñ bodunum erti* “Bir yaşımda Karluk halkı sıkıntısızca hareket eder hale geldi. (bundan dolayı) düşman oldu. Tamag Idok Başta savaştım. Karluk halkını yok ettim. Orada ele geçirdim... Basmıl ... Karluk halkı toparlanıp geldi... Yok ettim. Dokuz Oğuzlar halkımdı.” (BKD29).

küni tegdök üçün yağı boltı bir yılda dört yolu süñüşdüm eñ ilki togu balıkda süñüşdüm *tugla ügüzüg yüziti keçip süsi ... ekinti antarguda süñüşdüm süsin sançdım elin altım üçünç çuş başınta süñüşdüm türk bodun adak kamşatdı* “Hasetlik girdiği için düşman oldular. Bir yılda dört kez savaştım. İlk önce Doğu

Balık'ta savaştım. Tula Irmağı'nı yüzdürerek geçip ordusu ... ikinci olarak Antargu'da savaştım. Ordusunu mızrakladım. Ülkesini ele geçirdim. Üçüncü olarak Çuş Başı'nda savaştım. Türk halkı sarsıldı.” (BKD30).

oguz tapa süledim “Oğuzlara doğru sefer ettim.” (BKD32).

Èkin sü evde erti üç oguz süsi basa kelti yadag yavız boltı tęp algalı kelti sınar süsi evig barkıg yulugalı bardı sınar süsi süñüşgeli kelti biz az ertimiz yavız ertimiz oguz ... yagı ... teñri küç bértök için anta sançdım “İkinci ordu karargahdaydı. Üç Oğuz ordusu baskın yaptı. “ Yaya olanlar kötü durumdalar” diyerek ele geçirmeye geldiler. Ordunun yarısı evi barkı evi yağmalamaya yarısı da savaşmaya gelmişti. Biz azdık, kötü durumdaydık. Oğuzlar ... düşman ... (ebedi) gök güç verdiği için orada mızrakladım.” (BKD32).

bèrye yavgaçda atı küsi yok boltı bo yerde maña kul boltı men özüm kagan olortokum için türük bodunug ... kılmadım elig törög yegdi kazgantım “Güneyde Çin topraklarında adı sanı yok olup gitti. Bu yerde bana köle oldu. Ben kendim kağan olarak tahta çıktığımda Türk halkı ... etmedim. Ülkeyi, yasaları en iyi şekilde düzenledim.” (BKD36).

anta süñüşdüm süsin sançdım içikigme içikdi bodın boltı ölügme ölti seleñe kudi yorıpan karagan kısılta evin barkın anta buzdum ... yışga agdı uygur èltever yüzçe erin ilgerü tezip bardı “Orada savaştım. Askerlerini mızrakladım. Tabi olanlar tabi oldu, halk oldu, ölenler öldü. Selenge Irmağı boyunca aşağı doğru ilerleyip Karagan Geçidi'nde evini barkını orada yıktım ... dağlarına tırmandım. Uygur elteveri yüz kadar adamıyla doğuya doğru kaçıp gitti.” (BKD37).

tataı bodın tavgaç kaganka körti “Tataı halkı Çin kağanına bağlıydı.” (BKD39).

arkışı kelmedi anı anyıtayın tęp süledim korıgu eki üç kişiligü tezip bardı kara bodun kaganım kelti tęp ögirip sevinti “Kervanları gelmedi, onları korkutayım deyip sefer ettim. Muhafızları iki üç kişi ile kaçıp gitti. Avam halkı “kağanım geldi” deyip sevinip mutlu oldu.” (BKD41).

men ölürtüm oglın yutızın yulkasın barımın altım “Ben öldürdüm. Çocuklarını, karılarını, at sürülerini, varlıklarını ele geçirdim.” (BKG3).

*bunça bodun saçın kulkakın **bıçdı*** “Bunca halk saçını, kulağını kesti.” (BKG12).

*bilge kagan **uçdı*** “ Bilge kağan(sonsuzluğa) uçtu. (BK B2).

*bilge tonyukuk ben özüm tavgaç eliñe **kılıntım** türk bodun tavgaçka **körür erti*** “Bilge Tonyukuk, ben kendim Çin ülkesinde doğdum. (O sıralar) Türk halkı Çin’e tabiydi.” (T1 B1 (1)).

*uduzugma ulugo **şad erti** aygıl **têdi** ayıgması **ben ertim** bilge tonyukuk kagan mu kışayın **têdim sakıntım*** “Sevkedenlerin lideri şad idi. Şöyle dedi, danışmanı bendim, Bilge Tonyukuk, kağan mı yapayım dedim, düşündüm.” (T1 B5 (5)).

*yırya oguzuk üküş ök **ölürti** bilgesi çavışı **ben ök ertim** çugay kuzın kara kamug **olorur ertimiz*** “Kuzeyde Oğuzları çokça mahvetti. (O sıralar) bilge kişisi, başkomutanı bizzat bendim. Çugay Kuzı ile Kara Kum’u yurt tutmuştuk.” (T1 B7 (7)).

*kaganım ben özüm bilge tonyukuk ötüntög ötünçümün **êşidü berti*** “Kağanım, benim, Bilge Tonyukuk’un arz ettiklerini işidiverdi.” (T1 G8 (15)).

*şantuñ balıka taloy ügüzke **tegürtüm** üç otuz balık sıdı usım **buntutu** yurtda yatu **kalur erti** tavgaç kagan **yagımız erti** on ok kaganı **yagımız erti*** “Şandong kentine (ve) (Büyük) Okyanusa kadar ulaştırdım. Yirmi üç kenti ele geçirdi. Akıllarını başlarından alıp ortalık yerde yatar hale geldiler. Çin kağanı düşmanımızdı. On Ok kağanı düşmanımızdı.” (T1 D2 (19)).

*yêrçi **tiledim** çölgi az eri **bultum*** “Kılavuz istedim. Bozkır Azlarından bir adam buldum.” (T1 D6 (23)).

*ötüntüm sü yoritdım atlat **têdim** ak termel keçe ugur **kalıtdım** at üze bin türe karıg **sökdüm** yokaru at yete yadagin ıgaç **tutunu agturtum*** “(Durumu) arz ettim. Orduyu harekete geçirdim. “ Atlara binin” dedim. Ak Termel (Irmağı’nı) geçerek yolu kısalttım. (Askeri) ata bindirerek karları söktüm. Yukarı (çıkarken) atları yedeğe alıp ağaçlara tutunarak çıkardım.” (T1 K1 (25)).

*usın süñügün **açdımız** kanı süsi **têrilmiş süñüştümüz sançdımız** kanın **ölürtümüz** kaganka kırkız bodunu **içikdi yükünti yantımız** kögmen yışığ evirü*

keltimiz “Uykusunu süngülerle açtık. Hanları, orduları toplandı, savaştık, mızrakladık. Hanlarını öldürdük. Kırgız halkı kağana tabi oldu, boyun eğdi. (Oradan) döndük. Kögmen (ormanlı) Dağları’nı dolanarak geldik.” (T1 K4 (28)).

sogdak bodun op kelti yükünti “Soğud halkı tamamen geldi, itaat etti. (K2 G2 (46)).

bo türük bodun ara yaraklıg yarig yeltürmedim tügünlüg atıg yügürtmedim “Bu Türk halkı arasında silahlı düşmanı sokmadım. (Kuyruğu) düğümlü atları koşturtmadım.” (T2 D4 (54)).

ël yeme ël boltı bodun yeme bodun boltı özüm karıg boltum ulug boltum “Ülke de ülke oldu, halk da halk oldu. Kendim yaşlandım, kocadım.” (T2 D6 (56)).

Türük bilge kagan eliğe bititdim “ Türk Bilge Kağan ülkesinde tamamladım.” (T2 D8 (58)).

alp erin balbal kışdı “Kahraman askerini balbal (olarak) diktiler.” (O D3 (3)).

kamul balıka tegdim konuldum altum süsi kelti karasın yıgdım begi kaçdı “Kumul kentine saldırdım, yerleştim, ele geçirdim. Ordusu geldi. Halkını bir araya topladım. Beyi kaçtı.” (O K1 (9)).

ança ütledim kërü barıgma bardı bilge kaganıñ bodunı ... bardı öggen atka işig küçüg berti “Öylece öğüt verdim. Geri gidenler gitti. Bilge Kağan’ın halkı ... gitti. Öven ada işi gücü verdi.” (O K3 (11)).

alp er kaganımda adrılı bardıñız bilge ataçım yogıñ korıgıñun kazgantım “ Kahraman kağanımdan ayrılıverdiniz. “Bilge babacığım yoğ törenini (ve) anıt mezarını yaptırdım.” (O K4 (12) .)

özlüki boz at erti “Has atı boz at idi.” (KÇ B4 (4)).

bilgesin üçün alpın erdemin üçün kazgantı “Bilge olduğu için kahramanlığı (ve) erdemi için kazandı.” (KÇ B7 (7)).

kagan inişi ël çor tegin kelip ulayu tört tegin kelip ışvara bilge küli çorug yoglatdı bedizin bedizetdi olortdu ... kazgantı artuk yılmıg igitdi “Kağanın kardeşi

El Çor Tegin gelip ve diğer dört prens gelip Işvara Bilge Küli Çor'un cenaze törenini yaptı, yazıtını süsletti (yazıtı) oturttu (dikti). ... kazandı. Çok sayıda at sürüsünü besledi." (KÇ D12 (24)- KÇ (D13 25)).

küli çor bitiğın bitidim "Küli Çor'un yazıtını yazdım." (KÇ B1 (30)).

tolku eletedim " Tamamı ile ulaştırdım." (Ç3).

adırılmaz tat bardı "Ayrılmaz Tat gitti." (Ç6).

kunçuy ... buyrukı erdim öntünüg tıdar irtim kedinig it erür ertim kök teyride kutum yuyka boltu yagız yerde yolım kısğa boltu tegmeke boltu "Prenses ... komutanı idim. Doğuyu engeller idim. Batıyı ? idim. Kutsal gök bahtımı açık etmedi. Kötü yerde yolum kısaldı. (?) oldu." (K B II 1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11).

otuz tatar ... el tutdı ançıp yaşı tegdi "Otuz Tatarlar ... ülkeyi yönetti, öylelikle yaşlandı." (T D 3).

basıp olortu ... "Basıp hüküm sürdü." (T D 6).

kasar kurıg kontı çıt tigdi örgin yaratdı yayladı "Kasarlar'ın batısına yerleşti, sınırlarını çizdi, tahtını kurdu, yazı geçirdi." (T G 2).

atantım sekiz otuz yaşıma yılan yılka türüg elin anta bulgadım anta artatdım "Unvanını aldım. Yirmi sekiz yaşında yılan yılında Türk ülkesini o dönem karıştırdım." (Tar D 5).

tutdum ... takıgu yılka yorıdım yılladım "Tutsak aldım... tavuk yılında ona karşı yürüdüm yılı geçirdim." (Tar G 2).

anta toktartım kan ... anta yok boltu türük bodunug anta içgertim "Orada dövdürdüm hanlarını tutsak aldım, orada yok oldu. Türk halkını orada bağımlı hale getirdim." (Tar D 8).

yayladım ulu yılka ötüken ortosınta as öñüz ... idok baş kedininte yayladım örgin bonta yaratıtdım çıt bonta tokıttım "Yazı (burada) geçirdim. Ejderha yılında Ötüken'in ortasında As Önüz başının batısında yazı geçirip otağımı orada kurdurdum, sınırlarımı orada çekirdim." (Tar B 2).

bir tümen bodun kazgantu "Bir tümen halkı kazandı." (Tar T 1).

yavgu **atadı** anta *késre kanım kagan uçdı* “Yavgu atadı. Daha sonra babam hakan vefat etti.” (MÇ 12).

içikdi sınıarı bodun ... kirti anta yana tüştüm ötüken irin kışladım yagıda boşuna boşnuldum éki ogluma yavgu şad at bértim tarduş töliş bodunka bértim ançıp bars yılka çik tapa yorıdım “Tabiyetime girdi. Halkı diğer yarısı... girdi. Oradan tekrar geri döndüm. Ötüken’in güneyinde kışı geçirdim. Düşmanlardan kurtulup rahat bir nefes aldım. İki oğluma Yavgu ve Şad ünvanları vererek onları Tarduş ve Töliş halklarına gönderdim. Böylelikle Kaplan yılında Çiklere doğru sefer ettim.” (MÇ D7).

anta **tokıdım** anta yana **tüştüm** çik bodunug bınam süre **kelti** ... *téz başı çıtımın yayladım yaka anta yakaladım çik bodunka totok at bértim işvaras tarkat anta ançoladım ... anta er kelti* “Orada ezdim. Sonra oradan yine döndüm geldim. Çik halkını süvarilerim önlerine katıp getirdi... Tes başında çitimi çakıp yazı geçirdim, sınırlarımı orada çektim. Çik halkına Totok tayin ettim. İşvara ve Tarkat rütbelerini orada bağışladım... o sırada ... askeri geldi.” (MÇ G2).

evime ekinti ay altı yañıka tüştüm “Karargahıma ikinci ayın altısında geri döndüm.” (MÇ B4).

sogdak tavgaçka seleñede bay balık yapıtı bértim “Soğdlar ile Çinlilere Selenge’de Bay Balık’ı yaptırdım.” (MÇ B5).

kavışa kelti “Birleşip geldiler.” (MÇ B6).

uygur yerinte yaglakar kanta keltim “Uygurların ülkesinden Yağlakar Han’dan geldim.” (S1).

inim yéti urım üç kızım üç erti evledim “Yedi küçük erkek kardeşim, üç oğlum, üç de kızım vardı. Çocuklarımı ev sahibi yaptım.” (S6).

amtı öltüm “Şimdi öldüm.” (S8).

ulug oglum süke bardı körmedim “Büyük oğlum sefere çıktı görmedim”(S10-11).

tegin inçä tep ötünti “Prens şöyle arz etti”(KPH6).

könjülçä berdi ol ädgü kü at dört bulunđa yadılı küniñä qolğuçlar üzilmädi taqı adın aqlıq qoltı yemä berdi küñinä ayıña munçulayu berip aqlıqtakı ağı barım aşına qaltı “Gönlüne göre verdi. Bu iyi, şanlı ad, dört bir yana yayıldı. Günlerce, dilencilerin ardı arkası kesilmedi. (prens) yeniden başka hazineler istedi, yine ona istedikleri verildi. Günlerce ve aylarca böyle verildiği için hazinedeki zenginlikler ve varlıklar çok az kaldı.” (KPH7).

yemä qanıqan inçä tep yarlıqkadı “Bunun üzerine babası han şöyle buyurdu”(KPH8).

ol ödün qanı qan inçä yarlıqkadı “ Bunun üzerine babası han şöyle buyurdu.” (KPH9).

öz qazğançım üzä ädgü qılınç qılayın tep saqıntı anta ötrü atlıg yüzlügkä inçä tep ayıttı “Kendi kazancımla iyi işler yapayım diye düşündü. Sonra ünvanlı ve önemli kişilere şöyle sordu.” (KPH12).

tegin alqunı taplamadı tāk taluy öküzkä kirmişig tapladı ötürü qanı elligkä ötüg berdi “Prens bunların hepsini onaylamadı. Sadece okyanus ırmağına gitmeyi onayladı. Sonra, sarayda kral babasına” Okyanus ırmağına gideyim mi?” diye maruzatta bulundu.” (KPH15).

buşuşluğ boltı ötrü oğlı teginkä inçä tep yarlıqkadı “Üzüldü. Sonra oğlu prene şöyle sordu” (KPH16).

ötrü qanı qan yarlıqkamadı “Bunun üzerine babası han izin vermedi.” (KPH 19).

tegin inçä tep ötünti “Prens şöyle arz etti.” (KPH21).

satıqçı äränlär terilip içgärü ötüg berdilär “Tüccar toplanıp içeriye öneri arz ettiler. “ (KPH23).

alp yerçi suvçı bar erti “Cesur bir gemici vardı.” (KPH23).

Tegin özi barıp qolın yetip içgärü qanı qan tapa kigürdi qanı qan inçä tep yarlıqkadı “Prens bizzat oraya gidip onu kolundan çekerek saraya han babasının yanına getirdi. Babası han şu buyruğu verdi.” (KPH25).

tep yarlıgkadi tıdu umadam arkim tukämädi “Beyan etti. Ona engel olamadım, gücüm yetmedi.” (KPH27).

ärdinilig otrukka tügдилär “Mücevher adasına eriştiler.”(KPH33).

yetti kün anta tıntular “Yedi gün boyunca orada dinlendiler.” (KPH33/34).

tegin inçä tep yarlıgkadi “Prens şöyle buyurdu.” (KPH34).

balık içinä kirdi öntün kapağka tügdi “Şehrin içine girdi. Doğudaki kapıya ulaştı.” (KPH41/42).

içgärü kirip ötüntilär “İçeri girip arz ettiler.” (KPH44).

sevinti süzülti inçä tep tedi “Sevindi, (günahlarından) arındı ve şöyle söyledi.” (KPH47).

ekki kadaş esän tükäl kavışıp öpişti kucuştu ıglaştı ötrü sıktaştular yenä ögirdilär sevintilär “İki kardeş sağ salim birbirine kavuşup, öpüştiler, kucaklaştılar, ağlaştılar, hıçkıldılar; sonra yine neşelendiler, sevindiler. “ (KPH 52/53).

tegin kopuzka ärtinü uz erti “Pren kopuzda son derece ustaydı.” (KPH70).

teginin bir közi yarudı bütüg tolu boltı yenä kız inçä tep tedi “Prens bir gözü parladı, tam ve dolu oldu. O zaman kız şöyle söyledi.” (KPH A KALINTISI 4/5).

Toruk at semirtti. “Zayıf at semirdi.” (IB 16).

Karı üpgük yıl yarumazkan etdi. “Yaşlı hüthüt (kuşu) (yeni) yıl (sabahı daha ortalık) ağırmamışken öttü.” (IB 21).

Oglañ kekük tezekin boltı. “Oğlañ kartal tezeğini buldu.” (IB 23).

Tang tanglardı, udu yir yarudı udu kün tugdı. Kamag üze yaruk boltı. “Şafak söktü yer aydınlandı ve güneş doğdu. Her şeyin üzeri aydınlık oldu.” (IB 26).

Bir tabıku yüz boltı. Yüz tabıku ming boltı. Ming tabıku tümen boltı. “Bir hüñnap yüz oldu. Yüz hüñnap bin oldu. Bin hüñnap on bin oldu.” (IB 32).

Boz bulıt yorıdı, bodun üze yagdı. Kara bulıt yorıdı, kamag üze yagdı. Tarıg bişdi; yaş ot üñdi; yilkıka kişike edgü boltı. “Boz bulut yürüdü, halk üstüne yağmur

bıraktı, kara bulut yürüdü her şeyin üstüne yağmur bıraktı. Ekinler olgunlaştı, taze otlar çıktı. Hayvanlar ve insanlar için iyi oldu.” (IB53).

purohiti bahşı inçe tip tidi. “Başrahıb mürebbi şöyle cevap verdi.” (Ui IV-B6).

azununta toğgalı tapladı. “Vücudunda doğmayı istedi.” (Ui IV-B12).

üze örteğeli yarlıkadı. “İle (üzerinde?) yakmak lütfunda bulundu.” (Ui IV-B23).

biligke tükellig boltı. “İrfana tamamen nail oldu.” (Ui IV-B36).

patmavati atlıg kız erti. “Padmavati adlı kız idi.” (Ui IV-B47).

bahşısıña inçe tip ötünti. “Öğretmenine şöyle deyip rica etti.” (Ui IV-C26).

adınlarını isig özlerin üzgeli kanmaz erdi. “Başkalarını öldürmeye doymaz kanmaz idi.” (Ui IV-C44-45).

alp kıtağ üze tutar erdi. “Büyük dikkat ile bakardı.” (Ui IV-C50).

turkaru et’özin türtünür erdi. “Durmadan vücudunu merhemlerdi.” (Ui IV-C53).

avka atlanıp bardı. “Ava atlanıp vardı.” (Ui IV-C56).

keyiklerig avlap ölürdi. “Geyikleri avlayıp öldürdü.” (Ui IV-C57).

tört yınağ örtenti. “Dört bir taraf alevlendi.” (Ui IV-C164).

titrü kördi. “Dikkatle baktı.” (Ui IV-D50).

yüreki tepredi. “Yüreği sarsıldı.” (Ui IV-D106).

ün eşidgüçi tip atantı “Ses işiten diye adlandırıldı.” (KİP 4a).

tip yarlıkadı “Şöyle buyurdu.” (KİP 9).

ol edgü kılinç ertingü öküş titir tengrim tip ötünti “Saygıyla: ‘bu iyi amel pek çoktur tanrım’ dedi.” (KİP 89).

burkanğa inçe tip ötüğ ötünti “Burkana şöyle bir soru sordu.” (KİP 97).

kuanşı im pusar algalı unamadı “Kuanşı im pusar almaya razı olmadı.” (KİP 159).

1.b. Bitimsiz Fiillerde Bitmişlik Görünüşü

Türk dilinde fiillerin zaman ya da kip ekleri ile şahıs eklerini alarak bitimli fiillerde çeşitli görünümlere ulaşması gibi çeşitli fiilimsi eklerini alarak cümle içerisinde çeşitli görevler yüklenmiş olan bitimsiz fiillerin de görünüşü söz konusudur. Bu çerçevede isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fil eklerini almış aşağıdaki örnekler, Eski Türkçede bitimsiz fiillerdeki bitmemişlik görünüşüne tanık gösterilebilir:

yagı bolup etinü yaratınu umadok yana içikmiş “Düşman olup (kendini) örgütlemeyi başaramadığı için yine tabi olmuş.” (KTD 10).

tañrı yarlıkadokın için özüm kutum bar için kagan olortum “(Ebedi gök lütfettiği için (ve) kendi talihim olduğu için kağan olarak tahta oturdum.” (BKK8).

kañım kagan eçim kagan olortokunta tört bulıñdaki bodunug nençe etmiş nençe yaratmış teñri yarlıkadok için özüm olortokuma tört bulıñdaki bodunug ettiim yaratdım i... kılum men türgeş kaganka kızımı ...ertinü ulug törön alı bértim türgeş kagan kızım ertinü ulug törön ogluma alı bértim ...ulug törön alı bértim ... ertürtüm tört bulıñdaki bodunug baz kılum başlıgıg yüküntürtüm tizligig sökürtüm üze teñri asra yer yarlıkadok için ... közün körmedök kulkakın eşitmedök bodunumun ilgerü kün tutsıñıña bergerü kün ortasıña kurıgaru kün batısıña yırgaru tün ortosıña tegi konturtum “Babam kağan, amcam kağan tahta oturduğunda dört taraftaki halkı nasıl düzenlemiş, nasıl örgütlemişse (ebedi) gök lütfettiği için kendim tahta oturdum. Dört taraftaki halkı düzenledim, örgütledim ettim. Ben Türgeş kağanına kızımı... Pek büyük törenle alıverdim. Türgeş kağanının kızını pek büyük törenle ogluma alıverdim... Büyük törenle alıverdim... Dört taraftaki halkı tabi ettim. Mağrurlara baş eğdirdim, asilere diz çöktürdüm. Yukarıda (ebedi) gök, aşağıda ter lütfettiği için gözüyle görmediği, kulağıyla işitmediği, halkımı doğuda gün doğusuna, güneyde gün

ortasına, batıda gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar yerleştirdim.” (BKK 9/10/11).

*yagı bolıp étinü yaratını **umadok** yana içikmiş* “Düşman olup (kendisini) örgütlemeyi başaramadığı için yine tabi olmuş.” (BKD9).

*yéti yolu sülemiş yégirmi sünüş sünüşmiş teñri **yarlıkadok** üçün élligig élsiretmış kaganlıgık kagansıratmış yagık baz kılmuş tizligig sökürmiş başlıgig yüküntürmiş kañım kagan élik török kazganıp uça barmış kañım kaganka başlayu baz kaganıg balbal tikmiş kañım kagan **uçdokta** özüm sekiz yaşda kaltım ol törede üze éçim kagan olortı olorupan türk bodunug yiçe étdi yiçe igitdi çıganyık bay kltı azıg ügüş kltı éçim kagan **olortokda** özüm tégin ... teñri **yarlıkadok** üçün dört yégirmi yaşımka tarduş bodun üze şad olortum éçim kagan birle ilgerü yaşıl ügüz şantung yazıka tegi süledimiz kurıgaru temir kapıgka tegi süledimiz kögmen aşa kırkız yeriñe tegi süledimiz kamağı bês otuz süledimiz üç yégirmi sünüşdümüz élligig élsiretdimiz kaganlıgıg kagansıratdımız tizligig sökürtümüz başlıgig yüküntürtümüz türgeş kagan türküm bodunum erti **bilmedökin** üçün biziñe yañıltokın yazıntokın üçün kaganı ölti buyrukı begleri yeme ölti on ok bodun emgek körti eçümüz apamız tutmuş yér suv idisiz kalmazun téyin az bodunug étip yaratıp...* “Yedi kez sefer etmiş. Yirmi (kez) savaşmış. (ebedi) gök lütfettiği için yurdu olanı yurtsuz bırakmış, kağanı olanı kağansız bırakmış, düşmanı tabi kılmış. Asilere diz çöktürmüş, mağrurlara baş eğdirmiş. Babam kağan ülkeyi, yasaları elde edip, (sonsuzluğa) uçup gitmiş. Babam kağana ilk önce Baz Kağan’ı balbal (olarak) dikmişler. Babam kağan sonsuzluğa uçtuğunda kendim sekiz yaşındaydım. Yasalara göre amcam kağan tahta çıktı. Tahta çıktığında Türk halkını yeniden örgütledi yeniden besledi. Yoksulu zengin etti, az (halkı) çoğalttı. Amcam kağan tahta oturduğunda kendim (ebedi) gök lütfettiği için on dört yaşında Tarduş halkına şad (olarak) atandım. Amcam kağan ile doğuda Sarı Irmak, Şandong Ovası’na kadar sefer ettik. Batıda Demir Kapı’ya akdar sefer ettik. Kögmen’i aşarak Kırgızların topraklarına kadar sefer ettik. Tamamı yirmi beş (kez) sefer ettik. On üç (kez) savaşık. Yurdu olanı yurtsuz bıraktık, kağanı olanı kağansız bıraktık. Asilere diz çöktürdük. Mağrurlara baş eğdirdik. Türgeş kağanı bize bağılı halkımdı. Anlayışsızlığı için, bize hata ettiği için kağanı öldü. Komutanları, beyleri de öldü. On Ok halkı sıkıntı çekti. Atalarımızın, dedelerimizin

elde ettiği topraklar sahipsiz kalmasın diye az halkını örgütleyip düzene sokup...” (BKD 13/14/15/16).

yanydım teñri yarlıkadok için men kazgantok için türük bodun kazanmış erinç men iniligü bunca başlayı kazanmasar “Dağıttım. (Ebedi) gök lütfettiği için ben başardığım için Türk halkı öylece başarmış elbette. Ben kümük kardeşimle bu şekilde başa geçip kazanmasaydım Türk halkı ölecekti, yol olacaktı.” (BKD 33).

bilmez biligin biltökümün ödökümün bunça bitig bitidim “ (herkesin) bilmediği bilgiyi bildiğim için, (olayları) hatırladığım için bunca yazıyı yazdım. “(KÇ G3 (28)).

üze kök teñri asra yağız yir kılntokda ikin ara kişi oğlu kılınmış “Yukarıda mavi gök aşağıda yağız yer yaratıldığında ikinsin arasında insanoğlu yaratılmış.” (KTD 1).

eçim kagan olortogda özüm tarduş bodun üze şad ertim “Amcam kağan tahta oturduğunda kendim Tarduş halkının başında şaddım.” (KTD 17).

kañım kagan uçdokta inim költegin yei yaşda kaltı “Babam kağan sonsuzluğa uçtuğunda kardeşim költigin yedi yaşındaydı.” (KTD30.)

amgı korgan kışladokda yut boltı “Amgı Korgan’da kışladığımızda kıtlık oldu.” (BKD31).

teñri kılntokta uygur kagan olormış böke ulug kagan ermiş “Mavi gök yaratıldığında Uygur hakanı tahta çıkmış. Ejderha (gibi) yüce bir hakanmış.” (T K 1).

bunça işig küçüg bértökgerü sakınmatı türk bodun ölüreyin urug sıratayın tər ermiş. “Bunca işini gücünü verdiği düşünmeden(türk halkını öldüreyim, soylarını yok edeyim) dermiş. (KTD 10).

sen ahtagının için igitmiş kaganının savın almatın yer sayu bardıg “Öyle olduğun için(seni) beslemiş kağanın sözlerini (dikkate) almadan heryere gittin.” (BKK 6/7).

Kaganlık bodun ertim kaganım kanı ne kaganka işig küçüg bërürmen tər ermiş ança tęp tavgaç kaganka yağı bolmış bunça işig küçüg bértökgerü sakınmatı

türk bodunug ölüreyin urug sıratayın tır ermiş “Kağanı olan halktım, kağanım hani? Hangi kağana hizmet ediyorum? Dermiş. Böyle deyip Çin kağanına düşman olmuş. Bunca hizmet ettiğini düşünmeden...” (BKD9).

küntüz olormatı kızıl kanım tökülti kara terim yügürti işig küçük bértim ök uzun yelmek yeme ıdtım “Gündüz oturmadan kızıl kanımı akıtarak kara terimi dökerek işi gücü verdim. Uzaklara öncü birlikleri de gönderdim.” (T2 D2 (52)).

barmış bodun ölü yitü yadagin yalaşın yana kelti ... tavgaç tapa ulug sü eki yégirmi süledim. “Dağılmış halk ölmek üzereydi. Yaya yalın dönüp geldiler... Çin tarafına büyük ordu (ile) on iki sefer ettim. “ (KTD28).

ança kazanmış ança étmiş elimiz törömüz erti “Öylece kazanılmış öylece elde edilmiş yurdumuz düzenlediğimiz yasalarımız vardı.”(BKD18).

Bilig bilmez kişi ol savıg alıp yagru barıp üküş kişi öltüg. “Bilgisiz kişiler o sözü (dikkate) alıp yakına varıp çok kişi öldünüz.” (KTG 7).

ilig tutup török etmiş. “Ülkeyi sahiplenmiş yasaları düzenlemişler.” (KTD3) .

ança tip tavgaç kağanka yagi bolmuş. “Böyle diyip Çin kağanına düşman olmuş.” (KTD 9).

teşri töpösinte tutup yügerü kötürmiş. “Gök tepelerinden tutup yükseltmiş.” (KTD 11).

törög kadganıp uça barmış “Yasları kazanıp (sonsuzluğa) uçup gitmiş.” (KTD16).

yaraklıg kantan kelip yanya életdi “(Böyle olmasaydı) silahlı (düşmanlar) nereden gelip sizi dağıtabilecekti?” (KTD23).

bunça török kazanıp inim köl tegin özi ança kergek boltı “Bunça yasaları kazanıp kardeşim költigin öldü.” (KTD30).

Ol süg anta yok kışdımız anta késre yer bayırku ulug erkin yagi boltı anı yanyıp türgi yargun költe buzdumuz ulup erkin azkına erin tezıp bardı. “O orduyu orada yok ettik. Ondan sonra Yer Bayırku (topraklarından) Ulug Erkin düşman oldu.

Onun ordusunu dağıtıp Türgi Yargun Gölü'nde bozguna uğrattık. Uluğ Erkin azıcık adamı ile kosup kaçtı. “ (KTD34).

*antag ödke **ükünüp** köl teginig az erin ertürü idtımız ulug süñüş süñüşmiş alp salçı ak atın **binip** tegmiş kara türgeş bodunug anta ölümiş almış yana **yorıp**... birle koşu totok birle süñüşmiş erin kop ölümiş evin barkın... kop kelürti költegin yeti otuz yaşına karlok bodun erür barur erkli yağı boltı tamag idok başda süñüştümüz.* “Orada (böyle bir) zamana hayıflanıp költeğini az askerle gönderdik. Büyük bir savaş olmuş. Alp Salçı'nin ak atına binip saldırmış. Kara Türgeş halkını orada öldürmüş, ele geçirmiş, yine ilerleyip... ile askeri vali Koşu ile savaşmış, askerlerini tamamen öldürmüş. Evini barkını ... tamamen getirdi. Költeğin yirmi yedi yaşında, Karluk halkı gelip gider iken düşman oldu. Tamag Idok Baş'ta savaştık.” (KTD 40/ KTK1).

*köl tegin ol süñüşde otuz yaşayur erte alp salçı akın **binip** oplayu tegdi* “Köl tegin o savaşta otuz yaşındaydı. Alp Salçı'nin ak atına binip ileri atılıp saldırdı.” (KTK2).

*kagan **olorup** yok çigany bodunug kop kuvratdım* “Tahta oturup yoksul halkı tamamen derleyip toparladım.” (BKK8).

*türük bodın aç erti ol yulkıg alıp igitdim otuz artukı tört yaşına oguz **tezıp** tavgaçka kirti **ökünüp** süledim sukun ... oğlın yutuzın anta altım* “ Türk halkı aç idi. O at sürüsünü alıp besledim. Otuz dört yaşında Oğuzlar kaçıp Çin'e sığındı. Hayıflanıp sefer ettim. Kıskançlıktan ... çocuklarını, karılarını orada ele geçirdim.” (BKD38).

*alp erin **ölörüp** balbal kılı bértim elig yaşına tatavı bodun kıtanyda adrıltı* “Kahraman askerini öldürüp balbal dikiverdim. Elli yaşımdayken Tatavı halkı Kitanlılardan ayrıldı.” (BKG7).

*türüküme bodunuma yègin anca kazganu bértim bunca **kazganup** kañım kagan it yıl onunç ay altı otuzka uça bardı* “Türklerin, halkım için daha iyisini öylece elde ettim. Bunca (şeyi) elde edip babam (Bilge) kağan it yılının onuncu ayının yirmi altısında sonsuzluğa uçup gitti.” (BKG10).

bod kalmadı ıda taşda kalmışı kuvranıp yéti yüz boltı “Boy kalmadı. Yazıda yabanda kalanlar toplanıp yedi yüz (kişi) oldular.” (T1 B4 (4)).

ol savıg eşidip tün udısıkım kelmedi küntüz olor sıkım kelmedi anta ötrü kağanıma ötüntüm anca ötüntüm “O sözleri işitince gece uyuyasım gelmedi. Gündüz oturasım gelmedi. Ondan sonra kağanıma arz ettim. Şöyle söyledim.” (K1 G5 (12)).

kaganıma ötünüp sületdim “Kağanıma arz edip sefer ettirdim.” (T1 B1 (18)).

ıvrbaş aştımız yuvulu éntimiz on tünke yantakı tug evirü bardımız yérçi yér yanılıp boguzlantı bujadıp kagan yelü kör têmış “İvrbaş’ı aştık, yuvarlanarak indik. Yan taraftaki engeli on gece(boyunca ilerleyerek) aşım gittik. Kılavuz yanılınca boğazlandı. Kağan (bu duruma) sıkılıp “ acele edin!” demiş. (T1 K2 (26)).

anta ölürti eligçe er tuttumuz ol ok tün bodunun sayu ıdtımız ol savıg eşidip on ok begleri bodunu kop kelti yükünti keligme beglerim bodunun étip yığıp azca bodun tezmiş erti on ok tüsin sülettim “Orada öldürdük. Elli kadar askerini yakaladık. O gece halkını tamamen gönderdik. O sözü işitip On Ok beyleri (ve) halkı tamamen geldi, tabi oldu. Gelen beyleri (ve) halkı düzene sokup bir araya topladım. Az sayıda kaçmıştı. On ok askerine sefer ettirdim.” T2 B7 (42)- T2 B8 (43)).

kagan élinte karıp edgü beñi körti ulug küli çor sekiz on yaşap yok boltı “Kağan ülkesinde yaşlanıp iyilik, mutluluk gördü. Büyük Küli Çor seksen (yıl) yaşayıp öldü.” (KÇ B3 (3)).

üç karluk yavlak sakınıp teze bardı kırıya on okka kirti lagzın yılka tokıdım “Üç Karluk kötülük düşünüp kaçım gitti. Batıda On Oklara katıldı. Domuz yılında (onları) ezdim.” (MÇ 11).

bêş yüz kedimlig yadag bir éki şaşıp kelti “ Beş yüz zırhlı yaya askerden biri şaşım geldi.” (MÇ G9).

yemä bodusıvat tegin bu uluş bodun ayıg kılınçlıg kılmuşın körüp ärtünü buşuşluğ kadguluğ bolup ıglayu balıkka kirdi ol ödün maharıt elläg ädgü ögli teginig buşuşluğ körüp inçä tep yarlıgkadı amrağ oğlun nä üçün buşuşluğ kältüniz tegin kañı kanğa inçä tep ötünti “Bu durumda Prens Bodhisattva, bu ülke insanların kötü işler

yaptığını görüp, çok fazla üzüntü ve kaygı duyarak ağlaya ağlaya şehre girdi. O zaman Kral Maharı İy Düşünceli Presin üzüntülü olduğunu görüp ona şöyle buyurdu: “Sevgili oğlum niçin üzüntüye kapıldınız?” prens, han babasına ağlayarak şöyle arz etti” (KPH 3/4).

korqup inçä yarlıgkadi erinç “Korkup böyle emretmiş olmalı.”(KPH11).

sav eşidip näj kiginç berü umadı “Sözleri işitince hiç cevap veremedi.” (KPH15).

ötrü tegin başın töhitip ıglayu yerdä yatıp yokkaru turgalı aş aşlağarı unamadı ita tep tedi “O zaman prens başını eğip ağlayarak yere yatıp ne ayağa kalkmaya ne de yemek yemeye razı oldu. “ Ne yazık! “ dedi. “ (KPH19).

nä käreğäkin alku tükäti berip uzatıp öntürdi “Ne gerekiyorsa hepsini tam olarak verip onları uğurlayıp yolcu etti.” (KPH28).

küvrük tokıp yarlıg yarlıgkap “Davul çalınıp buyruk tekrarlanıyordu.” (KPH33).

ötrü kadaşı ayıg ögli teginig ötlöp kemi tutuzup yantru idti tegin yerçi aviçka birlä ekkigü qaltılar “Sonra kardeşi Kötü Düşünceli Prense öğüt verip gemiyi ona emanet ederek onu geri gönderdi. Prens yaşlı rehberle birlikte ikisi de orada yalnız kaldılar.” (KPH35/36).

suvda yorıp kümüslüg otrukka tağka tağdi “Suda yürüdüler ve gümüşlü adaya gümüşlü dağa eriştiler.” (KPH36).

elgin tuta kigürüp ärdinilig orunluk üzä olğurtı “Elini tutarak onu içeri soktu ve mücevherli tahta oturttu.” (KPH46).

çintämäni ärdini alıp söküp teginkä berdi “Çintamani mücevherini söküp aldı ve prense verdi.” (KPH50/51).

ötrü turup ekki kemiş sış kıyıp ekki göziñä sançıp täzti ol ödün ädgü öglin tegin insin inin oқыu manradı inimqanta sen oğrı kälip ekki gözümün täglärü sançtı tep ıgladı sıktadı balıqça ağnayu “Sonra ayağa kalkarak, iki kemişin ucunu siviriltip onu iki gözüne saplayıp, kaçtı. O zaman, iyi düşünceli prens, küçük kardeşini çağırıp

bağırđı: “Kardeşim neredesin? Hırsızlar gelip iki gözümü oyup beni kör ettiler diye ağladı, balık gibi debelenerek hıçkırdı.” (KPH57/58).

*tep yarlığ boltı elgin adağın **bäklüp** kınlıkta urdılar* “... diye emretti. Elini ayağını zincire vurup onu hapse attılar.” (KPH63).

*ol udçı är bir kuñkayu **tilüp** kälürdi berdi* “O sığırtmaç, bir kopuz isteyip getirdi ve ona verdi.” (KPH70).

*ört yalın **önüp** dantipali iligniñ ol oğ et’özin yörgeyü **alıp** altın avış tamuka **tartıp** ildü bardı.* “Alev yükselip Dantipala hanın öz vücuduna tamamen dolanarak alıp alttaki Aviçi cehennemine çekip ilette gitti.” (Ui IV-C155-156-157).

*özin ıdaladı açığ emgekleriğ **serip** kut kolıntı.* “Özünü reddetti, acı emekleri çekmeye katlanıp ant içti.” (Ui IV-C187-188-189).

arığdaki simekteki yig edgü tüş yimiş **kelürüp** bodisatva oğuşluğ tavişganğa suna birdiler. “ Ormandaki en nadide meyvelerden getirip, Bodhisattva soylu tavşana suna(rak) verdiler.” (Ui IV-D25-26-27)

*süñükin **kötürüp** strayastrış tevri yiriñe iletü bardı.* “Kemiklerini göklere yükseltip Trayastrimřat cennetine ilette vardı.” (Ui IV-D139-140).

*Birmiş erdniliğ küntegüg **alıp** iki ülüş kıltı* “Verilmiş olan, değerli taşlarla bezeli gerdanlığı aldı, ikiye böldü.” (KİP 167).

*bumın kağan istemi kağan olurmuş **olurupan** türk bodunıñ ilin törösin tuta birmiş eti birmiş.* “Bumin kağan İstemi kağan tahta oturmuş. Tahta oturup Türk halkının ülkesini ve yasalarının tutuvermiş düzenleyivermişler.” (KTD 1).

*kañım kağanka başlayu baz kağanığ balbal tikmiş ol töröde üze eçim kağan olortı eçim kağan **olorupan** türk bodunug yiçe ètdi yiçe igitdi* “Babam kağana ilk önce Baz Kağan’ı balbal dikmişler. Yasalar gereğince amcam kağan tahta oturdu. Amcam kağan tahta oturunca türk halkını yeniden düzenledi, yeniden besledi.” (KTD16).

*süñüglüg kantan **kelipen** süre èletdi* “Mızraklı (düşmanlar) nereden gelip (sizi yurdunuzdan) sürebilecekti. “ (KTD23).

*kırkız tapa süledimiz süñük batımı karıg **söküpen** kögmen yışık toga yorıp kırkız bodunug ıda bastımız kaganın birle soña yışda süñüştüümüz. “Kırgızlara doğru sefer ettik. Mızrak batımı karı sökerek Kögmen Dağlarını aşarak ilerleyip Kırgız halkını uykuda baskına uğrattık. Kağanı ile Songa Dağları’nda savaştık.” (KTD 35).*

*karıg **söküpen** gökmen yışığ toga yorıp kırkız bodunug uda basdım “Karı sökerek Kögmen Dağları’nı aşarak ilerleyip Kırgız halkını uykuda baskına uğrattım.” (BKD27).*

*Tengrilik kurtga yurtta kalmış. Yağlık kamış **bulupan** yalgayu tirilmiş, ölümde ozmış. “Dindar yaşlı kadın terkedilmiş kamp yerinde (yalnız) kalmış. Yağlı bir kepçe bulmuş yalamış, (öylece) hayatta kalmış, ölümden kurtulmuş.” (IB 13).*

*Özlük at öng yirde arıp ongup turu kalmış. Tengri küçinge tag üze yol sub **körüpen**, yiş üze yaş ot **körüpen**, yoriyu **barıpan**, sub **içipen**, yaş **yipen** ölümde ozmış. “Binek atı çölde yorgunluktan bitkin halde kalakalmış. (Sonra) Tanrının inayeti ile dağ üstünde yol (ve) su görerek, dağ çayırında taze ot görerek yürüyüp gitmiş; su içip taze (ot) yiyerek ölümden kurtulmuş.” (IB 17).*

*Ak at karşısın üç bolugta **talulapan** agınka ötügke idmiş. “Kır at, rakibini üç arayışta seçerek bir dilsiz duaya yollamış.” (IB 19)*

*Er süke barmış. Yolta atı armış. Er kugu kuşka sokuşmış. Kugu kuş kanatına urup anın kalıyu **barıpan** öginge kangınga tegürmiş. “Adam orduya gitmiş. Yolda atı yorulmuş. Adam kuğu kuşuna rastlamış. Kuğu kuşu (onu) kanatlarına vurup onunla uçmuş ve anasına babasına eriştirmiş.” (IB 35).*

*Togan kuş tengriden kodı tabışgan **tıpen** kapmış. Togan kuş tırngakı suçulunmış yana titinmiş. Togan kuşung tıngakı **ügüşüpen** kalıyu barmış, tabışgan terisi **ügüşüpen** yügürü barmış. “Bir şahin (işte) bir tavşan diyerek göklerden aşağıya inmiş ve kapmak istemiş. (Bu) arada şahinin pençeleri yolunmuş ve sıyrılmış. Şahin pençeleri yolunmuş olarak uçup gitmiş, tavşan derisi soyulmuş olarak koşup gitmiş.” (IB 44).*

2.Bitmemişlik Görünüşü

Eski Türkçede bitmemişlik görünüşü, genellikle aynı zamanda şimdiki zamanı da karşılayan –Xr ekiyle ifade edilmiştir. Hem Türk runik harfli yazıtlarda hem de Uygurca metinlerde –Xr ekiyle ifade edilmiş olan bitmemişlik görünüşü örnekleri şunlardır:

kimke elig kazkanurmen “ Kime ülke kazanıyorum” (BKD8).

Kaganlık bodun ertim kaganım kanı ne kaganka işig küçüg bërürmen tər ermiş “Kağanı olan halktım, kağanım hani? Hangi kağana hizmet ediyorum? Dermiş.” (BKD9).

üküş tegin neke korkur biz “(Sayıları) çok diye niye korkuyunuz?” (T2 B4 (39))

ozmuş tegin udarganta yoryur tedi “Ozmuş Tegin “Udargan’dan hareket ediyor” dedi.” (Tar D 6).

yelme eri kelti yağı kelir tedi “Öncü askerler geldi, “ düşman geliyor” dedi.” (MÇ D6).

yağı kelir tēp ayu kelti “Düşman geliyor” diye söylenerek geldi.” (MÇ G3).

biz kântükä ädgükä otlâyür biz “Biz ona iyiyi öğütlüyoruz.” (KPH20).

anı üçün taluyka kirigsâyür men “Onun için okyanusa gitmek istiyorum.” (KPH21).

ötrü kañı kanka inçä tep ötünti eçim tegin ölüm yerkä barır ol näglük kalır men “Sonra han babasına şöyle arz etti: Ağabeyim prens, ölümlü yere gidiyor. Ben niye burada kalıyorum.” (KPH29/30).

taluy ögüzkä kirür sizlär kim ölüm adaka korksar aşnurak yorınlar “Okyanusa gidiyorsunuz. (aranızda) kim ölümden korkuyorsa şimdiden yürüsün gitsin.” (KPH32).

asığ tusu kılu usar men “Yarar sağlayabilmek istiyorum.” (KPH35).

bu çintämäni ärdini alıp? Siziñä poşı berür “Çintamani mücevherini alıp size bağışlıyorum.”(KPH40).

Er terkleyü kelir. Edgü söz sab elti kelir. “(Bir) adam koşar adım geliyor. İyi haberler getirerek geliyor.” (IB 7).

Sarıg atlıg sabçı, yazıg atlıg yalabaç edgü söz sab elti kelir. “Sarı atlı haberci, yağız atlı elçi iyi haberler getirerek geliyor.” (IB 11).

Yilinge kudursuginga tegi yagrıpan kamşayu umatın turur. “(At hızlı koşmaktan) yelesine ve kuyruğuna kadar yara bere içinde kalmış kımıldamadan duruyor.” (IB 16).

Teglük kulun irkek yuntta emig tileyür. “Kör (bir) tay (emmek için) erkek atta meme arıyor.” (IB 24).

Kamşayu umatın turur. “(Öküzler) kımıldaman duruyor.” (IB 25).

Tört bulungtaki edgüsi uyurı tirilipen mengileyür, bedizleyür. “(Ülkesinin has ve muktedir adamları toplanmış, (sarayını) neşe içinde süslüyorlar.” (IB 28).

Ogılı yutuzı kop ögirer. “Çocukları ve kadını hep seviniyorlar.” (IB 29).

Ögire sebinü kelir “Neşe ve sevinç içinde (ve) geliyor.” (IB 30).

Bulupan uyasıngaru ögire sebinü kelir. “(Avını) bulup yuvasına neşe ve sevinç içinde geliyor.” (IB 31).

Köçürü konturu kelir. Özi süsi ögire sebinü ordusingaru kelir. “(Askerlerine) göç ettire kondura geliyor. Kendisi ve askerleri neşe ve sevinç içinde karargahına doğru geliyor.” (IB 34).

Kamşayu umatın turur. “Öküz yerinden kımıldamadan duruyor.” (IB 37).

Talim urı yarın aç a yasıçin yalım kayag yara urupan yalngusun yoriyur. “Cesur bir genç, omuzları açık okunun ucu ile yalçın kayaları yara yara yapayalnız yürüyor.” (IB 40).

Ögirer sebinür tir. “Mutlu olup seviniyor.” (IB 42).

Ölümtä ozupan ögire sebinü yoriyur tir. “Ölümden kurtulup sevinç ve neşe içinde yürüyüp gidiyor.” (IB 49).

Uça umatın olurur. “Uçamadan oturuyor.” (IB61).

Kara kamağ süsi ögirer. “(Hanın) bütün sıradan askerleri seviniyor.” (IB 63).

Semiz at ağzı katık boltı. İdisi umaz. “Semiz atın ağzı sertleşti. Sahibi (onu iyileştirmek için hiç bir şey) yapamıyor.” (IB 65).

tengrim ikileyü ayıtu teginür men “Tanrım sayıyla bir daha soruyorum.” (KİP 173).

3.Sürme Görünüşü

Altun kümüş işgiti kotay buşsuz ança birür. “(Çinliler) altın gümüş ipek(ve) ipekli kumaşları sıkıntısızca verirler.” (KTG5).

Anta anyığ kişi ança boşgurur ermiş. Irak erser yavlak ağı birür yaguk erser edgü ağı birür tip ança boşgurur ermiş. “Orada kötü kişiler şöyle akıl verirmiş: (Çinliler) uzakta isen kötü ipek verir, yakında isen iyi ipek verir diyerek öylece akıl verir.” (KTG7).

Açsıg tosıg ömezsın bir totsar açsıg ömezsın. “Açlık(ve) tokluğu düşünmezsin. Bir doyarsan açlığı düşünmezsin.” (KTG8).

kimke ilig kazganurmen ... ne kaganka işig küçüg birürmen. “Kimeülke kazanıyorum?... Hangi kağana işi gücü veriyorum ? “ (KTD 9).

türk begler kop bilirsiz. “Türk beyleri hepiniz **bilirsiniz.**” (KTD34).

kotay buşsuz ança bërür. “İpekli kumaşları sıkıntısızca verirler.” (BKK4).

sen türk bodun tokurkak sen açsar totsık ömez sen bir totsar açsık ömez. “Türk halkı sen toksun. Açlık, tokluğu düşünmezsin. Bir doyarsan açlığı düşünmezsin.” (BKK6).

sakinurmen kaşım kagan... “Düşünürüm. Babam kağan...”(BK B6).

semiz buka toruk buka teyin bilmez ermiş... “Semiz boğa mı zayıf boğa mı bilinmezmiş...”(T1 B6 (6)).

*Kéyik yéyü tavışgan yéyü **olorur ertimiz*** “Yaban hayvanı yiyerek tavşan yiyerek yaşıyorduk.” (T1 G1 (8)).

*atıg ıka **bayur ertimiz*** “Atları ağaçları bağlıyorduk.” (T1 K3 (27)).

*türük bilge kagan türük sir bodunug oguz bodunug **igidü olorur*** “Türk Bilge Kağan Türk Sir halkını, Oğuz halkını besleyerek tahta oturur.” (T2 K4 (62)).

*tört bulundakı bodun iş küç **bêrür*** “Dört bucaktaki halk bana kulluk eder.” (Tar B 4).

*ötüken éli tegres éli ékin ara ılıgım tarıglıgım sekiz seleñe orkun togla sevin teledü karaga burgu ol yérmi suvımın **konar köçer men*** “Ötüken ve Tegres bölgelerini arasında topraklarım, otlagım, tarlam, sekiz kollu Selenge, Orkun, Togla, Sevin, Teledü, Karaga ve Burgu yer alır. Toprakların arasında konar göçerim.” (Tar B 4).

bulup** ayıg kılinç **kıdur** tınığlarağ **ölürür** ämäri tınığlar çığarı **äñür** yuñ **äñür** kentir **äñür** böz bertätip kıars **tokıyur** tağı yemä adruk uzlar kántü kántü uz işin **işläyür** adruk adruk ämgak ämgä **ämğanür “(Onları) bulup kötü işler yapıyor, canlıları öldürüyorlar. Çok sayıda insan çıkrık çeviriyor, yün eğiriyor, kendir eğiriyor. Pamuklu beze vurarak sağlamlaştırıyor ve yünlü kumaş dokuyorlar. Ayrıca diğer zanaatçılar kendi kendilerine kendi işlerini yapıyorlar. Onlar, ayrı ayrı, her türlü sıkıntıyı çekmekte.” (KPH2).

*yunt ud **çoğar** koy lağzın ulatı tınığlarığ **ölürür** tärisin soyar kan ögüz **aķıtar** ätin kanın **satar** anın öz **egidür*** “At ve öküz kesiyor; koyun, domuz ve diğer canlıları öldürüyor; onların derilerini yüzüyor; ırmak gibi kan akıtıyor. Onların etini ve kanını satıyor ve kendilerini böyle geçindiriyorlar.” (KPH3).

*ķayu ķişı öğ ķan ķöñlin bertsär ol tınığ tamuluğ **bolur** oğul kızkā **sanmaz*** “Hangi kişi anne ve babasının gönlünü kırarsa, o kişi cehennemlik olur, oğul ya da kız sayılmaz.” (KPG11).

*bir tarısar miñ tümän **bulur*** “İnsan bir (tohum) ekerse, binini elde eder.” (KPH13).

koy yılkı egitsär yılıña aşıtur bay bolur “Koyun ve sığır beslerse onlar yıldan yıla çoğalır ve insan zengin olur.” (KPH13).

öñtün kedin satıgka yuluğka barsar bay bolur “Doğuya batıya alım satım için gidilirse zengin olunur.” (KPH 13/14).

talım balık oduğ erkän saklanmadın tuşar alkunı kemi birlä singürür ekinti savda suv öñlüg tağlar bar kemi susup sinur kişi alku ölür üçünç suvda yäklär urup kemi suvka çomurur törtünç uluğ tægziñç kâ kigürür suv egrik şälüräyür sokušur beşinç täñri topınar kórkinçig yer turur kemi aqtarulur ölür bu munça kórkinçig adağa kirip ölgäy siz bizni irinç kılğay siz “Canavar balık uyanıkken, insan dikkat etmeyip onunla karşılaşırsa o hepsini gemiyle birlikte yutar. İkinci : suda su renginde dağlar vardı: gemi su alıp parçalanır, insanların hepsi ölür. Üçüncü: suda şeytanlar saldırır ve gemiyi suya gömerler. Dördüncü: onu büyük bir anafora sokarlar; su fırl fırl döner ve her yönden çırpınır. Beşinci: gök delinir, korkunç bir rüzgar çıkar, gemi ters döner ve insanlar ölür. Bunca korkunç tehlikelere girer ölürsünüz bizi mutsuz kılarırsınız.” (KPH17/18).

taluy suvu ärtinü kórkinçig adalığ ol üküş tınlıglar barıp ölügli “Bu okyanusun suyu son derece korkunç tehlikelerle doludur. Çok sayıda insan oraya gidip ölüyor.” (KPH26).

lölär yılanlar yatur “Ejderhala ve yılanlar yatar.”(KPH39).

elgi kópuz itizu ağzı yrılayu olurdu “Eli kopuz çalıp, ağzı şarkı söyleyip oturuyordu.” (KPH71).

aş içkü kälürüp tapınurlar erti “Yiyecek ve içecek getirip ona saygı gösteriyorlardı.” (KPH71).

bu yertünçi törüsi antağ ol amrağ yemä adrılur sevig yemä şäşilür “Bu yeryüzünün yasası böyledir sevilen de ayrılır, sevilen de.” (KPH77).

yarın kiçe altun örgin üze olurupan mengileyür men “Sabah akşam altın taht üzerinde oturarak mutlu oluyorum.” (IB 1).

yarın kiçe eşür men “Sabah akşam (atımla) rahvan gidiyorum.” (IB 2).

taluyda yatıpan topladukumin tutar men, sebdükümin yiyür men “Deniz (kıyısın)da yatarak dilediğimi tutuyor, sevdiğimi yiyorum.” (IB 3).

çıntan ıgaç üze olurupan mengileyür men “Sandal ağacı üzerinde oturarak mutlu oluyorum.” (IB 3).

Ürüng köpükümin saçar men. Üze tengrike tegir, asra yrke kirür tir. Udımag odguru, yatıglıg turguru yoriyur men. “Ak köpüklerimi saçarım yukarılara göklere erişir, aşağıda yere girer. Uyuyanları uyandırıp yatanları kaldırırım.” (IB 20).

Yarın yangrayur, kiçe kengrenür. “Sabah (ları) söyleniyor, akşam(ları) sızlanıyor.” (IB 22).

Kuzgun sabı tengrigerü yalbarur. “Kuzgunun sözü Tanrı’ya yakarıştır.” (IB 54).

Anta turupan mengileyür men. “Buralarda yaşayıp mutlu oluyorum.” (IB 56).

Bedük tiz üze ünüpen möngreyür men. “Yüksek dizlerimin üstüne çıkarak böğürürüm.” (IB 60).

Yaylag tagıma agıpan yaylayur turur men. “Yazlık dağıma çıkarak yazı geçiriyorum.” (IB 62).

Körüglük kayaka konupan küzleyür men, yagaklıg tograk üze tüşüpen yaylayur men. “Manazaralı kayalara konup etrafa bakınırım, üstü cevizle dolu kavak üzerine inip yazı geçiririm.” (IB 64).

anta toğum azun tutarlar. “Orada doğarlar, bir varlığa bağlanırlar.” (Ui IV-B9).

ot yiyü suv içe yoriyur-biz. “Ot yiyip su içerek yaşıyoruz.” (Ui IV-C113-114).

bu bodisvt kentüni atamış üçün anta oğ eşidür “Bu bodhisattva kendisini andıkları için hemen işitir.” (KİP 10b).

emgeklerinte ara kirip kutğarur “İzdirapları arasına girip (onları) kurtarır.” (KİP 11).

kuanşı im tip atanur “Kuanşı im diye adlandırılır.” (KİP 13).

uluğ suvka kirser ölümegey sıkta tegip öngey “Bir denize girse ıslanmaz ve sığ (bir yere) ulaşıp çıkar.” (KİP 17).

ol kamağ tınlıglar taluydaki tişi yeklerde ozar kırtulur “Bütün o canlı varlıklar denizdeki dişi devlerden kurtulur.” (KİP 23).

esen tükel öz yirinte barurlar “Sağ salim kendi yerlerine varırlar.” (KİP 24).

tsun tsun sinar uvşanur neng bat kılu umaz kırtulur “Parça parça olur, ufalanır; hiç fenalık edemezler; kurtulur.” (KİP 28-29).

ol kalın eriş yağı yavlaқта ozar kırtulurlar “O kalabalık yol kesicilerden geçer kurtulurlar.” (KİP 57).

ol uvutsuz biligde kiter amrılur “Bu hayasızlığı gider sükunet bulur.” (KİP 63).

övkesi kırayur ögrünçülük köngüllüg bolur “Öfkesi azalır gönlü neşeli olur.” (KİP 65).

biliginte kiter kögüzi bolur “Bilgisizlik gider, gönlü parlak ve hakim olur.” (KİP 69).

kuanşı im pusarka tapınu “Kuanşı im pusara tapınır.” (KİP 74).

yoriyur tınlıglarka asiğ tusu kıılır nom nomlayur “Yaşayan canlı varlıklara fayda sağlar dini öğretir.” (KİP 99).

pratıkabutlar körkin körtgürüp nomlayur kıutğarur “Pratyekabuddhalar kılığına girerek görünür, (dini) öğretir, kurtarır.” (KİP 106).

kenç urı kenç kızlar körkin körtgürü nomlayur kıutğarur “Genç oğlan ve genç kızlar kılığına girerek görünür, (dini) öğretir, kurtarır.” (KİP 141).

yalanguklar kögüzin yarutır siz “Canlı varlıkların bütün hepsinin kavrama (gücünü) aydınlatırsınız.” (KİP 199).

*nııvanı otun **öçürür siz*** “ Hırs ateşini söndürürsünüz.” (KİP 203).

*kuanşı im pusar bğü biligin alkını **körür bğülenür** yarlıkançuçı közin
körüp umuğı inağı **bolu birür*** “Kuanşı im pusar tabiat üstü bilgisiyle hepsini görür,
bilir. Acıyan gözü ile görür; umutları, dayanakları olur.” (KİP 207-208-209)

SONUÇ

Yaptığımız incelemeler ve çalışmalar sonucunda zaman, görünüş, kılınış, kiplik gibi kavramlar hakkında yeni fikirler edindik ve bu fikirlerin görünüşü etkilediği kısımlarını değerlendirerek fişlemelerimizde kullanmak üzere bir görünüş modeli belirledik. Bu görünüş modeline göre, görünüşü üç başlıkta ele aldık: *Bitmişlik*, *bitmemişlik* ve *sürme* başlıklarında incelediğimiz görünüşü önce Türkiye Türkçesinden örnekler vererek açıklamaya çalıştık. Daha sonra bu görünüş modelini Eski Türkçe örneklerle uygulayarak Eski Türkçe döneminde görünüşün nasıl ele alınabileceği ile ilgili çıkarımlarda bulunduk. Bunların sonucu olarak görünüşün bir dilbilgisel kategori olduğuna ve zaman ekleri ile doğrudan ilişkili olduğuna karar verdik. Çünkü zaman eklerinin içerdiği anlama göre görünüş türü değişmektedir. Eylemler zaman eklerinden etkilenerek görünüşü belirlememizi sağlarken, eylemsiler de bu eklerin içerdikleri zaman anlamlarından etkilenmiştir. Eylemsi eklerinin bazılarının içinde görünüş şekilleri zaten mevcuttur. Fakat bu durum eylemsinin bulunduğu cümledeki eylemin çekimlendiği zaman ekiyle ve cümlenin gidişatıyla da değişmektedir. Buna göre eylemler zaman eklerinden, zaman anlamlı sözcüklerden ve cümlenin gidişatından etkilenirken, eylemsiler ise buldukları cümlenin eylemindeki zaman ekinden, eylemsi eklerinin kendi içerisinde var olan zaman anlamlarından ve bağlamdan etkilenmektedirler.

Eylem ve eylemsileri bitmişlik, bitmemişlik ve sürme kategorilerinde incelediğimiz çalışmamızda görünüş dışında kalan fakat görünüş ile yakın ilişkiler gösteren bazı kavramlarla ilgili yeni fikirlere sahip olduk.

Görünüşün en çok etkilendiği ve yakınlık gösterdiği zamanın çok farklı boyutları olduğunu söylemek mümkündür. Zaman kavramı genel itibariyle geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zaman olarak dört başlıkta incelenir. Fakat bu kategoriler dikkatle incelendiğinde farklı sonuçlar çıkabilir. Özellikle gelecek zaman çoğu yönüyle (tahmin, olasılık, ihtimal...) kipliğe yakınlaşır. Belki de zaman görevinden çok kiplik görevi vardır. Gelecek zamanın kipliğe yakınlığı pek

çok araştırmacı tarafından da kabul görmüştür. Zaman olarak ele alınıp alınmayacağı bile kesin olmayan ve anlama dayalı bir kavram olan kipliğe yaklaşan gelecek zaman nasıl görünüş açısından incelenebilir? Kaldı ki henüz gerçekteşmemiş bir eylemin bitmiş olma durumu söz konusu bile değildir. Bunun yanında başlamamış bir eylem nasıl bitmemiş ya da sürme özelliği gösterebilir? Bu düşüncelerden hareketle ,bizde gelecek zamanı görünüş içerisinde incelemedik.

Bir başka mesele de geniş zaman ile alakalıdır. Geniş zaman genel hatlarıyla tekrar eden, sürekli yapılan eylemleri ifade etmek için kullanılır. Fakat bunun zaman ile nasıl bir ilgisi olduğu tartışmalıdır. Geniş zamanın genişliğinden kasıt nedir? İlk bakıldığında geniş zaman ile çekimlenmiş bir eylemin geçmişte başladığı, şu an devam ettiği ve geçmişten bugüne kadar sürekli devam ettiği için gelecekte de devam etme olasılığının yüksek olduğu düşüncesinden hareketle tüm zamanları kapsadığı düşünülebilir. Ancak bu geniş zaman için yalnızca bir çıkarım olabilir. Çünkü geniş zamandaki bir eylem geçmişte başlamış ve tekrar edilerek ‘şimdi’ noktasına kadar gelmiştir. Fakat eylemin ‘şimdi’ noktasında devam ettiğine dair bir kanıt yoktur. Gelecekte devam edebilecek olması da bir tahminden ibarettir. “ Aslı her gün süt içer.” cümlesinde süt içme eylemi geçmişte bir noktada başlamış ve bugüne kadar tekrar edilmiştir. Fakat Aslı’nın şu an süt içtiğine dair bir kesinlik yoktur. Gelecekte süt içecek olması ise tamamen bir tahmindir. Böyle düşünöldüğünde “geniş zaman” adlandırılmasının tam olarak istenileni verdiği söylenilemeyebilir. Aslında bu tür cümlelerin zamandan çok görünüşün sürme kategorisine yakın olduğunu söylemek mümkündür.

Asıl konumuz olan görünüş kavramına geldiğimizde, görünüşün dilbilgisel bir kategori olduğunu söylemek mümkündür. Sona ermiş eylem ve sona ermişliği belirten eylemsiler bitmişlik içerisinde incelenmiştir. Bitmişlik çok fazla tartışmaya müsait bir kategori değildir. Bunun sebebi anlaşılır ve kolay çözümlenebilir oluşudur. Bitmemişlik ve sürme ise birbirine daha yakın kategorilerdir. Bu iki kategoriye ayıracak temel nokta bitmemişliğin şimdi noktasında oluşu, sürmenin geçmiş noktasından günümüze kadar devamlı yapılan eylemleri içermesidir. Bu noktada bağlam ve zaman anlamlı sözcükler çok önemlidir. Örneğin: “ İrem okula gidiyor.” cümlesinde İrem’in okula gitme eyleminin devamlı oluşundan mı

bahsedildiği yoksa İrem'in şimdi mi okula gidiyor olduğu açık değildir. Bu tür durumlarda bir önceki veya bir sonraki cümle ve zaman anlamlı sözcükler çok önemlidir. Görünüş ancak bu şekilde netleşebilecektir.

Basit zamanların yanında birleşik zamanlar da görünüş açısından incelenmektedir. Ama yine gelecek zaman ifade eden ya da tahmin, olasılık, ihtimal gibi anlamlara dayalı olan eylem ve eylemsiler konunun dışında kalmıştır. “ Selin eskiden bu oyuncaklara seviniyordu.” cümlesinde eylem geçmiş zamanda kalmıştır. Fakat eylemin daha önce tekrarlandığı da açıktır. Dolayısıyla –du eki geçmiş zamanı, -yor eki sürme görünüşünü bildirmektedir. Yani zaman ve görünüş bir eylemde beraber bulanabilmektedir. Görünüşe yakın bir diğer kavram da kılınıştır. Kılınıştır eylemin anlamı ile ilgilenirken görünüş eylem ve eylemsilerin sonlanma ya da devam etme durumları ile ilgilenir. Kılınıştır zaman eklerine ihtiyaç duymazken görünüş genelde zaman ekleri ile şekillenir. Kılınıştır ve görünüşün birbirinden bu kadar farklı iken görünüşü incelenmesinde eylemin kılınıştırını göz önünde bulundurmamak yanlış olacaktır. Çalışmamızdaki incelemeler de bu doğrultuda yapılmıştır.

Eski Türkçede de görünüş eylem ve eylemsilerde çok farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Yine burada da eylemlerin kılınıştırı göz ardı edilmiştir. Eski Türk dilinde çekimlenmiş eylemlerin görünüşleri zaman eklerine göre değişmiş ve bu ekler eylemsileri de etkilemiştir. Dolayısıyla Eski Türkçede birbirinden farklı görünüş şekilleri meydana gelmiştir. Görünüş kavramı ona yakın diğer kavramlarla karşılaştırılarak daha iyi anlaşılmaktadır. Bu yüzden bir tablo ile görünüş kılınıştır ve zaman kavramlarını kıyaslayarak çalışmamızı sonlandıralım

Tablo:10

	Zaman	Görünüş	Kılmış
<i>Ol savıg alıp yagru barıp üküş kişi öltüg.</i> “O sözü (dikkate) alıp yakına varıp, çok (sayıda) kişi öldünüz” (KT G 7).	Geçmiş Zaman	Bitmişlik	Bitiş Sınırlı Fiil (öl-)
<i>Suv içe yoriyur-biz.</i> “Su içerek yaşıyoruz.” (Ui IV 114).	Şimdiki Zaman	Sürme	Süreçli Fiil (yori-)
Altun-luğ lınhu-a-ta toğar-lar. “Altın lotüs içinde doğarlar. (ETŞ 20A/89).	Geniş Zaman	Sürme	Başlangıç Sınırlı Fiil (toğ-)
<i>Yavlak kagan olormuş.</i> “Kötü kağanlar tahta oturmuş” (KT D 5).	Geçmiş Zaman	Bitmişlik	Süreçli Fiil (olor-)
<i>Türük bodun üçün tün udımadım.</i> “Türk halkı için gece uyumadım.” (KT D27).	Geçmiş Zaman	Bitmişlik	Süreçli Fiil (udı-)
<i>Ratnaşiki burkan-tın alkış alıp, algay men sansar-tın sini</i> “Ratnas’ikhin burkanın du’âsını alıp, seni samsara’dan çekip alacağım. (ETŞ 11/115).	Gelecek Zaman	-----	Bitiş Sınırlı Fiil (al-)
<i>Ot sub kıtı ıglayur.</i> “Ateş ve su saadete ağlar.” (ETŞ 6/4).	Geniş Zaman	Sürme	Süreçli Fiil (ıgla-)

- Tabloda zaman genel zaman düşünceleri, görünüş yapılan incelemeler ile ortaya koyduğumuz çalışmalar sonucunda ortaya çıkan görünüş modeli, kılmış ise Johanson’un kılmış tasnifi doğrultusunda örneklendirilmiştir.

KAYNAKLAR

- Ağca, Ferruh (2006). “Maniheist ve Budist Çevre Türkçe metinlerin Tarihlendirilmesi Üzerine Görüşler”, A.Ü. DTFC Çağdaş Türk Lehçeleri Bölümü, V. Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu, 10-13 Mayıs 2006 (Basılmamış Bildiri).
- Ağca, Ferruh (2009). “11-12. Yüzyıllara Ait Maniheist-Budist ve İslami Türkçe Metinlerin Ses ve Şekil Özelliklerine Göre Eski Türkçe Kavramı ve Sınırları”, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- Acarlar, Kevser (1963). “ Fiil Kiplerindeki Anlam Kaymalarının Sebepleri”, Türk Dili, Ankara.
- Acarlar, Kevser (1968). “Türkçede Geniş Zaman”, Türk Dili, Türk Dil Kurumu Yayınları, C. XXI, S. 203, Ankara.
- Aksan, Doğan (1979). “Sözcükbilim”, Dilbilim ve Dilbilgisi Konuşmaları I, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Aksan, Doğan (1998) *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK Yayınları, Ankara.
- Aksan, Doğan (2005). *Türkiye Türkçesinin Dünü, Bugünü, Yarını*, Bilgi Yayınları, Ankara.
- Atabay, Neşe; Kutluk, İbrahim; Özel, Sevgi(1983). *Sözcük Türleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Arat, Reşit Rahmeti (2007). *Eski Türk Şiiri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Arat, Reşit Rahmeti (2008). *Kutadgu Bilig*, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Aydemir, İbrahim Ahmet (2010). *Türkçede Zaman ve Görünüş Sistemi*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Aydın, Erhan (2012). *Orhon Yazıtları*, Kömen Yayınları, Konya.
- Bacanlı, Eyüp (2014). *Kılınış Kategorisi ve Altaycada Kılınış Belirleyicisi Olarak Art Fiiller*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Banguoğlu, Tahsin (1956). “Türk Grameri İçin Monografiler I: Türkçede Tekerrür Fiilleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara.

Banguoğlu, Tahsin (1964). “Eski Türkçe”, Türk Dünyası El Kitabı, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara.

Banguoğlu, Tahsin (1976). *Ana Hatlarıyla Türk Grameri*, Dergah Yayınları, İstanbul.

Barutçu Özönder, F.Sema (1999) “ Türk Dilinde Fiil ve Fiil Çekimi”, Türk Gramerinin Sorunları II, Ankara.

Bayrav, Süheylâ (1998). *Yapısal Dilbilim*, Multilingual Yayınları, İstanbul.

Benzer, Ahmet (2012). *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

Bilgegil, M. Kaya (1994). *Türkçe Dilbilgisi*, Dergâh Yayınları, İstanbul .

Binnick, I. Robert (1991). *Time and the Verb A Guide to Tense and Aspect*, Oxford, New York.

Boz, Erdoğan (2012). *Türkiye Türkçesi Biçimbilgisi*, Gazi Kitapevi, Ankara.

Bozkurt, Fuat (1994). *Türkçe Çağdaş Dil bilgisi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

Caferoğlu, Ahmet (1974). *Türk Dili Tarihi II*, İÜ Edebiyat Fakültesi, İstanbul.

Çağırın, Önder (1997). “Türkiye Türkçesinde Kökteş Fiiller”, *Türk Dili Dergisi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 1997/I, S. 544, s. 356-360, Ankara.

Clauson, Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth- Century Turkish*, Oxford.

Clauson, Gerard (2002). *Studies in Turkic and Mongolic Linguistics*, Royal Asiatic Society Books, London, New York.

Comrie, Bernard (1976) *Aspect*, Cambridge.

Delice, Halil İbrahim (2008). “Yüklem Olarak Türkçede Fiil”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, C. 26, S. 2, s. 185-212, Sivas.

- Delice, Halil İbrahim (2012). *Sözcük Türleri*, Asitan Yayınları, Sivas.
- Demir, Sema Aslan(2014). *Görünüş Kategorisi Türkmence Örneği*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Demirgüneş, Sercan (2008). “Türkçede Görünüş ve Dilbilgisel Zaman: Türkçe 1.Sınıf Ders Kitabı Örneğinde Eylem Türleri, Üye Yapı, Biçimbirim ve Belirteç Etkileşimi”, *Dil Dergisi*, Ankara.
- Deny, Jan (1941). *Türk Dili Grameri*, Maarif Matbaası, İstanbul.
- Dilaçar, Agop (1974). “Türk Fiilinde ‘Kılınmış’la ‘Görünüş’ ve Dilbilgisi Kitaplarımız”, *Türk Dili Belleten*, Ankara.
- Dizdaroğlu, Hikmet (1963). *Türkçede Fiiller*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Dizdaroğlu, Hikmet (1976). *Tümce Bilgisi*, TDK, Ankara.
- Eker, Süer (2009). *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- Emre, Ahmet Cevat (1942). *Türkçenin Yapılışı: Mukayeseli Türk Gramerine Hazırlık İrdemleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul.
- Ercilasun, Ahmet Bican (1983). “Geniş Zaman Ekine Dair Bazı Düşünceler”, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Faruk Kadri Timurtaş Hatırasına Armağan*, C. VII-XXI, s. 115- 119, Ankara, (Makaleler, s. 359-363).
- Ercilasun, Ahmet Bican (1984) *Kutadgu Bilig Grameri (Fiil)*,Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Erdal, Marcel (1991). *Old Turkic Word Formation, A Functional Approach to the Lexicon, Volume I*, Otto Harrassowitz-Wiesbaden.
- Erdal, Marcel (2004). *A Grammar of Old Turkic*, Brill, Leiden.
- Ergin, Muharrem (2008). *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Basım, İstanbul.
- Gabain, Annemarie Von (1953). “Türkçede Fiil Birleşmeleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, Ankara.
- Gabain, Annemarie Von (1979). “Eski Türkçe”, *Tarihi Türk Şiveleri*, hzl: Mehmet Akalın, Sevinç Matbaası, Ankara

Gabain, Annemarie Von (2000). *Eski Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Gencan, Tahir Nejat (1979). *Dilbilgisi*, Ahmet Sait Basımevi, İstanbul.

Gülsevin, Gürer (1993). *(Kâmûs-ı Türki'ye Göre) Türkçede Yapım Ekleri ve Kullanılışları: I, Fiilden İsim Yapan Ekler*, Malatya.

Gülsevin, Gürer (2000). "Türkiye Türkçesindeki Zaman ve Kip Çekimlerinde Birleşik Yapılar Üzerine", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1997, Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 215-224, Ankara.

Günay, Doğan (2007). *Sözcükbilime Giriş*, Multilingual Yayınları, İstanbul.

Hacıeminoğlu, Necmettin (1991). *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

Johanson, Lars (1971). *Aspekt im Türkischen: Vorstudien zu einer Beschreibung des türkeitürkischen Aspektsystem (Türkçedeki Görünüm, Türkiye Türkçesinde Görünüş Anlatımı Üzerine Araştırmalar)*, Stockholm.

Karaağaç, Günay (2011). *Türkçenin Söz Dizimi*, Kesit Yayınları, İstanbul.

Karaağaç, Günay (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Karahan, Leyla (1999). "Fiil Terimi Üzerine", Türk Gramerinin Sorunları II, Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 47-55, Ankara.

Karahan, Leyla (2005). *Türkçede Söz Dizimi*, Akçağ Yayınları, Ankara.

Korkmaz, Zeynep (1990). "Türkçede Fiil ve Fiil Çekimi", Türk Gramerinin Sorunları II, Ankara.

Korkmaz, Zeynep (2000). "Türkçede -acak/-ecek Gelecek Zaman (Futurum) Ekini Yapısı Üzerine", Türk Dili Üzerine Araştırmalar, Ankara.

Korkmaz, Zeynep (2014). *Türkiye Türkçesi Grameri-Şekil Bilgisi*, TDK, Ankara.

Lyons, John (1983). *Kuramsal Dilbilime Giriş*, Çev.: Ahmet Kocaman, Ankara.

Malov, S. Ye (1951). *Pamyatniki drevnetjurkskoj pis mennosti*, Moskow-Leningrad.

Michaelis, A. Laura (2006). "Time and Tense", Blackwell, Oxford.

Ölmez, Mehmet (2012). *Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları*, BilgeSu Yayıncılık, Ankara.

Özönder, Sema Barutçu (1999). “Türk Dilinde Fiil ve Fiil Çekimi”, Türk Gramerinin Sorunları II, Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 56-64, Ankara.

Smith, S. Carlota (1997). *The Parameter of Aspect*, Kluwer, Dordrecht.

Smith, S. Carlota (2005). “ Tense and Temporal İnterpretation”

Şahin, Hatice (1997). “*Kutadgu Bilig'de Şimdiki Zaman*”, Türk Dili, Türk Dil Kurumu Yayınları, C. 1997/I, S. 545, s. 464-471,1997,Ankara.

Şahin, Hatice (2005). “Türkçede Zaman Belirleyicileri ile Kip ve Zaman Eklerinin Uyumu”, Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı, Kanyılmaz Matbaası, s. 649-654, İzmir.

Taylan, Eser Erguvanlı (1997). “Türkçede Görünüş, Zaman ve Kiplik İlişkisi: -DI Biçimbirimi (The Relationship between Aspect, Tense and Modality in Turkish: The Morpheme -DI), Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/4 Spring 2013 XI. Dilbilim Kurultayı Bildirileri, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Yayınları, s. 1-13, Ankara.

Tekin Talat (2000). *Orhon Türkçesi Grameri*, Ankara.

Tekin Talat (2000). *Orhon Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Tekin, Şinasi (1992). “Eski Türkçe”, Türk Dünyası El Kitabı, TKAE Yayınları, Ankara.

Tezcan, Semih (1978). “En Eski Türk Dili ve Yazını”, Bilim Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe, Ankara.

Timurtaş, K. Faruk (1977). *Eski Türkiye Türkçesi*, İstanbul.

Tosun, Yeter (2013). *Türkçede Gelecek Zaman ve Kiplik Özellikleri*, Karahan Kitabevi, Adana.

Uğurlu, Mustafa (2003). “ Türkiye Türkçesinde “ Bakış” (Aspect Totempora)”, Türkbilig, Ankara.

Uzun, Nadir Engin (2006). *Biçimbilim*, Papatya Yayıncılık, İstanbul.

Uzun, Nadir Engin (2012). *Dilbilgisinin Temel Kavramları*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, İstanbul.

Üçok, Necip (1947). *Genel Dilbilim (Lengüistik)*, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.

Vardar, Berke (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul.

Ventler, Zeno (1967). “Verbs and Times”, Cornell, New York.”

Yavuz, Mehmet Ali (2001). “Türkçede Zamanların Sınıflandırılması Sorunu ve Şimdiki Zaman”, Üniversitelerarası XV. Dilbilim Kurultayı 24-25 Mayıs 2001, Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayım Merkezi, s. 5, İstanbul.

Yılmaz, Özlem Deniz (2012). “Türkçe Kelime Çekimi Ulamları Dizgesi Üzerine: Fiil Çekimi Ulamları”, *Dil Araştırmaları Dergisi*, Ankara.

